Yayınevimiz, "İslam İnancının Temelleri AKAİD" kitabının yeni baskısını sunmaktan büyük bir manevi haz duymaktadır.
Ömer Nesefi'nin "AKAİD"ine olan ilginin her geçen gün daha çok artmasında Ehli Sünnet itikadına yönelmiş bir kısım dış kaynaklı tehlikeli propaganda faaliyetlerinin önemli bir rolü olmuştur düşüncesindeyiz. Zira "AKAİD"in zihinleri aydınlatan, soruları, şüpheleri, bulanıklıkları izale eden ışığı Türkiye için her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır.
"AKAİD"in metin kısmı yaklaşık bin senedir belli başlı İslâm klasikleri arasında yer almıştır. Eserin, yayınevimiz tarafından hazırlanan elinizdeki açıklamalı biçimiyle de Türkiye'nin klasikleri arasında yer almaya hak kazandığını okuyucularımızın rağbeti ortaya koymuştur.
Kitap, hem halkımızın, hem aydınlarımızın, ayrıca öğretim ve eğitim kurumlarımızın vazgeçilmez bir temel kaynağı durumundadır.
Eserin, milletimizin yaşama gayesi yüce İslâm dininin gerçek mahiyetine en uygun bir biçimde anlaşılmasında ve son yıllarda etkisini artırmış bulunan, akaide yönelik tehlikeli propagandaları etkisiz kılmada önemli bir görev ifa ettiğini görüyor ve seviniyoruz.

KAPAK DÜZENİ: YAZIEVİ

islâm inancının temelleri

AKAİD

ömer nesefî

bayrak

Ömer Nesefi

İSLAM İNANCININ TEMELLERİ AKAİD

Ömer Nesefi

İSLAM İNANCININ TEMELLERİ
AKAİD

Hazırlayan:
M. Seyyid Ahsen

BAYRAK YAYINLARI
Küçükayasofya Cd. Yabacı Sk. No: 2 / 1
Tel: 638 42 02 - 03 Fax: 638 42 04
Sultanahmet / İSTANBUL

BAYRAK YAYINLARI
1

Dizgi, baskı, cilt:
BAYRAK MATBAACILIK
Kapak ve iç düzenleme:
YAZIEVİ
Basıldığı yer ve yıl:
İstanbul-Haziran 1995
Baskı sayısı:
ONYEDİNCİ BASKI

SUNUŞ

Bu kitap, İmam Ömer Nesefi' hazretlerinin akaid kitabı esas alınmak suretiyle, yayınevimiz tarafından hazırlanmıştır. Kitabın metni Sayın Seyid Ahsen'e tercüme ettirilmiş, bu tercüme, gözden geçirilmiş, dili tashih edilmiş, metinde, bugünün müslümanının anlamakta güçlük çekeceği ve derinleştirilmesi gerekli bölümler, işaret edilerek, metin şerh ettirilmiştir.

Kitabın daha iyi anlaşılması ve ihtiyaca cevap vermesi için kitabın planı metin aynen kalmak kaydıyla, ilaveler suretiyle geliştirilmiştir. Metnin ayrıca verilmesiyle, kitap metni ile, yapılan ilaveler, düzenlemeler ve yorumların karışmamasına itina edilmiştir.

Akaid, İslam inançlarının temeli olarak, kesinlikle anlaşılmalı ve İslâma inancı sağlamaya vesile olmalıydı. Bu maksatla akaidin önemini açıklamalı İslâmın zuhurundan bu güne ehli sünnet inancının tarihi seyri gösterilmeli, insanın kurtuluşu için Allahın Resülü ve ashabı ile büyük imamlarımız vasıtasıyla bugünlere intikâl eden kurtuluş kaynağına yönelen ve hala zihinleri meşgul eden saldırıların mahiyeti ve kaynağı gösterilmeli, mukayeseler yoluyla, insanlığın ve insanlarımızın kurtuluşu için İslâma temiz bir inançla bağlanmaları için, bir davet olmalıydı. Bunu yapmaya çalıştık.

Dileriz ki, bu hizmetimizde başarılı olalım ve İslâma susamış insanlarımıza, İslâm ilimlerinin bu hazinesinden istifade etme imkânını sağlayabilelim. Gönüllerde ve fikirlerde İslâm için sevgi tohumları ekebildiyse, İslâmın hayati önemini kavratabildiyse, inanç hatalarından sakındırıp, Allahın razı olduğu inanç ve düşünceye götürebildiyse mutluyuz.

Bütün dikkatimizle çabaladık, titizlikle en ince teferruata kadar daldık ve hata etmemeye çalıştık. Ama kim hatadan salim olduğunu iddia edebilir.

Kitaba emeği geçenleri zikrederken, kardeşimiz Mehmet Çetin'e rahmet vesilesi olur umuduyla, onun isteğimiz üzere sözlük kısmını hazırladığını ve kitabı itina ile daktilo ettiğini belirtiyoruz.

Sayısız hamd ve sena Allah'a, salât ve selâm Resulûnedir.

ONYEDİNCİ BASKI İÇİN

Bilindiği gibi, AKAİD, İslâm dininin temelidir. Mutluluğa giriş, kurtuluşa ermek için zaruri şart, diliyle şahadet kelimesini söylemek, kalbiyle de söylediklerini doğrulamaktır. Fakir, zengin, genç-ihtiyar, âlim, ümmi, sağlıklı-hasta bütün akıl sahipleri için, dünyada İslâm dairesine girmenin, âhirette cehennem azabından kurtuluşun ilk ve vazgeçilmez şartı bu mübarek hakikatı dil ile söylemek, kalb ile ikrar etmek demektir. Bu ilk temel hakikat üzerine, bu hakikatten çıkan îman konusunun ayrıntıları da îman edilmesi gerekli hakikatleri bir silsile, bir bütün haline getirir.

İslâm bizi îman etmeğe, güzel amellerde bulunmağa ve güzel ahlâka çağırıyor. Güzel ameller —ameli saliha— güzel ahlâk, hakikatçı düşünce, mutlu bir yaşayış ancak salih bir îmana dayanır. Çünkü böyle bir îmana dayanmayan eylemin, ahlâkın, düşünce veya düzenin kıymeti ve faydası bulunmaz.

Zamanımızda dikkatli bir araştırma, ülkemizi ve İslâm âlemini etkisi altına alan moda düşünce tarzlarının, ahlâk sistemlerinin, ekonomi ve sosyal sistemlerinin v.b. dayandığı temellerin gayri insanî, gayri ahlâkî oldukları gibi, İslâm îmanı ve bakış tarzı ile de kavga halinde olduğunu ortaya çıkarır.

Ülkenin bir buçuk asırdan beri yaşadığı kimlik bunalımı, medeniyetler kavgası, medeniyetimizin kendi kültür kökleri ile kopan, unutulan bağları tesis etmek son derece hayati hale getiriyor. Bu yüzden itikadda mezhebimiz İmam Maturudi Hazretlerinin talebesi Ömer NESEFİ'nin İslâm imanını özet halinde veren bu kitabı yayınlayarak çok önemli bir görevi yerine getirdiğimiz inancındayız. Ayrıca eser Teftazani'nin şerhleriyle zenginleştirilmiş, çoğu problemlerine, AKAİD ilmi açısından cevaplar verilmiştir. AKAİD alanında, İslâm Kültürü'nün diğer alanlarında öz klasiklerimizin Türk Kültürü'ne kazandırılma çalışmalarında ilklerden olmuş ve benzeri yayınların müjdecisi olmuştur. Eseri, müslüman Türk halkına, millî rönesansın oluşmasında katkıda bulunması dileğiyle sunuyoruz.

BAYRAK YAYINLARI

ESERİN İLK BASKISI İÇİN
T A K D İ M

İnsanları şahsiyet halinde birleştiren sosyal realitelerden birisi, millet gerçeğidir. Millet ise biyolojik bir realite oluşundan ötede, bir ideolojik birliktir. Millet realitesinin maddî bünyesi ve ideolojik yapısı, millet vakıasının iki görünüşünden ibarettir. Bir milletin, tarihin karanlığına gömülmesi ve hayat sahnesinden çekilmesi, ideolojik yapının tahribi ile başlar ve tedbirleri alınmazsa, kat'î bir yokoluşla sonuçlanır. Tarihin klasik tasnifi kabul edilecek olursa; ilk çağlarda yaşamış kavimlerden hemen hiç biri —biri müstesna—, zamanımıza kadar gelebilmiş değildir. Etilerin, bir devirler yaşadığını, sadece tarih kitaplarından ve bıraktıkları eserlerden anlıyoruz. Bu milletler ise, önce insanları millî şahsiyetleri etrafında toplayan, gözle görülmez ve fakat akıl için zarurî hayat temellerini terketmiş ve yok oluşa giden karanlık yola yönelmişlerdir. İşte, insanları bir şahsiyet haline getiren ideallerin fışkırdığı hayat pınarı kurursa; millet hayatı yavaş yavaş kaybolur, yerinde başka biçimde bir cemiyet ortaya çıkar.

Şu halde, milletlerin hayat özü, millî kültürdür. Ve düşmanların uzun vadeli çalışmalarla yıkmağa uğraşacağı temel, bu temeldir, yani kültürdür. Zira, insanlar hareketlerinde, münâsebetlerinde, şuurlarının ve şuur ötesinin tesiri altındadırlar. İnsan şuurunu tesiri altında tutan değerler ise ferdin bağlı bulunduğu cemiyetin tarihi, an'anesi, duygusu ve inançlarının tümünden ibarettir insanları ve cemiyetleri bir yok oluşa sürüklemenin müessir yolu, milletlerin hayat

özü olan ideolojinin fışkırdığı millî kültür pınarını kurutmaktan ibarettir.

Millî varlığımızı yok etmek isteyen düşman güçlerin bu sinsi savaşına; milli kültürü yüceltmek, yaşatmak ve zenginleştirmekle cevap verebiliriz. İşte bu maksatla, milletimizin kültürünü korumak, zenginleştirmek ve yüceltmek hareketine, *«İslâm İnancının Temelleri»* diyebileceğimiz, millî kültürün ana kaynaklarından birisi ile başlıyoruz. Bu, *«Akaid»*dir.

Milletimizin siyasî, ahlâkî, iktisadî ve askerî bütün problemlerini iyice bilmek; milletimizin ve milletlerin inanç, düşünce, hareket temelleri hakkında açık bir fikir edinmekle mümkündür.

Asrımızda bir münevverin, Japon san'atından, Hint felsefesinden bahis açma mecburiyeti (!) yanında, kendi öz kültürüyle pek alakadar olmayışı, ne derin bir kültür buhranına düştüğümüzü göstermez mi?

Millî kültür serisine; Türk milletinin, uğrunda dereler gibi kanını akıttığı mukaddes dinimizin temeli olan *«Akaid»* ile başlıyoruz. Millî kültürün ana mefhumları, *«Millî Kültür Serisi»* adı altında nakledilecektir.

OTAĞ YAYINEVİ
1971

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHİM

«Âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahîm, Din Günü'nün sahibi ve mutasarrıfı olan Allah'a hamd olsun. (Ey Rabbimiz) Yalnız Sana ibadet ederiz, yalnız Senden yardım isteriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil.»

Yaratılmışların en hayırlısı, Peygamberimiz Hz. MUHAMMED (S.A.V.)e, âline, ashabına, zevcelerine, zürriyetine ve bütün ehl-i beytine de salât ve selâm olsun.

GİRİŞ

Eserin Neşir Sebebi

Muhterem okuyucumuz, size sunulan bu kitapla, yayınevimiz sadece İslâmî bir hizmet yapmış olmuyor. Aynı zamanda sosyal ve ferdî bir faydayı da sağlıyor.

İslâm dininin inanç temellerini bütün açıklığı ile ortaya koyan bu İslâm klasiğinin dinî, ilmî ve tarihî kıymeti üzerinde durmağa bile gerek yok. Hemen hemen İslâm tedris ocaklarında okunan en muteber, en uzun ömürlü İslâm klasikleri arasında yer almıştır, elinizdeki kitap.

Diğer taraftan **Akaid**, bir insanın neye inanması gerektiğini bildiriyor. Düşüncenin ışığı zihnini aydınlatan her insanın mukadder sonucu, **«Ben neyim?», «Ben nereden geliyorum?», «Nereye gideceğim?»** sorusudur. Bu soruları bir tek konu altında toplamak kabildir, herhalde. Zaman ve dünya içinde insanın yerini araması... Bu insanın tek hayatî sorusu ve konusu...

İslâm'ın asırlar ötesinden gelen ve bütün insanlığa sunulan saadet verici daveti, dünya ve âhiret saadetini bir kelimede özetlemiştir: Müslüman ol!

İşte bu kitabın ifâ etmeğe çalıştığı görev budur. Ayrıca kitabın konusu olan **Akaid** bize sadece ferdî-şahsî bir fayda sağlamaz. Kültür sosyolojisinin bugün ortaya koyduğu gerçek, her toplumun dayandığı kültür temellerinin nihaî tahlilde, büyük çapta, benimsenmiş dinî değerlerden ibaret olduğudur.

Küçük bir örnek verelim. Batı medeniyeti ve

toplumunun temellerini teşkil eden «Kitab-ı Mukaddes», Roma Hukuk anlayışı, ve Yunan Felsefesi üçlüsünden, birini kaldıracak olursak, ne Batı medeniyeti, ne de Batı toplumunun varlığından bahsetmek imkânı kalmaz.

Müslüman milletler için de aynı kaide caridir. İslâm inancını, kültür değerlerini ve müesseselerini toplum dışı hale getirdiğimiz zaman; hedefsiz, nizamsız, bütünlükten uzak bir yığın kalacaktır.

Bir toplumda, dinî değerlerin itibar kazanması, unutulması, dejenerasyonu veya hakim bir değer haline gelmesi toplum içi ve toplum dışı etkileşmelerin sonucu olarak ortaya çıkar.

Ancak, bugün asla inkâr edilemeyecek bir gerçek vardır. O da, toplumumuzdaki kriz belirtilerinin başında gelen dinî değerlerin dejenerasyonu ve çürütülmesi olayında bir kaç asırdan beri sosyal ve kültürel baskısını hissettiğimiz Batı toplumlarının menfi etkisinin başlıca sebep durumunda bulunduğudur.

Denilebilir ki, şu bir kaç asır boyunca, zaman zaman şiddetlenerek esen Batı kültür fırtınası, toplumumuzda hakikaten büyük yaralar açmıştır. Belki de kültür planındaki zayiatımız, askerî, siyasî, ekonomik ve teknik alandaki zayiatımızdan fazla olmuştur...

Şu günlerde, Türkiye kendisini kurtarma çabasındadır. Zihinlerde, gönüllerde meydana gelen sarsıntıya son vermek, millî kültür hamlemizin ilk hedefi olmaktadır. İşte bu kültür uyanış ve hamlesinde, «Akaid» gibi klasiklerimiz, bizlere şaşmaz ölçüleri, doğruları ve gerçekleri gösterecektir.

İSLÂMI TANIMAK BİR İHTİYAÇTIR

Türkler, tarih boyunca, İslâm'ın gücü olmuşlardır. İslâmiyet, Türklerin kabiliyetlerini en yüksek seviyeye çıkartmıştır. İslâmiyet, Türklerin kurtuluşları için daima bir hayat ideolojisi olmuştur.

Bu ideolojiden mahrum olan Türk boyları, Türklüklerini kaybetmişlerdir. Bulgarların, Macarların ve Finlerin bugünkü durumu, bu hükmün doğruluğuna şahadet eder.

Gerçek bir milletsever için İslâmiyet, millet hayatının vazgeçilmez temelidir.

1400 seneden beri, milyonlarca insanın gayesi olmuş, ve zamanımızda dünyanın dörtte birini tesir sahasında tutmakta olan İslâm'ı bilmekten, kimse müstağni kalamaz.

Bugün, İslâm'ı tetkik ve bilmek, milletini seven herkes için bir mecburiyet olmuştur.

AKÎDE'NİN EHEMMİYETİ

«Akîde»; insanın inanması icabeden şeylerin tümüdür. İslâm kültür ve medeniyetinin temelleri, işte bu akîdeye dayanır.

Akîde, kâinat ve hayat hakkındaki bilginin temelidir. İslâm kültürü ve hayat şekilleri İslâm akîdesinin mahsulleridir.

Yıkılmak istenen İslâm medeniyetinin, önce akîdesi sarsılmış ve buna bağlı olarak da hayat telâkkisi ve medeniyeti tahribe uğratılmıştır.

«Akaid» ise; kelime olarak, akîdenin çoğulu olup **«Akîdeler»** mânâsına gelir. Fakat İslâm ıstılahında, İslâmî bir ilmin özel ismi olarak kullanılır, ve **«İslâm Akaidi»** veya **«Akaid ilmi»** denilir.

YABANCI KÜLTÜR ETKİLERİ KARŞISINDA İSLÂM AKAİDİ

İslâm'da, ilk defa sapık **«Kaderiyye Mezhebi'»** ni Mabed İbnü Halidi'l-Cühenî başlatmıştır. Makrizî'ye göre; bu sapık mezhebi Mabed'e telkin eden, İranlı Ebu Yunus Sensuye'dir.

Allah (C.C.)'ın sıfatlarını inkâr eden ilk şahıs da, Ca'd İbnü Dirhem'dir. İlk defa, **«Kur'an mahlûktur»** iddiasını ortaya atan, **«Kelâm sıfatı, Allah (C.C.) ile kaim değildir, ve Allah (C.C.), bir vech ile görülmez»** diyen, Miracı inkâr eden şahıs da budur

Ca'd son Emevî Halifesi Mervan'ın hocasısır. İbnü Asakir'e göre; Ca'd, bu sapık akîdeleri Beyan İbnü Sem'an'dan almıştır. Beyan, Gulat-ı Şia (Müfrit Şiiler) dandır. Hulûl'e ve İbahiye'ye inanır. Bilâhare peygamberlik iddia etmiştir. Fikirlerini, damadı Taalût'dan; Taalût da bu akîdeleri, Peygamber (S.A.V.)'e sihir yapan Yemenli bir Yahudi (Lebid)'den almıştır. (1)

İstitâat (kula verilen güç) ve insanın hürriyeti meselelerinde Geylân-ı Dımeşkî, Şam'da faaliyette bulundu. Bu da, Ma'bed'in sapık mezhebi Kaderiyyeciliği ilerletti. **«Kader, hayır ve şer, hepsi kulun eseridir»** derdi.

Allah'a (C.C.) gerek zatî, gerek fiilî sıfatlar isnadının tevhid akîdesini ihlâl edeceği iddiasını genişletip **«her şeyin faili Allah (C.C.)'tır, ve fiiller zatının eseridir»** diyerek insan iradesini inkâr ile **«Cebr»** Mezhebi'ni ilk tesis eden de **Cehm İbnü Safvan'dır.**

---

(1) İbnü'l-Kesir, *El-Bidaye Ve'n-Nihaye.* C. IX, s. 350.

İbnü Kesîr, **«Cehm'in Tirmizli, Semerkantlı, hatta Hazerli olduğunu kaydedenler vardır»** der (2)

İbnü'n-Nedîm ise, Hazarların İbranice yazı kullandıklarını söyler. (3) Bizans'da, VIII. asırda yapılan tazyikler dolayısıyle Yahudiler, Hazar ülkesine sığınmışlar ve böylece Hakan ile etrafı, Musevîliği kabul etmiştir. Ve Hazarlar, Müslümanlara karşı Yahudileri himaye etmişlerdir.

Cehm'in, muhtemelen Hazarlı olması ve yukarıda zikredildiği gibi, Hazarların, Yahudi kültürünün tesirinde kalmaları ve Cebriyye'nin esaslarının gayri İslâmî oluşu hususları üzerinde ibretle düşünülmeğe değer.

Mücessime ve Kerramiyye'nin esaslarını hazırlayan ise, Cehm ile devamlı mubahase eden, Mukatil İbnü Süleyman'dır.

Vâsıl İbnü Ata ile eniştesi Amr İbnü Ubeyd, Hasan Basrî'den ayrılıp; **«küfür ile îman ve Cennet ile Cehennem arasında bir menzile bulunduğu»**nu ileri sürerek Mûtezile Mezhebini meydana getirmişlerdir.

Vâsıl İbnü Ata, Medine'de doğup Basra'da yerleşmiş ve itizal kelimesi, ilk defa bunun hakkında kullanılmıştır.

Amr İbnü Ubeyd'in dedesi Rebap ise, Hind büyüklerindendi. Bir rivayete göre; dedesinin adı Sübân; diğer rivayete göre Keysan'dır. Sahabeye sövenlerdendir. Tebbet Sûresini inkâr eder. (4)

Mûtezile'nin faaliyeti, devlet tarafından hi-

---

(2) *A.g.e.*, C. X, 27.

(3) İbnü'n-Nedim, *Fihrist*.

(4) İbnü'l-Kesir, a.g.e., C. X, s. 78.

maye görmüş ve Abbasi Halifesi Me'mun zamanında, her taraftan insanlar ve kitaplar getirtilerek **«Beytü'l - Hikme»** (Bilgi Okulu) kurulmuştur. Bu kuruluş, Mûtezile fikriyatını daha da geliştirmiş ve sistemleştirmiştir.

Bu okulun menşei tetkik edilince görülür ki:

Meşhur Katolik Rahibi Timotheos, Hıristiyan misyonerlerinin faaliyeti esnasında Çin'e kadar gitmiş, sonra kendi rızası ile Abbasi Halifelerinin yanında kalmış, ondan sonra da, çok canlı felsefî tetkiklere, kendini vermiştir.

Sekizinci asrın ikinci yarısında ise, eski İran Tıp Mektebi olan **«Gonde Şapur»** okulu büyük bir şöhret kazandı.

Bu medrese, beşinci asırda Hükümdar Hüsrev Enuşirevan zamanında, Hıristiyan âlimlerinin hücumu ile ilk defa canlı bir devir yaşamıştı.

Bu sefer, bu ilim muhitine Süryanî, İranlı ve Yunanlı âlimler geliyor ve bu vasıta ile Hindistan'la temas ediyorlardı.

Emevî Halifeleri zamanında **«Gonde Şapur»** yüksek medresesinin, o kadar kuvvetli bir faaliyeti vardı ki; başka hiç bir tıp medresesinin meydana çıkmasına imkân ve lüzum kalmamış ve yalnız oradan bazı hekimler tek başlarına Arabistan ve Suriye'ye kadar gitmişlerdi.

İlk defa, birinci Abbasi Halifeleri devrinde onlar, merkezlerini Bağdad'a naklettikleri zaman bu mektep, bütün İslâm âleminde çok fazla alâka uyandırdı.

II. Halife El-Mansur, 765 senesinde Gonde Şapur hastahanesinin başhekimi olan Gewargis bar Bohtişo (Corces bar Bahtişu) ile müşavere etti, onu Bağdad'a davet etti. Bahtişu ailesi, Bağdad'-

da üç asır kadar kaldı. Halifeler, kendi hekimliklerini ve hususî kâtipliklerini bunlara tevdi ettiler.

Gonde Şapur mektebinde bu aileden başka, tıp ve felsefe ile meşgul olan ve tercümanlık yapan, daha pek çok aile vardır. Bunlardan iyi tanıdığımız, dokuzuncu asır başlarında Bağdad'a muhaceret etmiş olan Johana bar Masavih olup orada bir hastahane tesis etmiş ve Halife Me'mun'un emriyle bir de, mütercimler mektebi olan «Beytü'l-Hikme»yi kurmuştur.

Halife Mütevekkil, bu mektebi ıslah etmiş, yenileştirmiş ve Huneyn'i onun reisliğine tayin etmiştir.

İşte bu mektep, o devirde, yabancı kültür istilâsının da merkezi oldu. Yunanca, Hintçe ve İbranice'den, itikadı yıpratıcı ne kadar eser varsa tercüme edildi. Bunların tesiriyle de Mûtezile, Mürcie, Kaderiyye, İbrahiyye, Batıniyye gibi sapık telakkiler kuvvetlendi ve yayıldı.

İşte, bu yabancı kültürlerin İslâm'ı yıkma gayretleri karşısında, İslâm'ın tertemiz inanç temellerini ortaya koymak lüzumu hissedilmiş, ve **AKAİD İLMİ** doğmuştur.

AKAİD İLMİNİN İLK MÜMESSİLLERİNDEN BAZILARI

İMAM AZAM EBU HANÎFE

Ebu Hanîfe Nu'man İbnü Sâbit, H. 80 (m. 699) senesinde Küfe'de doğmuş; tahsilini Medine, Basra ve Kûfe'de Ebu Amr Âmir eş-Şa'bî (720) ve sonra Hammad İbnü Süleyman'ın (737) yanlarında yapmıştır.

Fıkıh ilminden evvel kendini Akaid bahislerine ve kelâm mücadelelerine vermiş, mübehaselerde temayüz etmişti.

Kendi ifadesine göre, yirmi defadan fazla Basra'ya gidip gelmiş, orada Haricîlerin İbadiyye, Sufriyye ve diğer şubelerine mensup sapıklarla ve Haşeviyye mümessilleriyle münakaşalarda bulunmuştur. (5)

Ebu Hanîfe, Fıkıh'da; ibadet, muamelât, hukuk ve ceza sistemlerinde Hanefîlerin imamıdır. Amelde mezhep sahibi dört büyük imamdan birincisidir ve bu yüzden «İmam Azam» ünvanını almıştır.

Ebu Hanîfe Akaid'de de Ehl-i Sünnet'in ilk imamıdır. Sonraki Akaid âlimlerinden pek çoğu, Akaid'de mezhep sahibi olan İmam Mütûrîdî ve İmam Tahavî dahi onun yolunu takip etmişlerdir.

Mâveraünnehir uleması ve bunlardan bilhassa

---

(5) Beyâdî, *İşaretü'l-Meram*. C. I, s. 59.

Ebu Mansur Mâtüridî, onun Akaid'deki yolunu daha ilerletmiş ve yaymışlardır. Mâtüridî, onun koyduğu esasları ve müdafaa usulünü sistemleştirmiş olduğu için Hanefîlere, itikadda **«Mâtürîdî»** denilmektedir.

Imam Azam, bütün içtihatlarında çok dikkatli ve keskin görüş sahibidir. Delillerinde, ekseriya kitab'a (Kur'an) dayanır.

İslâm âleminde, yukarıda temas edilen, sapık fikirlerin ileri sürüldüğü sıradadır ki; Ebu Hanîfe, bütün bu muhtelif mezhep erbabına karşı Ehl-i Sünnet'i müdafaa ve bilhassa Kaderiyye ve Cehmiyye'i red ve İslâm Akaidi'nin esaslarını ilân ve izah için **«El-Fıkhu'l-Ekber»** adlı eserini yazmıştır. Onun, Akaid bahsinde güttüğü yolu en iyi gösteren eseri, bu Fıkh-ı Ekber risalesidir.

Yine; **«istitâat (insan gücü), insanın fiili ile beraberdir»** fikrini savunmak ,hayır ve şer, kaza ve kader meselelerini açıklamak için **«El-Fıkhu'l-Ebsat»** risalesini; İman ve küfür, irca' ve vaîd meselelerini izah için **«Osman-ı Bustiye»** risalesini; Akaid ve feraizi hudutlarıyla beyan için **«Vasiyet-i Nükirrû»** risalesini; ve halk arasında çıkan muhtelif meseleler hakkında Ehl-i Sünnet akîdesini göstermek için de, soru cevap şeklinde **«El-Âlim ve'l-Müteallim»** risalesini yazmıştır.

Ebu Hanîfe, İslâm esaslarına sımsıkı bağlı rey ve kanaatleri dolayısıyla İslâm düşmanlarının hücumuna uğramıştır. Bu hücumlar karşısında o, sadece İslâm'ın esaslarına sadık kalmış ve din düşmanlarıyla Allah (C.C.)'ın rızasına uygun bir mücadele yapmıştır.

İnsanları Hakka davet eden büyük mücahitler, önce çevrelerinin anlayışsızlığına, sonra Hak

ve din düşmanlarının fikrî ve fiilî tecavüzlerine maruz kalırlar. Hakkı ikame etmek vazifesi olan devletin de Hak düşmanları tarafından ele geçirildiği hallerde, devlet, zulmün bir âleti olur. Tarihte bunun sayısız misalleri mevcuttur.

İmam Azam Ebu Hanîfe de, dini uğrunda, eziyetlerin en şiddetlisine maruz kalmıştır.

Allah (C.C.) ondan razı olsun.

EBU MANSUR MÂTÜRİDÎ

Muhteşem İslâm binasının temellerine her türlü taarruzun yapıldığı bir devirde İslâm'ı Allah' (C.C.) ın emrettiği şekilde ilân ve izah eden müstesna ve mücahid âlimlerdendir.

İmam Mâtürîdînin çalışmaları, İslâm'a yabancı, kâfirâne telâkkilerin dine sokulmak istendiği bir devirde olmuştur. İslâm'a karşı kâfirlerin taarruzları çeşitli şekillerde olmuştur. İslâm hayat düzeninin ve telâkkilerinin temelini teşkil eden İslâm Akîdesi, her devirde kâfirlerin taarruzuna uğramıştır. Bu taarruzlar, kendilerini ilmî, ahlâkî, felsefî ve mistik perdeler arkasına saklamışlardır. Fakat, tarih boyunca bu taarruzların gayesi, sadece, İslâmiyeti yok etmek olmuştur. Müslümanlar arasında ayrılmalara sebep olan itikad fırkaları da, kâfirlerin psikolojik ve kültürel tecavüzlerinin bir şeklidir.

İmam Mâtürîdî'nin çalışmaları ve eserleri, bu tecavüzlerin tam bir cevabıdır.

İmam Mâtürîdî, Semerkant'da Mâtürîd denilen bir mahallede dünyaya gelmiş, H. 333 (M. 944) tarihinde yine Semerkant'da vefat etmiştir.

Hocaları; Ebu Bekr Ahmed el-Cürcanî, Ebu Nasr el-İyaz'dır.

İlmindeki genişlik ve kudretle, İlm-i Tevhid'deki dirayet ve faziletiyle temayüz etmiş, bütün Ehl-i Sünnet'in itimadını kazanmış ve **«İmamü'l-Mütekellimîn»** (Kelâmcıların İmamı) ünvanını hakkıyla almıştır.

Allah (C.C.) ondan razı olsun.

ÖMER NESEFÎ

Akaid'de, İmam Mâtürîdî'nin yolunu takip edenlerin en meşhurlarından birisi, İbnü Muhammed Ebu Hafs Necmüddin Ömer En-Nesefî'dir. Ömer Nesefî, Hicrî 461 tarihinde Nesef'de doğmuş, 537 tarihinde Semerkant'da vefat etmiştir.

Ömer Nesefî, çok meşhur bir Hanefî fakîhidir. Tefsir, Hadis, Kelâm, Fıkıh, Usulü Fıkıh, Belâgat ve Tarih ilimlerinde büyük bir ihtisası vardı. Fıkıh ilmini Ebu'l Yüsr Muhammed Pezdevî'den okumuştur. Malûmatının çokluğundan ve ilminin her tarafa yayılmasından dolayı, Ömer Nesefî'ye, **«Müfti's-Sekaleyn»** (İns ve Cinnin müftisi) ünvanı verilmiştir.

Rivayete göre, yüze yakın eseri vardır. Eserlerinden bazıları şunlardır: **«Et-Teysir fi't-Tefsir»**, **«El-Manzûme»**; hadise ve fıkıha dairdir. **«Kitabü'l-Mevâkît»**, **«Tılbetü't-Talebe»**; fıkıh ıstılâhlarına dairdir. **«Tarih-u Buhara»**, **«Kitabu'l-Kand fî ulemâi Semerkand»** ve yirmi ciltlik **«El-İş'âr bi'l-Muhtari mine'l-Eş'âr»**.

Eserlerinin en meşhurlarından birisi de **«Akaid»** risalesidir. Bu eser, İslâm kültür müesseseleri-

nin müstesna bir metni olmuştur. Osmanlı medreselerinde ve İslâm âleminin muhtelif yerlerinde ders kitabı olarak okutulmuş, gerçek bir İslâm klasiğidir. Halen El-Ezher üniversitesinde «Ilmü Kelâm» kitabı olarak okutulmaktadır.

Incelememizin esasını, Omer Nesefî'nin bu «Akaid» risalesi teşkil etmektedir. Risale, yeni bir tertibe konulmuş, Nesefî'nin risalesinden alınan kısımlar «italik» harflerle yazılarak diğer şerh ve izahlardan ayrılmıştır. Teftazânî'nin şerhinden de kısmen istifade edilmekle beraber, çoğu şerh ve izahlar, İslâm kültürünün diğer muteber kaynaklarına müracaat edilerek yeniden yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İslam'ın Varlık Telâkkisi

İSLÂM'DA KÂİNAT GERÇEĞİ

«İslâm'a göre, eşyanın varlığı bir realitedir. Ve ilim, bu eşya realitesine nüfuz eder.»

Bu hüküm, beşer aklını daima meşgul eden şu iki ana meseleyi hallediyor:

A) İçinde yaşadığımız şu dünya ve eşya, gerçekten var mıdır? Kâinatın varlığı, bir hakikat mıdır? Dinin temel akîdesi olan, **«Allah'ın varlığı»** prensibi, gaybe inanış demektir. İnancımız; **«gözümüzle görmediğimiz gerçeklerin varlığını kabul»** esasına dayanmaktadır. Allah, Melek, Ahiret inançları, gözle görülmeyen gerçeklerin kabulü demektir. Bu inanç; maddeyi, kâinatı ve hayatı normal olarak tetkik eden insanın kabulüdür. Kur'an'da bunun misallerini görürüz. Hz. İbrahim'in; güneşin, ayın ve yıldızların hareketlerine bakıp, her birinin gözden kaybolduğunu görünce; solan, kaybolan ve sonu olan şeylerin yaratıcı olmayıp, yaratık olduklarını idrak etmesi ve ezeli, ebedi, kâinatın yaratıcısı olan Allah'a iman etmesi, kâinat gerçeğinden imana vasıl oluşun açık örneğidir. İslâm'ın tavsiye ettiği iman; kâinat varlığının tetkiki ve müşahedesi neticesinde fertte hasıl olan imandır.

«Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar

şeyleri denizde akıt (ıp taşıy)an o gemilerde, Allah'ın yukarıdan indirip onunla yer yüzünü, ölümünden sonra diriltiği suda, deprenen her hayvanı orada üretip yaymasında, gökle yer arasında (Hakkın emrine) boyun eğmiş olan rüzgârları ve bulutları evirip çevirmesinde, aklı ile düşünen bir kavm için nice âyet (ve alâmet) ler vardır.» (1)

«De ki: «Göklerde ve yerde neler var, bakın.» (Fakat) bunca âyetler (ibretler), inzarlar, iman etmeyecekler güruhuna fayda vermez.» (2)

KÂİNAT VE TÂBİ OLDUĞU NİZAM

Müşahede edilen ve edilmeyen kısımları ile, kâinatın varlığı, bir nizam içinde devam eder. İnsan, ilk bakışta, etrafını çevreleyen canlı varlık ve madde dünyasında bazı tesbitlerde bulunur. Güneş, güneş sisteminin kuruluşundan beri aynı hareketi tekrar etmektedir. Daima gündüzleri geceler takip etmekte ve bu hal aksamadan devam etmektedir. Mevsimler, aynı intizam içinde birbirlerini kovalamaktadır. Her mevsim, kendine mahsus şartları da beraberinde getirmektedir.

Kâinat ve insan, değişmeyen bir kanuna tâbidirler ki, bu kanun; **«yaratılma, devam etme ve yokolma»** kanunudur.

Canlı varlıklardan insan; ideolojik bir yapıya da sahip olduğu için, biyolojik hayatının bitmesine rağmen yeni bir hayatın namzedidir. Bu hayat, biyolojik hayatın devamı esnasında yapılan davranışların tam bir muhakemesinin yapılmasından sonra kat'î şeklini alır.

Şu halde, madde ve canlı varlık —insan biyo-

(1) *El-Bakara Sûresi, âyet.* 146.
(2) *Yunus Sûresi, âyet.* 101.

lojik yapısı dahil — yaratılma, devam etme ve yok edilme geçitlerinden geçer. Maddenin ve canlı varlığın uyduğu ilk kanun budur.

Ayrıca insan, canlı varlık ve madde âleminde de bir intizam görür. Gece, gündüzü takip etmektedir. Mevsimler birbirini kovalamaktadır. Dünya ve güneşin kendilerine mahsus hareketleri, durmaksızın devam etmektedir. Canlı varlık için hayat bitince, canlının organizmasını teşkil eden vartan cansız varlık doğmaktadır. Madde ise, ilmin izah edemediği bir şekilde, canlı varlığın dokusunu teşkil etmektedir. Böylece, canlı varlıktan maddeye, maddeden canlı varlığa gidiş ve dönüşler, tam bir intizam içinde tekrarlanıp durmaktadır.

Madde ve canlı varlık, hareketlerinde tam bir intizam göstermektedir. Gündüz ve gece, dünyanın, kendi etrafında dönüşünün neticeleri olarak vücut bulmaktadır. Mevsimler, dünyanın, güneş etrafında dönmesinin sonucu olmaktadır. Dünya, binlerce seneden beri güneşe intizamlı bir şekilde yaklaşıyor ve uzaklaşıyor; güneş sistemini meydana getiren diğer gezegenler de aynı hareketleri yapıyorlar. Kendilerinin ve sistemlerinin merkezi etrafında dönüyorlar. Bu dönüşler, bazı küreler üzerinde yaşayan canlılarda hayatî tesirler meydana getiriyor.

Hülâsa; kâinatta seyyarelerin hareketi, canlı varlığın maddeye; maddenin canlı varlığa dönüşmesi, kâinatın büyük bir intizam içinde hareket ettiğini gösterir.

KÂİNAT HAKKINDA YANLIŞ TELÂKKİLER

İmana vasıl oluş, hayat ve kâinat gerçeğini tetkik etmeğe bağlıdır. Eğer **«kâinat bir gerçek değildir»** denirse; imana vasıl oluşun birinci ve temel basamağı kaybolur. Görünen realiteyi kabul etmeyen düşünüş, müşahede edilemeyen gerçeği kabul edemez. İlmin mevzuu olan eşya inkâr edilirse, ilim inkâr edilir; ilim inkâr edilince de iman yıkılır.

Eşya realitesinin inkârı, Yunan Felsefesinde temellerini bulur:

Heraklit, eşyanın varlık şeklindeki tasavvurunu yanlış addeder. Zenon'a göre ise, hiç bir şey yoktur. Eşya gerçeğinin inkârı, eski Yunan'dan zamanımıza kadar intikal etmiştir.

Birinci mesele ise, eşya gerçeğinin insan tarafından bilinip bilinemeyeceğidir.

«Eşyanın var olduğunu veya mevcut olmadığını anlayamayız» diyenler, Septiklerdir. Bunlar, eşyanın mevcudiyetinin, insan tarafından idrak edilemiyeceğini iddia ederler. Bir kısmı, **«eşyanın varlığı, insanın tasavvuruna bağlıdır»** derken; diğer kısmı, eşya realitesini ne tasdik, ne de inkâr ederler.

Dünya tarihinin başlangıcından beri, insanlar, kâinatı izaha teşebbüs etmişlerdir.

Kâinatı rasyonel izahın ilk denemeleri, Yunan'da başlar. Hind, İran ve Mısır telâkkileri, Yu-

nan felsefî düşüncesine değişik nisbette tesir eder ve Yunan'da kâinatı izah denemesi başlar. Yunan felsefesi, kâinatın izahında, bir **«İlk Sebep»** aramaya koyulur. Böylece, kâinatın ilk sebebi olarak **«İde»**, **«Madde»**, **«İrade»** gibi mefhumlar gösterilir. Bu durum, bütün felsefî münakaşaların temelini teşkil eder. Felsefe, kâinattan ayrı bir varlığa malik, kadir ve fail olan Allah telâkkisini reddederek, kâinatı bir ilk prensiple izaha çalışır. Bu izah, monist bir karakter alınca, kâinatı fikir veya madde ile izahın garipliklerine düşülür.

Felsefe sahasındaki bütün kavgalar, bu noktada düğümlenir. Kâinatı bir sebebe irca temayülü, materyalistler ve ruhçular arasında kavga haline gelir.

Ruhçu görüş, kâinatın maddî varlığını bir hayal olarak kabul eder. Görülen ve var olan kâinatı, İde'nin gölgesi diye vehmeder. Ruhçu görüş, realiteyi hayal olarak vasıflandırır.

Sistemli ifadesini Platon'da bulan bu görüş, orta çağlarda **«Yeni Eflatunculuk»** şeklinde yaşar. Onsekizinci asırdan zamanımıza kadar bazı filozoflarda, bu görüşü ihya gayreti görülür.

Aynı görüş, İslâm âleminde de ihtilâflara yol açan bir şekil alır. Ruhçu Panteizm, Batınî telâkkilerin kâinat görüşü şeklinde belirir. Yeni Eflâtuncu görüşler Farabî, İbn Sîna, İbn Rüşd kanaliyle, Aristo'nun şerhleri ve Kabbala'nın tesirlerini muhtevi olarak etkilerini artırır.

Bu telâkkiler, başka bir kanaldan da müessir olmakta devam ederler. Bu saha, mistisizm'dir. Bazı mistiklere izafe edilen eserlerde, İdealist veya Materyalist Panteizm, en sarih şeklini alır. Böy-

lece, İslâmi bir maske altında saklanan felsefe telâkkileri, tahribatlarına devam ederler.

Bu tahribata karşı, İslâm âleminin muhtelif yerlerinde, devir devir reaksiyonlar zuhur eder. İslâm'ın bulandırılmadan yaşanmasını temin gayesini güden bu cereyanlar, **«Ehl-i Sünnet»** reaksiyonlarıdır.

Kâinatın **«İde»** ile izahının karşısında, felsefe sahasında, materyalizm boy gösterir. Materyalizm, kâinatı vücuda getiren ilk sebebin, madde olduğu kanaatindedir. **«Madde, kendi kendine vücut vermektedir»** derler. Bu hal ise açık bir hatadır.

Akıl, bir eserin, kendi dışında bir sebep neticesinde doğduğunu kabul eder. Bir netice, kendini doğuran bir sebebin mahsulü olabilir. Bir sebebin, kendi kendini doğurması mümkün değildir. Yani yağmur, kendiliğinden yağmaz. Güneş, kendiliğinden ışık vermez. Organizma kendiliğinden hareket etmez. Cisim, kendiliğinden harekete geçmez.

Fiziğin ilk prensiplerinden biri, bir cismin harekete geçmesi için, bu cisme dıştan bir kuvvetin tatbik edilmesi gerektiğidir. Kâinat ise, çok küçük ve çok büyük parçacıkları ile, tam ahenkli bir hareket içindedir. Bu duruma göre; bir canlı varlığın veya maddenin hayatını temin eden hareket, kâinat manzumesinin dışında bir kuvvete zarurî olarak muhtaçtır. Bu kuvvet, madde veya onun türevleri olamaz. Zira madde, hareket için, kendi dışında bir kuvvete muhtaçtır. Kuvvet mevzuunun, kuvvetin ilk kaynağı olması muhaldir.

Şu hale göre; hareket için kendi dışında bir kuvvete muhtaç olan madde, kâinatın ilk prensi-

bi olamaz. Kâinat, kuvvetin tatbik edildiği ve tahrik edildiği muazzam bir makineye benzer. Kâinatı harekete geçiren ve onu bir arada tutan dışında bir kuvvete muhtaçtır.

Madde, ne kendini yaratmaya, ne de yok etmeye muktedir değildir. Maddenin, tahayyül ötesi küçük parçacıklarını bir arada tutan ve hareketlendiren kudrete, madde boyun eğmiştir.

Materyalistler, maddeyi tam bir tahlile tâbi tutmadıklarından, onu kâinatın ilk sebebi zannettiler. Materyalizmin tarihi, şunu isbatlar: Materyalizm, ilmin değil; vehmin eseridir. Madde hakkında tam bir bilginin hasıl olmasına imkân olmayan devirlerden beri materyalizm vardır. En basit müşahede ve deney usullerinin bilinebildiği ilk çağlarda materyalizm, hiç bir ilmî temele dayanmıyordu. Materyalizm, sadece, materyalist filozofların zihin çarpıklıklarının ve insan zaafının bir neticesi olarak mevcut olabildi.

Avrupa'da, Hıristiyanlığın kurduğu ve dayandığı ruhçuluk yıkılınca; ruhçuluğun ikiz ve negatif kardeşi olan materyalizm hortladı. Ve bir ilim kılığına girmeyi becerebildi.

İlimlerin metodu olan, kâinat ve hayat kanunları hakkında toplu ve sistemli bir fikir demek olan felsefede ruhçuluk yıkılınca; Avrupa'da başka bir sistem bulunmadığından, materyalizm liderliğe geçti. Böylece, ilimlerin metodu, hayat ve kâinatın izahı materyalistleşti.

İslâm dünyasında ise; saadet zamanının İslâm düşünce ve hayatı, uzun darbelerin sonunda kuvvetten düşmüştü. Hıristiyan, Yahudi ve müşrik kuvvetlerin, asırlardan beri yaptıkları dinî,

fikrî ve askerî hücumların aracılığı ile çökmeye başlayan İslâm düşüncesi; ilimlere metod, kâinat ve hayatı izah, insanlığa fikrî ve manevî liderlik vasıflarında durgunluk ve hareketsizlik çağına gelmişti. Bu sebepten, ne kendisini ne Avrupa'yı, ne de dünyayı kurtarmak hizmetini deruhte edemeyecek halde bulunuyordu.

Halbuki, elde tahriften âzâde bir kitap bulunuyordu. İnsanlığın kurtuluş yolunun tek orijini olan bu kitabın, yeniden hayatı yorumlaması bekleniyordu. Ne yazık ki, Osmanlı Devlet Teşkilâtı ile beraber bütün kültür müesseseleri, bunu başarabilecek takatten düşmüşlerdi.

Gaye yönünden vuzuhunu kaybeden tefekkürümüz, vasıtaları bakımından da eksikti. Kâinat ve hayatı izaha, kâinatın kuvvetlerini ulvî gayesine vasıta yapmaya yönelmesi gereken düşünce, hedefini kaybetmişti.

Ayrıca, mücerret akılcılık, diğer ilim kaynak ve metodlarını tasfiye etmişti.

Bu şartlar altında, Osmanlı İdeolojisi'nin, Avrupa'ya ve dünyaya rehberlik etmek imkânı kalmıyordu. Bunun neticesi olarak; kâinat ve hayatı izah ve onu zaptetmek ihtirası ile dolu Avrupa kuvvetleri tarafından yutulması mukadderdi. Çünkü, Osmanlı İdeolojisi çökmüştü.

Felsefenin kıskacı altında, ruhçuluk ve maddecilik ifratları arasında, dünya bocalamaktadır. Bu iki fikrin ortak hatası, kâinatı ilk sebebe irca etmek gafletidir. Kâinatı YOKTAN var eden, onu devam ettiren ve yok edecek olan kudretin Allah olduğunu idrak etmemektir. Bütün bir dünyayı zindan haline getiren, işte bu iki sakat akîdedir.

İşte, bu sapık telâkkiler karşısında İslâm bil-

gi esası eşyanın var ve onun mevcudiyetinin insanlar için bedahet derecesinde bilinen bir husus olduğunu ifade ediyor.

İSLÂM'DA ÂLEM TELÂKKİSİ

«Âlem, bütün kısımlarıyla sonradan yaratılmıştır. Âlem, yoktan varedilmiştir ve zamanı gelince yok olacaktır.»

Kâinatın, kendi kendine var olduğuna inanmak, yani maddenin öncesiz ve sonrasız olarak var olduğuna inanmak, küfürdür. Bu telâkki, maddeye Allahlık sıfatlarını yakıştırmaktır. Eski Yunan ve zamanımız materyalistleri bu kanaattedirler.

Kâinatın ezelî ve ebedî bir varlık olduğunu iddia eden bu materyalist görüşler, hakikatle çatışma halindedir ve gerçek ilim tarafından yalanlanmaktadır.

İslâm'a göre; kâinat, ne sübjektif ide (yani ferdin hayali); ne de objektif ide (yani isandan önce mevcut olan ideler âlemi) değildir. Kâinat, objektif olarak varolan, sınırlı bir varlıktır. İnsan beyninin icat ettiği bir varlık değildir. İnsandan evvel ve insandan müstakil olarak vardır.

Kâinatta görülen sonsuz intizam ve ahenk, ancak, sonsuz bir iradenin kudretiyle mümkündür. Kâinatın devamı için gerekli olan bu kudret, bir an verilmezse kâinat binâsı yıkılır. Azametle duran dağlar, taşlar, atılmış pamuk gibi olur. Güneş, ışığını veremez olur. Sema, kâğıt

parçası gibi dürülür. Bu, kâinatın sonudur. Bu akıbet, bizim bilemediğimiz bir zamanda kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın kudretiyle gerçekleşecektir.

Şu halde; kâinat, Allah (C.C.) tarafından ve yoktan varedilmiştir. Yine, Allah (C.C.)tarafından tayin edilmiş bir vakte kadar devam edecektir. Zamanı gelince kâinat binası yıkılacaktır.

«O halde âlem âyan ve ârazdır. Âyan; zatıyla kaim olan şeydir. Ya mürekkep olur ki, cisimdir. Yahut, cevher gibi, gayri mürekkep olur ki, bölünmez en küçük parçadır.

Araz; renkler, (kımıldama, durma, birleşme ve ayrılmadan ibaret olan) kevnler, tadlar, kokular gibi kendi zatıyla kaim olmayan; cisimlerde ve cevherlerde sonradan olan şeydir.»

İKİNCİ BÖLÜM

İslâm'ın Bilgi Telakkisi

İSLÂM'DA BİLGİ KAYNAKLARI

«Yaratıklar için ilim kaynakları üçtür :

1 — Selim Hisler (Beş duyu): Bunlar; işitmek, görmek, koklamak, tatmak dokunmaktır. Bu beş duyu, fonksiyonlarının icabettirdiği hissi duyarlar.»

Hiss-i selim, bilginin kaynaklarından biri olarak zikredilmiştir. Bu husus, **«İslâm Bilgi Esasları»**nın, tecrübe ve müşahedeyi bir metod olarak kabul ettiğini gösterir. Bütün ilim dallarında, beş duyu vasıtasıyla kavranan gerçek, ilmin mevzuudur.

İnsanın ilk bilgi vasıtası, elbette duygu vahayatı bu vasıtalarla bilebiliriz. Ancak, duygu vasıtalarımızın duyarlığı, kâinatta normal yaşamamızı temin edecek şekilde ayarlanmıştır.

Gözlerimiz, muayyen dalga boyundaki ışık demetini alabilmekte ve dünya, bize berrak haliyle görülmektedir. Eğer bu ayar bozulmuş olsaydı, meselâ enfraruj ışınlarını alabilseydik, dünya acaip bir bombelik içinde gözükecekti.

Kulağımız da, muayyen frekanstaki sesleri alabilir. Bu hududun alt ve üstündeki sesleri duyamayız.

Duygu vasıtalarımızdan olan cildimiz için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Beyaz ışığı vücudumuz

hissedebilmekte, fakat kozmik şualar vücudu baştan başa geçtikleri halde onları hissedememekteyiz.

Misâlleri çoğaltmak mümkündür. Şu halde, duygu organlarımızın duyarlık derecesi mahduttur. Tıpkı bir makinenin taşıyabileceği yükün, bir telin geçirebileceği elektrik yükünün mahdut olduğu gibi.

Buna göre, duygu organlarımızla alınabilecek bilgiler de mahdut olacaktır.

AKIL NEDİR?

«2 — Akıl: Akıl ile ilk bakışta hasıl olan bilgi zarurî bilgidir. Bir şeyin tamamının, parçasından büyük olduğunu bilmek gibi.

İstidlâlen sabit olan ilim ise, iktisabîdir.»

Akıl, insanı öteki canlı varlıklardan ayıran özelliklerin en önemlilerinden birisidir. Aklın mahiyetini bilemeyiz. Ancak, onun yaşayışımızdaki tesirlerini bilebiliriz. Bu bakımdan, aklın tarifi konusunda ihtilâflar vardır:

Filozoflara göre, **«akıl latif bir cevherdir. Bilgilerimizin doğru veya yanlış oldukları, bu cevherle ayırdedilir.»** Fakat, bu tarif doğru değildir. Çünkü; eğer akıl cevher olsa idi, onun kendi başına ve aklın sahibi olan insan mevcut olmadan da, var olması gerekirdi. Böylece bir durum ise, batıldır.

Bazıları da; **«Aklın mânâsı ilimdir. Aralarında fark yoktur. Meselâ; 'şu şey biliniyor' demekle,**

'şu şey akla uygundur' demek aynıdır» demişlerdir.

Hakikatte, bu fikir de yanlıştır. Zira Allah (C.C.), ilim ile vasıflanabilir, ama Allah'a akıl sıfatı verilemez. Yani, Allah'a, âlim denilebilir; fakat âkıl denilemez. Bazı kereler aklın ilim mânâsında kullanılması umuma teşmil edilemez.

Bazı alimler de, aklı şöyle tarif etmişlerdir:

> «Akıl, insanda bulunması gerekli olan bir kuvvettir. İnsan bu kudretle eşyayı idrak eder. Kendisinde bu kuvvet mevcut olduğu için de, dinin emir ve yasaklarını yerine getirmek, insan üzerine bir vazife olur.»

Şeyh Pezdevî, İmam Bakıllanî, Şemsü'l-Eimme ve bilumum Eş'arî âlimlerinin, akıl hakkındaki görüşleri ise şudur:

Akıl bir nurdur. Bu nur ile, hakikate varmanın yolu, din ve dünya meseleleri aydınlığa kavuşur. Göz, nasıl, görülen şeyleri ışık sayesinde idrak edebiliyorsa; insanın kalbi de, aklın nuru ile idrak eder.

Bir insanda aklın mevcut olup olmadığı, iyi ve kötü olan şeylerden birini seçmesi ile belli olur. Şöyle ki: İnsan neticesi iyi olacak bir işi yapar; sonu kötüye varacak bir işi de terkeder. Bir işi yapmak veya terketmek ise, iki maksatla olur. Gaye, ya hayır, menfaat ve iyi netice elde etmektir; yahut da, hayvanlarda olduğu gibi, herhangi haklı bir sebep yoktur. Akıl ise, hayrı, faydalı olanı ve iyi akıbeti seçer. Buradan çıkaracağımız netice şudur ki; yapılan işin hayır ve iyi netice üzerine bina edilmiş olması, bu işi yapan kimsede aklın mevcut olduğunu gösterir.

Akıl, insanın yaratılışında bilfiil mevcut de-

ğildir. Yeni doğan çocuk, mutlak mânâda akla sahip olmadığı gibi, akıllı hareketlerde de bulunmaz. Nitekim şu âyet-i kerime bu hükmü doğrulamaktadır:

> «Allah, sizi analarınızın karnından, kendiniz hiç bir şey bilmiyorken çıkardı. Size şükredesiniz diye kulaklar, gözler, gönüller verdi. Tâ ki şükredesiniz.» (1)

Fakat, çocukta aklın mevcudiyetine istidat vardır. Bu istidada **«Bilkuvve akıl»**, veya **«tabiî akıl»** denir. Akıl insanda azar azar ve yavaş yavaş ortaya çıkarak mükemmel hale gelir. Buna da **«müstefâd»**, yani **«kâmil akıl»** adı verilir. İnsandaki akıl, kemal derecesine çıkmazdan evvel, eksiktir. Nitekim, çocuklardaki akıl böyledir. Akıl, zamanla gelişir ve meydana çıkar. Akıl, herkeste eşit seviyede olmayıp, kiminde az, kiminde ise biraz daha fazla olarak yaratılmıştır. Zamanla gelişen bu aklın bölümlerinin, nasıl ve ne zaman mükemmel hale geldiğini bilebilmek zordur. İnsanoğlunun bilgisi, bunu anlamaya kâfi gelmez. Aklın hakikatini ve kemal derecesini ancak Allah (C.C.) bilir. Cenâb-ı Hak, bizim bu husustaki bilgimizi kolaylaştırmak için, aklın zahirî sebebi olan bülûğ çağına gelmeyi, aklın mükemmel hale geldiğinin işareti olarak bildirmiştir. Dinin emir ve yasaklarına uyma mecburiyeti de, âkılbâliğ olanlar için konulmuştur. Gerçekten de, aklın gelişmesi bülûğ çağında olmaktadır. Çünkü, nefsin kuvvetleri ve bu arada akıl, insan bünyesinin olgunlaşması ile beraber mükemmel hale gelirler.

---

(1) *En-Nahl Sûresi, âyet,* 73.

AKLIN MAHALLİ NEDİR?

Aklın nerede bulunduğu meselesinde de çeşitli fikirler ortaya atılmıştır:

Âlimlerden bazılarına göre; akıl, dimağda; aklın nuru ise kalptedir. Gözle görülemeyen şeyleri idrak eden, işte bu aklın nurudur. Kâmil akıl, sahibini, dünyada buhran ve rezillikten, ahirette ise pişmanlıktan kurtarır.

Bir kısım bilginler de; **«Akıl, ruhların; ruhlar da bedenlerin hayatıdır»** derler.

Hz. Ali (R.A.), kendisine aklın mahalli sorulduğunda, filozofların telâkkilerinin tam aksine olarak şöyle demiştir: **«Aklın yeri kalptir. Ziyası ise dimağdadır.»** İslâm âlimlerine göre, doğru olan da budur.

Şu da bilinmelidir ki; Allahü Teâlâ, meleklere yalnızca akıl vermiş, şehvet vermemiştir. Hayvanlara da şehvet vermiş, akıl vermemiştir. İnsanlara ise hem akıl, hem de şehvet vermiştir. Bu sebeple, aklı şehvetine hâkim olan kimse, meleklerden daha üstündür. Şehveti aklına hâkim olan insan ise, hayvanlar mertebesinde, hatta onlardan daha aşağıdır.

AKIL, GÜZELİ VE ÇİRKİNİ BİLEBİLİR Mİ?

Dinin emrettiği şeylerde bir güzellik; yasak ettiği şeylerde de bir çirkinlik sıfatının bulunması gerekir. Aksini düşünmek, Allah'ın sıfatlarına aykırıdır. Zira, dinî hükümlerde emredici ve yasaklayıcı olan, bizzat Allahü Teâlâdır. Allah'ın, çirkini emretmesi, güzeli de yasak etmesi gibi bir durum düşünülemez.

Bir şeyin güzel veya çirkin olduğu hükmü, üç sebepten dolayı verilebilir:

1. Bir şey, insanın yaratılışına uygun ve hoş gelir, yahut insana nefret verir. Sevinç ve keder, acı ve tatlı, böyledirler.

2. Bir şey, ya mükemmeldir; veya noksandır. İlim ve cehalet gibi.

3. Bir şey, ya dünyada takdir ile karşılanır ve ahirette sevap kazandırır, yahut da dünyada kötü görülür ve ahirette de azaba sebep olur. İbadet etmek ve günah işlemek, böyledir.

Birinci ve ikinci bölümlerde zikredilen güzel ve çirkin olan şeyler, aklî olup hilâfsız akıl ile bilinebilirler. Üçüncü kısmın akıl tarafından bilinip bilinemeyeceği konusu ise akaid mezhepleri arasında tartışma sebebi olmuştur. Bu husustaki görüşler şunlardır:

1 — Mûtezile'nin Görüşü :

Mûtezileye göre, iyilik ve kötülüğe hâkim olan, akıldır. Bir şeyin iyi mi, yoksa kötü mü olduğu, akıl ile bilinir. Bunun için nakle, yani kitap ve sünnet gibi dinî delillere lüzum yoktur. Allah'ın, iyiliği yaratması, aklen şarttır. Aklın yaptığı şey güzel; terkettiği şey de kötü demektir. Aklın güzel gördüğü şeyler farz; çirkin gördüğü şeyler ise haramdır. Meselâ akıl; Allah (C.C.)'ı ilâh, nefsini de kul olarak bilmeyi; ihsanda bulunan kimseye teşekkür etmeyi; suda boğulmakta veya ateşte yanmakta olan bir kimseyi kurtarmayı güzel gördüğü için bütün bu fiiller farzdır. Bunların zıddı ise, aklen kötü oldukları için haramdırlar.

Bu mezhebe göre, dinî delillerin, bir şeyi farz kılma veya haram etme kudreti yoktur. Farz veya haram olma meselesinde, dinî deliller sadece birer emaredirler. Çünkü, dinî delillere nesh (hü-

kümden kaldırma) ve tebdil (hükmünü değiştirme) arız olabilir. Akıl ise, bizzat ve her şeyi farz veya haram kılar. Aklın koyduğu hükümlerde nesh ve tebdil olamaz. Binaenaleyh, dinî deliller, farz ve haram olan şeyleri bildirmemiş olsalar bile, akıl, nelerin farz ve nelerin de haram olacağına hükmederdi. Bir şeyin farz veya haram olma keyfiyeti, dinî delillere dayanmaz. Farz kılma ve haram etme hususunda akıl, şer'î delillerden üstündür.

Yine Mûtezile; aklın idrak edemediği, hakkında iyi veya kötü hükmü veremediği konularda bile dinî delillerin hüküm vermesini kabul etmezler. Bu sebepten, ahirette Allahü Teâlâ'nın görüleceği meselesini inkâr ederler. Halbuki, ahirette Allah'ın görüleceği hususunda âyet ve hadisler vardır. Fakat akıl, Allahü Teâlâ'yı görmeyi kabul etmediği için Mûtezile de, **«Allah görülemez»** demektedir. Bu hususta ileri sürdükleri aklî delil de şudur:

> «Görülen bir şeyin bir yönde ve bir mekânda, bir cisim ve şekil olarak gözükmesi lâzımdır. Bunlar ise, Allah'ın vasıflarına aykırıdır. Dolayısıyle akıl, Allah'ın görüleceği meselesini kabul etmez.»

Mûtezile, «günah» ve «küfür» gibi şeylerin, Allah'ın iradesi ile olacağını da kabul etmez. Bu gibi çirkinlikleri Allah'ın iradesine izafe etmenin akıllı kimselerce kötü görüleceğini; dolayısıyle her şeyin Allah'ın iradesi ile olacağı hakkında âyet, hadis ve dinî hüküm bulunmayacağını iddia ederler.

Aynı zamanda bunlar; bir insanın iman etmeye ve dinin hükümlerine uymaya mecbur ola-

bilmesi için, sadece akıllı olmasını şart koşarlar. Yani: **«Ferde bu vazifeleri yükleyen, yalnız başına, fertte bulunan akıldır. Akıl, şer'î delillerden üstündür: İman ve teklif, akıl sahibi olanlara teveccüh eder. Buna göre; bir kimse, büyük olsun, küçük olsun, eğer akıllı ise iman etmesi lâzımdır. Bu hususta hiç bir mazeret kabul edilmez. Akıllı olan çocuğun da iman etmesi farzdır. Bir dağın başında yetişmiş, kendisine davet ulaşamamış ve dinin sesini duymamış olan bir kimse, akılı olduğu halde, iman etmeden ölürse cehenneme gider. Çünkü bu kimsede, iman etmesini zorunlu kılacak olan akıl mevcuttur.»** derler.

Aklı başlı başına bir delil, emir ve yasakların mucip sebebi olarak kabul eden Mûtezile, iddialarına delil olarak, Hz. İbrahim'in, babasına ve kavmine karşı söylediklerini belirten şu âyet-i kerimeyi gösterir:

> «Bir zaman İbrahim, atası Âzere 'Sen putları Tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti.» (2)

Bu söz henüz Hz. İbrahim'e vahiy gelmeden söylenmişti. Akıl bir delil olmasa idi; insanlar Allah'ı bilmemekte mazur sayılırlar ve sapık olmazlardı. Nitekim, yine Hz. İbrahim (A.S.), daha kendisine vahiy gelmeden Rabbını buldu ve bildi.

Bir başka âyette de; **«Onlar, Allah'ın göklerde ve yerdeki o muazzam mülkü saltanatına, Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye, belki ecellerinin yaklaşmış olduğuna da hiç bakmadılar mı?»**

---

(2) *El-En'am Sûresi.* âyet. 74.

(3) diye kâfirler azarlanmaktadır. Halbuki onlar, Allah'ı bilme meselesinde mazur olsalardı; Allah'ın mülkü saltanatına dikkat etmediklerinden dolayı azarlanmazlardı, tarzında fikir beyan ederler.

2 — Eş'arîlerin Görüşü

Eşyanın güzel ve kötü olduğu, dinin delilleri ile bilinir. Bir şey, emredildiği için güzel; ve yasak edildiği için çirkindir. Bu meselede, aklın hiç bir müdahalesi ve itibarı yoktur. Yani güzelliği ve çirkinliği bilmede, dinin delilleri olmadan, akıl hiç bir işe yaramaz. Eşyanın farz veya haram kılınmasının mucip sebebi sadece şer'î delillerdir, akıl değil.

Eş'arîlere göre; kendisine dinin daveti ulaşmayan bir kimse, iman etmeden ölse mazurdur. Yalnız, şirke inanmış olan, mazur olmaz. Eş'arîlerin, bu hususta delil olarak ileri sürdükleri âyet şudur:

«...Biz, bir resul gönderinceye kadar (hiç bir kimseye ve kavme) azap ediciler değiliz.» (4)

Bu âyette, bir kavme peygamber gönderilmeden azap edilmeyeceği bildiriliyor. Üzerlerinden azap kalkan insanlardan, küfrün hükmü de kalkar. O insanlar, fıtratları olan İslâm üzere baki kalırlar. Kâfir değildirler.

Başka bir âyette ise, Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

«Biz, peygamberleri rahmet müjdecileri ve azap habercileri olarak gönderdik. Tâ ki, peygamberlerden

---

(3) *El-A'raf Sûresi.* âyet. 185.
(4) *El-İsra Sûresi.* âyet. 15.

sonra, insanların Allah'a karşı (özür diye ileri sürebilecekleri) bir bahaneleri olmasın.» (5)

Bu âyette de, insanların, resuller gelmezden önce, iman etmedikleri takdirde mazur sayılabilecekleri haber veriliyor. Eğer, Allah'a imanın mucip sebebi akıl olsaydı, peygamberler gönderilmeden önce de inanmayan insanları, Allah, mesul tutardı.

3 — Mâtürîdîlerin Görüşü

Mâtürîdîlere göre; akıl, dinin emir ve yasaklarina muhatap olma ehliyetini isbat için, mutebərdir. Zira, akıl olmadan dinin hükümleri anlaşılamaz. Dinin emir ve yasakları akla hitap eder.

Akıl, insana verilmiş olan nimetlerin en büyüğüdür. İnsan, bu özelliği sebebiyle hayvanlardan ayrılır. Akıl, bütün mükevvenatın yaratıcısı Allahü Teâlâ'yı, din ve dünya meselelerini bilmek için bir vasıtadır. Allah'ı bilmek ise, bir mü'min için nimetlerin en büyüğüdür.

İnsanların akılları, Mûtezile'nin dediği gibi, herkese eşit olarak değil de, muhtelif olarak verilmiştir.

Eşyanın bir kısmının güzel, bir kısmının çirkin olması, ve fiillerin bir kısmının farz, bir kısmının da haram olması, akıl vasıtasıyla bilinir. Mûtezilenin iddia ettiği gibi, bunların farz veya haram olmasını icabettiren şey, akıl değildir. Akıl ancak, iyi-kötü, haram-helâli bilmek için bir vasıtadır. Eşyayı güzel ve çirkin, fiilleri farz ve haram kılan, Allah'dır.

---

(5) *En-Nisa Sûresi.* âyet. 165.

Akıl, insanda başlı başına hâkim değildir. Bu sebeple, akıllı ve küçük bir çocuk, iman etmekle mükellef olamaz. Fakat, iman edecek olursa, imanı muteberdir.

Akıl, ne tamamen muteberdir ve ne de tamamen itibarsızdır. Nitekim, akıllı fakat küçük olan bir çocuk, sadece aklı sebebiyle dinin emir ve yasaklarına uymak zorunda değildir. Ama aynı çocuk, İslâm'a veya küfre inansa, bu inancı sahih ve muteber olur.

İmam Azam Ebu Hanîfe ile İmam Mâtûrîdî, Allah'ı bilme hususunda aklı delil kabul ederler:

> «Hiç bir kimse, yaratanını bilmemede mazur sayılamaz. Zira yerler, gökler, diğer yaratıklar ve insanın yaratılışı gibi deliller; yaratıcı, kadir ve âlim bir varlığın vücuduna delâlet etmektedir. Fakat bu kimse, dinî meseleleri bilmemekte mazurdur. Çünkü, dinî meseleleri bilmek, Allahü Teâlâ'nın bildirmesine bağlıdır.»

«Akıl ile nakil karşılaştığında akıl tercih edilir ve nakil te'vil edilir» sözü, nakil, müteşâbihât-ı zanniyeden olduğu zamandır. Aksi halde akıl, nakil üzerine tercih edilemez.

Netice

Dünya ve ahiret işlerinin selâmetle yürümesi, cemiyetin nizam ve intizamının en güzel şekilde muhafaza edilebilmesi için, şu beş şeye dikkat edilmelidir:

1 — Nefsi muhafaza.
2 — Nesli muhafaza.
3 — Malı muhafaza.
4 — Dîni muhafaza.
5 — Aklı muhafaza.

İslâm nazarında akıl, dinin temeli, yaratılış hikmetinin aslıdır. İslâm Dini, akl-ı selîmin neticesinden başka bir şey değildir. Bu hususta Hazreti Ali (R.A.), şöyle buyurmuştur:

> «Din akıldır; akıl da dindir. Eğer, akıl, dini anlamaktan âciz kalırsa; akıl değildir. Eğer din, akl-ı selîm dairesinden uzaklaşırsa; din değildir.»

İdeolojik yapımızın esaslarından olan aklımız, hakikati bulmak ve değerlendirmeler yapmak için mükemmel bir vasıtadır. Ancak, sadece akıl ile, kâinatı ve hayatı tam izah imkânı mevcut değildir.

Akıl, ideolojik yapının en mühim unsurlarındandır. Binlerce yıldan beri gelişen ilim ve felsefe, kâinatı izahta tamamen çaresiz kalmışlardır.

İlim, eşya ve insanın fenomenlerini formüle etmeğe gayret eder. Her ilim, kendi sahasındaki muazzam ilerlemelerine rağmen, kâinatı izah vazifesini felsefeye bırakmıştır. İlim şimdi, eşya ve hayatın uyduğu kanunları bulmağa çalışmaktadır.

Felsefe ise, hayat ve eşyanın izahını uzun zamandan beri yapma gayretindedir. Fakat felsefe çalışmaları, kâinatı ve eşyayı izah hususunda, birbirini nakzeden binlerce nazariye arasında bocalamaktadır.

Müşahede ve muhakemenin en verimli çalışmaları, insan aklının bu uğurda harcanması, kâinat ve hayatı izah hususunda insana hiç ümit vermemiştir.

Eğer, felsefe ekolleri, kâinatın izahında birleşebilselerdi bu, aklın da eksikliğinin bir işareti olurdu. İnsan muhakemesinin yüksek ve fakat

zayıf şekilleri olan felsefî kanaatler, birbirini yalanlamakta yıkmaktadır. Bu hal ise; aklın, tıpkı duygularımız gibi, mahdut kabiliyetleri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Akıl, bilgi kaynağı olmak bakımından müşahede vasıtalarımıza nazaran büyük **«kâinat ve hayatın doğru izahı»** meselesi önünde ise küçük kalmaktadır.

Eğer, ideolojik yapımız, duygularımız ve aklımızla iktifa ederse, vehimlerden kurtulamaz. Zira, ideolojik yapının en mühim unsuru olan iman, kâinat ve hayatın tam izahı demektir. Bu izah ise, sadece duygularımız ve akılla yapılmaya çalışılırsa; vehim vehmi takip eder, ve ideolojik yapı karanlıklar içinde kalır.

İnsan, bütün ideolojik ve tabiî yapısını kurtaracak bir aydınlığa muhtaçtır. Beş duyumuzun ve aklımızın eksiklikleri karşısında bunalan varlığımız, Allah'ın göndereceği habere muhtaçtır. Bu haber ise; insanlar arasından seçilmiş, insan tabiatında ve fakat, Allah'ın haberini almaya istidatlı olarak yaratılmış bir insan vasıtasıyla verilir. Bu ferdin, insanlığa tebliğ ettiği emirler, yasaklar ve hayat düsturları, mutlak hakkın ifadeleridir.

«3 — İlim kaynaklarının üçüncüsü, Doğru Haber'dir. Bu da iki çeşittir :

A. Mütevatir Haber : Mütevatir haber; yalan üzerine ittifakları düşünülmeyen bir toplumun naklettiği haberdir. Bu haber çeşidi de, zarurî olarak, bilgiyi icabettirir. Eski zamanlarda yaşamış hükümdarlar

ve uzak memleketler hakkındaki bilgi gibi.»

Tevatürün şartları üçtür:

a) Sağlam bir hisse dayanmak: Haberi nakledenler, bu haberi beş duyudan biri vasıtasıyla kavramış olmalıdırlar. Bir efsanenin nakli, bir bilgi nakli sayılmaz.

b) Nakledenler arasında ittifak bulunmak: Hz. İsa'nın katli haberi, bir tevatür olamaz. Zira, tam bir görüşe müstenit değildir, ve nakledenler arasında ihtilâf vardır.

c) Kat'î naslara aykırı olmamak: Yahudilerin dinlerinin ebedî kalacağı, ve Hz. İsa'nın katledilmiş olduğuna dair haberler, âyetlere aykırıdır:

«Hak din, Allah indinde İslâm'dır (müslümanlıktır.) Kitap verilenler (başka suretle değil), ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki ihtirasdan dolayı, ihtilâfa düştü. Kim, Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; şüphesiz ki, Allah, hesabı pek çabuk görendir.» (6)

«Ve: 'Biz, Allah'ın peygamberi, Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük' demeleri sebebiyle (dir ki, kendilerini rahmetimizden koğduk.) Halbuki onlar onu öldürmediler; onu asmadılar da. Fakat, (öldürü'en ve asılan adam) kendilerine (İsa) gibi gösterildi. Hakikaten (İsa ve onun katli) hakkında kendileri de ihtilâfa düştüler. (Bu noktada) kat'î bir şek ve şüphe içindedirler. Onların buna ait hiç bir bilgileri de yoktur. Ancak, (kupkuru bir) zanna uymak (tadırlar). Onu yakinen öldürmemişlerdir.» (7)

---

(6) *Al-i İmran Sûresi.* âyet. 19.
(7) *En-Nisa Sûresi.* âyet. 157.

Tevatürün şartlarını taşıyan bir haber de ilmin kaynaklarındandır.

> *«B. Mucize ile risaleti sabit olan Resulün Haberi: Bu da, istidlâli ilmi meydana getirir. Resulün Haberi ile hasıl olan bilgi, kat'iyyet ve gerçeklik konusunda, tevatürle sabit olan bilgi gibidir.»*

İslâm bilgi esaslarına göre bilgi kaynakları, yukarıda zikredilenlerden ibarettir. İnsan duyularının tesbit ettiği vakalar üzerine, Resulün Haberi'ni kendine prensip etmiş aklın teksifi, ilmi meydana getiren ve kuran üç kaynaktır.

Akıl, hasselerimizin tesbitlerini düşüncesinin mevzuu yapar ve Resulün Haberi'nin direktiflerine göre ilmini kurar.

Akıl, hissedilen âlemi beş duyu vasıtasıyla kavrar, tesbit eder. Akıl, bu tesbiti, Resulün Haberi ile mânâlandırır, değerlendirir.

İslâm bilgi esaslarının bu şekli, diğer bilgi nazariyelerinde kat'iyyen görülmez. Bilgi kaynağı olarak muhtelif esaslar sayılmıştır. Bazıları, müşahedeyi bilginin kaynağı olarak göstermişler; **«müşahede edilmeyen hiç bir şey, gerçek değildir»** demişlerdir. Bunlar, kaynak olarak, sadece müşahedeyi ve tecrübeyi kabul ettikleri gibi, ilim metodu olarak da yine müşahedeyi kabul etmişlerdir. Buna, **«Tecrübî Metod»** denir. On-dokuzuncu yüzyılda hakim olan ve materyalistlerce kabul edilen metod, budur.

Bazıları sa, sadece aklı, bilginin kaynağı olarak kabul ederler. Bunlar, rasyonalistlerdir. Bunların ilim metodu, **«Mantıkî Muhakeme»**dir.

Dikkat edilirse; rasyonalizm de, pozitivizm de, ilim menbaını, ya akıl veya müşahede olarak kabul ederler. Halbuki, bu iki kaynak, tek başlarına gerçeği bulamazlar.

Ancak, beş duyunun kavradığı şeyleri tesbit eden ve bu tesbitleri Resulün Haberi ile değerlendiren akıl, gerçeği bulabilir.

İLHAM, İLİM KAYNAKLARINDAN MIDIR?

Bazıları, **«Sadık haber, akıl ve beş duyu vasıtasıyla meydana gelen ilim, gerçek ilim değildir. Gerçek bilgi; ancak, ferdin, kendini, muayyen zahidâne hareketlerle aşması anında sezinlediği gerçektir. Bu yolun haricinde bilgi öğrenme imkânı yoktur»** derler. Eski Yunan'dan zamanımıza kadar, bu telâkki, ısrarla ileri sürülmüştür.

«İslâm'a göre ilham; bir şeyin sıhhatini bilme sebeplerinden değildir.»

İlham, feyiz yoluyla kalbe bir mânanın konulmasıdır. Mutasavvıflar ve Rafizîler, ilhamı bir ilim kaynağı olarak kabul ederler. Bu iddialarına delil olarak: **«Sonra da, ona hem kötülüğü, hem (ondan) sakınmayı ilham edene ki...»** (8) âyetini gösterirler.

Aslında, buradaki ilham, umumî mânada kullanılmış olup, **«resuller ve kitaplar vasıtasıyla bildirme»** demektir.

---

(8) *Eş-Şems Sûresi*, âyet. 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İman ve İmanın Şartları

BİRİNCİ KISIM

İman

İMAN NEDİR?

> *«İman; Allah indinden gelen şeyleri kalp ile tasdik ve dil ile ikrardır.»*

İman, lügatta; **«mutlak tasdik»** mânâsındadır. Habercinin haberine, veya hüküm verenin hükmüne, yani herhangi bir şeye hiç tereddüt etmeden, içten ve kesin olarak inanmak, onun doğru olduğunu kabul etmektir.

İslâm ıstılahında ise iman; Allah'a, Hz. Muhammed (S.A.V.)in Allah'ın kulu ve resulü olduğuna, ve Onun, Allahü Teâlâ'dan alıp insanlara bildirdiği, kat'î delillerle bilinen şeylerin gerçek olduğuna yürekten ve kesin olarak inanmak, bunların hak ve gerçek olduklarını kalp ile kabul ve tasdik etmektir.

Her iki tariften de anlaşılacağı üzere, **«ma'rifet»**, yani bir şeyi sadece bilmek, iman için kâfi değildir. Bilgi ile yetinmeyerek, onu kalben tasdik etmek şarttır. Çünkü, **«bilmek»**, herhangi bir şeyin, fert tarafından fiil haline getirilmeksizin, kişinin kalbinde bir anda beliriverınesidir. Meselâ; aya bakar bakmaz, onun ay olduğunu biliverınek; peygamberin mu'cizesini görünce o anda kalpte onun peygamberliğinin bilgisinin beliriverınesi böyledir. **«Tasdik»** ise bir şeyi tercih edip yapmak neticesinde meydana gelir. İnanılması gereken şeylere kesin olarak inanmak, onları itiraf etmek, kabul etmek ve tam bir teslimiyetle bağlanmaktan ibarettir.

Bu izahlardan anlaşılacağı üzere, **«bilmek»** ile **«tasdik»** arasında umumilik ve hususilik münasebeti vardır. Ma'rifet, tasdik'e nazaran daha şümullü ve daha geneldir. Tasdik ise daha özeldir. Zira nice kâfirler vardır ki, Peygamberimizin doğruluğunu bildikleri halde mü'min sayılmazlar, çünkü kalplerinde tasdik yoktur. Tasdik olmayınca itmi'nan olmaz; o da olmayınca insan mü'min sayılmaz. Bu ifadeleri, Kur'an-ı Kerim'in âyetleri de te'yit etmektedir:

> «Kendilerine kitap verdiklerimiz, o peygamberi, öz oğulları gibi tanırlar. Öyle iken içlerinden bir güruh, kendileri bilip durdukları halde, yine mutlaka hakkı gizlerler.» (1).
>
> «Vaktâ ki, âyetlerimiz böyle parlak olarak onlageldi: 'Bu, apaçık bir büyüdür' dediler. Vicdanları da bunlara tam bir kanaat hasıl ettiği halde, zulüm ve kibir ile yine bunları inkâr ettiler. Fesatçıların encamı, bak nice oldu.» (2)

İmanın lügat ve ıstılah mânâlarını dikkatle incelersek, aralarında, **«tasdik»** bakımından bir farkın olmadığını görürüz. Fakat, kapsadığı mevzular ve imanın hakikati bakımından, aralarında genellik ve özellik farkı vardır. Meselâ; **«Küfür ve zulüm iyidir»** diye bir hüküm verilse ve bunu dinleyen bir kimse tasdik etse; dilcilere göre bu şahıs, küfür ve zulmün iyiliğine iman etmiş olur. Istılahta ise bu sözler, küfürdür. Çünkü, İslâm ıstılahına göre iman; Resulü Ekrem'in, Allahü Teâlâ'dan getirdiği kat'î olarak bilinen şeyleri tasdik etmektir.

---

(1) *El-Bakara Sûresi*, âyet. 146.
(2) *En-Neml Sûresi*, âyet. 13-14.

İMANIN ÇEŞİTLERİ

İslâm âlimlerine göre iman, **«icmalî»** ve **«tafsilî»** olmak üzere iki kısma ayrılır.

İCMALÎ İMAN

İnanılması gereken şeylerin tümüne birden ve kısaca inanmaya **«İcmalî İman»** denir. Bu da **«Kelime-i Tevhid»** de ifadesini bulmaktadır. **«Allah (C.C.) tan başka ilâh olmadığına ve Hazreti Muhammed (S.A.V.) in Allah'ın Resulü olduğuna»** tam bir teslimiyetle inanmaktan ibarettir. Nitekim, İslâm'a yeni girmek isteğinde bulunan kimseye, Peygamberimizin zamanından günümüze kadar, İslâm dini böyle telkin edilmiştir. Zaten, İslâm Dini'nde, mü'min sayılabilmek için başkaca bir merasim de yoktur.

TAFSİLÎ İMAN

İnanılması lâzım gelen şeylerin hepsine, çok açık ve tafsilâtlı bir şekilde inanmaya, **«Tafsilî İman»** adı verilir. İmanın geniş şekli olan tafsilî iman, üç dereceye ayrılır:

Birinci Mertebe :

Hazreti Allah'a, Resulüne, bir de ahiret gününe iman etmektir. Burada icmalî imana, **«ahirete iman»** da eklenmiş olduğu için, ondan daha geniş olmaktadır.

İkinci Mertebe :

«Amentü» de ifadesini bulan; **«Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Ahiret gününe, Kadere, yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna, Öldükten sonra tekrar diriltilip Mahşere gönderilmeye»** iman etmek ve beraberinde **«Kelime-i Şahadet** getirmekten ibarettir. Bu, birinci mertebeye nazaran daha mufassaldır. Bunlara, **«İmanın Şartları»** adı verilir. Peygamber Efendimiz de, **«İman nedir?»** sualine, bu şekilde cevap vermiştir. (3)

Üçüncü Mertebe :

Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-î Şeriflerle, Resulü Ekrem Efendimizin Allah'dan alıp tebliğ ettiği tevatürle sabit olan şeylerin hepsine, ayrı ayrı, Allah ve Resulünün istediği tarzda ve genişçe iman etmektir. Meselâ; namaz, oruç, zekât, hac, benzeri diğer emir ve yasakları, helâli ,haramı; dinimizde ne varsa hepsini teferruatlı bir şekilde bilmek ve tasdik etmektir. İmanın en geniş şekli budur. Bu tarz inanan bir kimse, Allah'ın çok sevdiği bir kuldur.

TAKLİDÎ İMAN SAHİH MİDİR?

Delil istemeden ve araştırma yapmadan inanmaya **«Taklidî İman»** denir. Bu şekilde inanan kimseye de, **«Mukallid»** adı verilir. Mukallid, anasından, babasından veya herhangi bir kimseden,

---

(3) *Buharî, 2/37; Müslim, 1/1; Ebu Davud, 39/15: Tirmizî. 38/4; Nesâî. 5/1; İbnü Mace. Mukaddime. /9; Müsned. 1/27.*

iman edilecek şeyleri duyar ve inanır. Bu imanı sebebiyle sevap alır ve cennete gider. Fakat kâinata, göklere ve yer yüzüne bakıp, onları tetkik edip, aklını kullanarak inanmayı terkettiğinden dolayı günahkâr olur. Şayet, bu şekilde inanmaya gücü yetmiyorsa; o zaman, nazar ve istidlâli terkettiği için günahkâr da olmaz.

KALP İLE TASDİK, DİL İLE İKRAR

İmanı tarif ederken, kalp ile tasdik etmenin şart olduğunu belirtmiştik. Bir kimsenin mü'min olup olmadığını bilebilmemiz için de, onun, inanıp inanmadığını dili ile ikrar etmesi gerekir. Bir kimse, kalbinde tasdik olduğu halde, dili ile ikrar etmiyorsa, Allah indinde mü'mindir. Fakat, bilemedikleri için Müslümanlar nazarında kâfirdir. Ona, Müslümanlara yapılan muamele yapılmaz. İşte bu konuda mezhepler, çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşlerin en mühimleri şunlardır:

Kerrâmiyenin Görüşü

Kerramiye mezhebine göre; iman, sadece dil ile ikrardan ibarettir. Imanın rüknü bir tanedir, o da sadece dil ile ikrardır.

Halbuki; dili ile ikrar eden bir kimse kalp ile tasdik etmezse; insanlar arasında mü'min sayılır ve kendisine, dinin dünyaya ait hükümleri tatbik edilir. Mü'min olma haklarından istifade eder. Ölünce, Müslümanlar gibi namazı kılınır ve Müslüman mezarlığına gömülür. Fakat, bu kimsenin kalbinde tasdik olmadığı için, Allah indinde

kâfirdir ve cennete giremez. Aslında bu kimse münafıktır.

İddialarını ispat için Kerramiye, şunu ileri sürmektedir:

Resulü Ekrem Efendimizin, Onun ashabının ve daha sonrakilerin zamanında, bir kimse, Kelime-i Şahadet'i dili ile söyleyince, onun Müslüman olduğuna hükmedilir ve kalp ile tasdik edip etmediği araştırılmazdı.

Bu iddiaya şöyle cevap verilir:

Eğer bu iddia doğru olsa, münafıkların da Müslüman sayılmaları lâzım gelirdi. Çünkü onlar da dil ile ikrar etmektedirler. Halbuki, münafıkların Müslüman olmadıkları bir gerçektir. Zira kalplerinde tasdik yoktur. Nitekim, şu âyet-i kerime de buna işaret etmektedir:

> «Onlardan ölen hiç bir kimseye ebediyyen dua etme. Kabrinin başında da durma. Çünkü onlar, Allah'ı ve Resulünü inkâr ile kâfir oldular. Onlar fasıklar olarak öldüler.» (4)

Gerçi, Resulü Ekrem ve Ondan sonrakiler, dili ile ikrar edenlere mü'min demişlerdir. Fakat, aynı zamanda münafıklara da, dilleri ile ikrar ettikleri halde, münafık demişler, yani onları Müslüman saymamışlardır. Demek ki, sadece dil ile ikrar imanın tek rüknü olamaz. Nitekim, münafıklar hakkında şöyle buyurulmuştur:

> «İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, kendileri iman etmiş olmadıkları halde, 'Allah'a ve ahiret gününe inandık' derler. Halbuki, onlar inanıcılar değildir.» (5)

---

(4) *Et-Tevbe Sûresi*, âyet. 84.

(5) *El-Bakara Sûresi*, âyet. 8.

Burada bahis konusu olan, Allah (C.C.) ile kulları arasındaki gerçek iman meselesidir. Yoksa bir kimse, dili ile ikrar etse, ona, Müslümanlara tatbik edilen hükümler tatbik edilir.

Haricîlerin ve Mûtezilenin Görüşleri

Havariç ve Mûtezile Mezheplerine göre ise, iman; kalp ile tasdik, dil ile ikrar, ve azalar ile amelden ibarettir. Demek ki, bu iki mezhebe göre imanın rükünleri üç tanedir. Ancak, bu iki mezhebin, birbirinden ayrıldıkları noktalar da vardır:

1. Her iki mezhebe göre de; bir kimse, kalbi ile tasdik dili ile ikrar ettiği halde, ilâhî emirleri yapıp yasaklardan kaçınmazsa, yani amel etmezse, Müslüman sayılmaz. Bu kimse, haricilere göre kâfir; Mûtezile'ye göre ise ne kâfir ne de Müslümandır; fâsıktır.
2. Mûtezile, **«İmanın bir rüknü olarak kabul edilen amelden maksat farz ve vacip durumundaki dinî vazifelerdir.»** derken Haricîler, daha ileri giderek nafileri de imanın bir rüknü olarak kabul ederler. Buna göre de, bir kimse farz ve vacipler gibi, nafile vazifeleri de terkedince imandan çıkmış olur.

Bu görüşe göre, hiç kimsenin Müslüman sayılmaması lâzım gelir. Çünkü nafilelerin hepsini bellemek ve yapmak zor ve hatta imkânsızdır. Böyle olunca da, herkesin kâfir olması lâzım gelir ki bu, dinde bir zorlamadır.

Mûtezile Mezhebi, yukarıda izah edilen görüşlerini bâzı âyet-i kerime ve Hadîs-i Şeriflerle ispata çalışır.

Birinci delilleri :

«... Allah, imanınızı zayi edecek değildir.» (6) âyet-i kerimesindeki **«İmaneküm»** tabirinden maksat **«salâteküm»** demektir, ve âyetin mânâsı şudur: **«Allah, Kudüs'e yönelerek kıldığınız namazların mükâfatını zayi etmiyecektir.»** Öyle ise, namaz kılmak, imandan bir cüzdür, diyorlar.

Bunun cevabı şudur: **«İmaneküm»** tabirinden maksat, **«namazın farz olduğunu kabul ve tasdik etmek»** keyfiyetidir. Böylece, amelin imandan bir cüz olmadığı ortaya çıkar.

İkinci delilleri :

«Mü'min olan bir kimse zina etmez.» (7) hadîs-i şerifidir. Mûtezile; **«Amel imandan bir cüz olduğu için, bu kimse, amel edemeyince yani, zina edince mü'minlikten çıkar»** diyorlar.

Halbuki bu hadîsin gerçek mânâsı şudur: **«Bir kimse mü'min-i kâmil olduğu halde zina etmez. Yani kâmil mü'mine zina yaraşmaz»** Bizi, böyle mânâ vermeye sevkeden âmil, imanın kalp ile tasdikten ibaret olduğunu bildiren âyet-i kerimelerdir. Bunları ilerde göreceğiz.

Selef-i Salihînin Görüşü

Selef-i Salîhîn âlimleri bazı hadisciler, İmam Şafiî, İmam Malik ve benzeri değerli âlimler de; imanın kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve azalarla

---

(6) *El-Bakara Sûresi.* âyet. 143.

(7) *Müslim. 1/100; Buuharî. 46/36; Ebu Davud. 39/15; Tirmizî. 38/11; Nesâî. 45/48; İbnü Mace. 36/3; Müsned. 2/243.*

tatbik etmekten ibaret olduğunu söylemişlerse de, bundan maksatları Hariciler ve Mûtezile gibi değildir. Onlar, böyle demekle iman-ı kâmili kasdetmişlerdir. Yoksa, amel etmeyen bir kimsenin kâfir olacağı görüşünde değildirler.

Bazı Ehli Sünnet Âlimlerinin Görüşü :

Ehl-i Sünnetten bazılarına göre; imanın rükünleri iki tanedir. Bunlar da, kalp ile tasdik ve dil ile ikrardır. Bu âlimlere göre, bir kimse ölüm tehdidi altında, kalbinde tasdik olduğu halde, dil ile ikrar edilmesi lâzım gelen bir şeyi inkâr edecek olursa imandan çıkmaz. Çünkü, samimidir. Fakat, bir kimsenin kalbinde tasdik olmazsa, o zaman kâfir olur. Fakat o kimse, bir mazeret olmadığı, bir tehdit karşısında bulunmadığı halde, imanını sadece kalbinde tutar, yani kalben tasdik eder de, Müslüman olduğunu ömründe hiç kimseye söylemezse, yani dil ile ikrar etmezse, hem Allah ve hem de Müslümanlar nazarında kâfirdir. Çünkü imanını ilân etmesine hiç bir engel yoktur.

Bu görüşte olanlar, bazı Ehl-i Sünnet kelamcıları ile Hanefî Mezhebi'nden olan Şemsü'l-Eimmeti's-Serahsî ve Fahrü'l-İslâm Aliyyü'l-Pezdevî'dir.

Bu âlimler, görüşlerini bazı âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflerle te'yid ederler:

«Kalbi iman üzere mutmain olduğu halde ikraha uğratılanlar müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz, fakat küfre sine açarsa; işte, Allah'ın gazabı o gibilerin başınadır. Onların hakkı en büyük bir azaptır.» (8)

---

(8) *En-Nahl Sûresi.* **Âyet. 106.**

«Allah'tan başka ilah olmadığını sölyeyinceye kadar insanlarla mukatele etmekle emrolundum.» (9)

Imam Azam hazretleri de imanı, **«kalp ile tasdik ve dil ile ikrar»** olarak tarif etmiş ise de; Imam Azamın dil ile ikrardan maksadı, o kimseye dünya hükümlerini tatbik edebilmek içindir.

Ekseri Muhakkıkunun Görüşü

Bu âlimlere **«Muhakkıkun»** denmesinin sebebi, meseleleri etraflıca tetkik edip derinlemesine inceledikleri içindir. Bunlar da, meşhur Imam Mâtürîdî, İmam Hasanü'l-Eş'arî, Imamü'l-Haremeyn Yusuf el-Cüveynî ve Imam Fahrüddin Râzî gibi büyük zatlardır. Bunlara göre, imanın asıl rüknü, inanılması lâzım gelen şeyleri kalben tasdik etmekten ibarettir. Dil ile ikrar, şart değildir. İkrar, sadece, o şahsa dünya hükümlerini tatbik edebilmek için lâzımdır. Ancak bir kimse, hiç bir mazeret yokken ikrarda bulunmazsa, imanını gizlediği için günahkâr olur. Kâfir olmaz.

Bu mevzuda, en isabetli olan ve beğenilen görüz budur. Âyet-i kerimeler ve hadis-i şerifler de, bu görüşü te'yid etmektedir.

«... Onlar, o kimselerdir ki, Allah, imanı kalpleri ne yazmış, bunları kendinden bir ruh ile desteklemiştir...» (10)

«.. İman henüz sizin kalplerinize girmemiştir...» (11)

---

(9) *Buharî, 2/17; Müslim, 1/32; Ebu Davud, 15/95; Tirmizî, 38/1; Nesâî, 25/1; İbnü Mace, Mukaddime; Müsned, 2/50.*

(10) *El-Mücadile Sûresi*, âyet. 22.

(11) *El-Hucurat Sûresi*, âyet. 14.

«Allahım! Kalbimi dininde ve sana itaatte sabit kıl.» (12)

Usame b. Zeyd, bir adamı, ölürken kelime-i şahadet getirmesine rağmen öldürünce, Peygamberimiz bu hareketi kınadı. Bunun üzerine Usame hazretleri, **«Ya Resulallah, dili ile söyledi ama kalbi ile tasdik etmedi»** deyince, Peygamber Efendimiz, **«Ya Üsame, sen onun kalbini yardın mı?»** buyurdu. (13)

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, imanın hakiki rüknü, sadece kalp ile tasdikten ibarettir. Dil ile ikrar, o kimseye İslâmın hükümlerini tatbik edebilmek için lâzımdır.

AMEL İMANDAN BIR PARÇA MIDIR?

Ehl-i Sünnet inancına göre, ameller imanın cüz'ü değildirler. Bunu gösteren deliller şunlardır:

1. Amel, imana dahil olamaz; çünkü, imanın hakikatı tasdik; amelinki ise tatbiktir. Bu bakımdan, aralarında kül ve cüz münasebeti bulunamaz.

2. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde, ameller daima iman üzerine atfolunmuştur. Gramer kaidesine göre ise, atfolan başka; kendisine bir şey atfedilen de başka olmak zorundadır. **«...Ellezîne âmenû ve amilü's-sâlihâti...»** (14) şeklindeki ibareler Kur'an-ı Kerim'de sık sık geçer. Burada

(12) *İbnü Mace.* 34/2.
(13) *Buharî* 24/1; *Müslim. 1/158; Ebu Davud.* 9/1; *Tirmizî.* 44/88; *İbnü Mace.* 36/1.
(14) *El-Bakara Sûresi.* Âyet. 277.

amel, imana atfedilmiştir. Amel, imandan ayrıdır.

3. Amellerin kabule şayan olabilmesi için, iman şarttır. Nitekim, şu ayet-i kerime bunu ifade eder.

«Kim, iyi iyi amellerde, bir mü'min olarak bulunursa...» (15)

4. Bazı ameller terk edildiği halde iman yine sabit kalmaktadır. Şu âyet-i kerime buna delildir:

«Eğer mü'minlerden iki zümre birbiriyle döğüşürlerse aralarını düzeltin...» (16)

Bütün bunlar, amel ile imanın ayrı şeyler olduklarına delildir.

O halde, amel imandan bir parça değildir.

İMAN ARTAR VE EKSİLİR Mİ?

«Ameller artar ama (inanılması lâzım gelen şeyler bakımından) iman, ne artar ne de eksilir.»

İman, ziyadelik ve noksanlık kabul etmez. Çünkü iman, tam bir teslimiyet ile tasdik etmekten ibarettir. Bu ise, ziyadelik ve noksanlık kabul etmez. Bir kimsede tasdik varsa, mü'mindir; yoksa, kâfirdir.

Şu âyet-i kerime ise, imanın artmasından bahsetmektedir:

---

(15) *Taha Sûresi.* âyet. 112.

(16) *El-Hucurat Sûresi.* âyet. 9.

«Mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman yürekleri titrer. Karşılarında Allah'ın âyetleri okununca bu, onların imanını arttırır. Onlar, ancak Rablerine dayanıp güvenirler.» (17)

Bu ve benzeri âyetler, imanın nurunun artacağına işarettir. Aynı şekilde, kötü ameller de kalbi karartır ve imanın nurunu azaltır.

İman, artıp eksilmez. Ancak iman, kuvvetli veya zayıf olabilir. Meselâ, Peygamber Efendimizin imanı ile diğer bütün insanların imanı bir değildir. Aynı şekilde; Hz. Ebû Bekir'in imanı ile diğer insanların imanı bir değildir. Bunun için imanımızı amellerimizle takviye etmemiz lâzımdır.

Mü'minler, imanda ve Allah'ı tek tanımada eşittirler. Amellerde ise, birbirinden farklı durumdadırlar.

İMANIN SAHİH VE MAKBUL OLMASININ ŞARTLARI

İmanın sahih ve kabule şayan olabilmesi için üç şart vardır:

1. İman, ümitsizlik halinde olmamalıdır. Meselâ, bir kimse, son nefesinde, çekeceği azabı görür ve korkusundan iman ederse; bu kimsenin imanı makbul değildir.

2. Mü'min inkâr ve tekzip alâmeti olan şeylerden birini yapmamalıdır. Meselâ, bir kimse, Allah'a ve bütün peygamberlere inandığı halde; Hz. Muhammed'e inanmazsa veya namaz, oruç gibi ibadetleri inkâr ederse, mü'min sayılmaz.

3. Bir mü'min, dinî hükümlerin, yani emir ve

(17) *El-Enfal Sûresi*, âyet. 2.

yasakların, Allah'ın hikmeti icabı olduğunu kabul etmelidir. Meselâ, bir kimse herhangi bir ibadeti beğenmezse; diyelim ki, **«Hac da ne imiş canım»** derse; bu kimse doğrudan doğruya İslâm'dan çıkar. Onun için bu gibi şeylerden sakınmak lâzımdır.

TASDİK VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR

Allah'ın gönderdiği ve Hz. Muhammed'in getirip bizlere bildirdiği, inanılması gereken esaslara inanıp inanmama yönünden, insanlar üç gruba ayrılırlar:

1. **MÜ'MİN:** İnanılması gereken esasları kalben tasdik eden ve bu inancını dili ile ikrar eden kimselere **«mü'min»** denir.

2. **KÂFİR:** İmanın esaslarını kalbi ile inkâr eden ve bu inkârını dili ile de ifade eden insanlara **«kâfir»** denir.

3. **MÜNÂFIK:** İnanılması gereken prensiplere kalbi ile inanmayan ve tasdik etmeyen fakat, sırf mü'minleri kandırmak için, dili ile inandığını söyleyenlere de **«münâfık»** adı verilir.

İNANAN KİMSE, İMANI HAKKINDA NE DEMELİDİR?

«Dili ile ikrar ve kalbi ile tasdik etmiş olan kulun, «Ben muhakkak mü'minim» demesi doğrudur. Onun, «Ben inşallah mü'minim» demesi doğru değildir.»

Eğer, bunu şek ve imanından şüphelendiği için söylüyorsa; o kimse kâfir olur. Yoksa, bunu edebinden, yahut işi Allah'a bıraktığından, yahut da geçmiş ve şu anki durumunu değil de geleceğini kastederek, veya kendini öğmemek ve kendi halinden gururlanmamak maksadından dolayı söylüyorsa, küfre girmez. Fakat yine de en doğru yol, bu sözü terketmektir. Çünkü bu söz, insana şüphe vermektedir.

Bu hususta Cenab-ı Allah şöyle buyurur:

«İşte onlar, gerçek mü'minlerin ta kendileridir...» (18)

«Mü'minler, ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Resulüne iman ettikten sonra şüpheye sapmazlar...» (19)

DİNÎ HÜKÜMLER KENDİSİNE ULAŞMAMIŞ KİMSENİN DURUMU

Dağ başında ömrünü geçirmiş, peygamberden, kitaptan ve hiç bir şeyden haberi olmamış bir adamın durumu konusunda çeşitli görüşler vardır. Şöyle ki:

Ebu'l Haseni'l-Eş'arî ve ona tabî olanlara göre; bu kimse Allah'ı aklı ile bulmasa bile yine de mü'mindir. Çünkü, güzel ile çirkini ve iyi ile kötüyü ayırabilecek kapasitede değildir. O halde bu kimse mazurdur.

Eş'arîler, bu fikirlerine şu âyet-i kerimeyi delil olarak gösteriyorlar:

«... Biz, bir resul gönderinceye kadar, hiç bir kimseye ve kavme azap ediciler değiliz.» (20)

---

(18) *El-Enfal Sûresi.* âyet. 4.

(19) *El-Hucurat Sûresi.* âyet. 15.

(20) *El-İsra Sûresi.* âyet. 15.

İmam Ebu Mansur Mâtürîdî ise, İmam Azam'dan naklen şöyle diyor:

«O kimse, kâinatı müşahede ettikten sonra Allah'a inanmış ise, mü'mindir; yoksa değildir.»

Mâtürîdîler, Eş'arîlerin delil olarak gösterdikleri âyeti şöyle mânâlandırıyorlar:

«Âyetteki azap, akıl ile idrak edilemeyen, usûl ve fürûa ait şeyler içindir. Meselâ, namaz, oruç, hac böyledir. Bunları, akıl kendi kendine bulamaz. Onun için Allah, peygamber göndermedikçe, bu ibadetleri yapmadığı için kimseye azap etmez.»

Imam Mâtüridî, Hz. İbrahim'in yıldızlara, aya, güneşe bakıp Allah'ın varlığına inanmasını, fikrine delil olarak göstermektedir:

«İşte İbrahim, üstünü gece bürüyüp örtünce, bir yıldız görmüş; 'Bu mu benim Rabbim?' demiş; o sönüp gidince ise şöyle demişti: 'Ben, böyle sönüp batanları sevmem.'

«Sonra ay'ı doğar halde görünce de, 'Bu mu benim Rabbim?' demiş; fakat o da batıp gidince; 'Andolsun, eğer Rabbim bana hidayet etmemiş olsaymış, muhakkak sapıklar güruhundan olacakmışım' demişti.

Sonra, güneşi doğar vaziyette görünce «Bu, mu imiş benim Rabbim? Bu, hepsinden de büyük' demiş, batınca da; 'Ey kavmim, ben sizin eş koşageldiğiniz bütün nesnelerden kat'iyyen uzağım, demişti...» (21)

İMAN VE İSLÂM

«İman ile İslâm birdir.»

İman; Peygamber Efendimizin, Allah tarafından tebliğ buyurduğu kat'î surette bilinen emirler

(21) *El-En'am Sûresi*, Âyet. 76-78.

ve nehiylerin hepsini, kat'iyyetle tasdik etmektir.

Islâm ise, Peygamber Efendimizin tebliğ buyurduğu şeylerin zahiren ve batınen kabul edip güzel görmekle, Cenab-ı Hak'ka itaat edip emirlerine boyun eğmektir.

Lügat mânâları birbirinden farklı olmakla beraber, bu iki mefhum, İslâm ıstılahında aynı mânâya gelir.

Akla şöyle bir soru gelebilir:

«İman ve İslâm birbirinden ayrı mefhumlardır. İslâm'ın şartlarının, yapılması gereken şeyler; imanın şartlarının ise, inanılması gereken şeyler olması, bu iki terimin birbirinden ayrı olduğunu göstermez mi?»

Bu sorunun cevabı şudur:

Namaz, oruç, zekât ve hac İslâm'ın şartları değil, onun meyveleri ve alâmetleridir. Bu durum, İslâm'ın, kalp ile tasdik etmek demek olmasına aykırı değildir. Nitekim Peygamberimiz, ashabına **«İman nedir?»** diye sorduklarında onlar da: **«Allah ve Resûlü daha iyi bilir»** dedikleri zaman şöyle buyuruyor: **«Allah'a, ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ganimet malından beşte birini beytü'l-male vermektir.»** (22) Görülüyor ki ,Peygamberimiz, imanı tarif ederken de amele yer veriyor. Peygamberimiz, başka bir tarifinde ise imanı **«amentü»** deki gibi anlatıyor. (23)

Hülâsa, en doğru Ehl-i Sünnet inancına göre; İman ile İslâm arasında bir fark yoktur.

---

(22) *Ebu Davud.* 39/15.

(23) *Buharî.* 2/37; *Müslim.* 1/1.

Netice olarak denilebilir ki:

İman ferdin tereddütsüz kabul ettiği ve mutlak hak olduğuna inandığı akîdeye ideolojik yapının bağlanışıdır. İman, tereddüt ve şüphe taşımayan bir bağlanıştır. İdeolojik ve tabiî varlığımız, imanın prensiplerinin değişik ölçülerle tesirleri altındadırlar.

Başka bir deyişle iman, ideolojik varlığımızın akîdeyi, yani doktrini tasdikidir. Bu tasdik noktasına varabilmek için, bütün ideolojik yapı ve tabiî varlığımız müştereken çalışırlar. İnsanın ideolojik yapısının en yüksek tezahürü olan iman, tabii ve ideolojik yapının müşterek çalışması neticesinde doğar.

İdeolojik yapının baş muhtevası olan iman, kâinat ve hayat hakkında bir fikir verir. Bu düşünce, yani akîde, ferdin bütün düşüncelerinin kaynağı olur. Değerlendirmeler, akîdenin mahsulü olan fikre göre yapılır.

İman, akla, hislere ve hareketlerimize tesir eder ve onları kendi istikametinde çalıştırır. Doğruluğu tasdik edilen her inanç, fertte ve cemiyette düşünce, ilim, kültür, ahlâk, âdet, hareket ve nizam şekline inkılâb eder.

İman, insan ile doktrin arasındaki rabıtadır. İnanç, akîde ile fert arasındaki parçalanmaz bağlılıktır. Akîde ise, mü'min için en yüksek hakikattir. Ferdin, kâinat ve hayat hakkındaki ilk düşünüşü demek olan akîde, insan hayatını baştan başa tesir altında tutar.

Farklı ideolojiler, insanın tabiî varlığını tesir altına almak için savaşırlar. Bir ideoloji, insanın tabii varlığı üzerinde, mutlak'a yakın bir tesir gösterirse; ideoloji yüksek bir iman haline gel-

miş demektir. Bu durum, ferdin inanç, akıl, his ve hareketinin tamamen yeni ideoloji ile dolması demektir.

İnanç, bir kelime tasdikinden ibaret kalmış şuur ve hareketler ideolojinin muhtevası ile dolmamış ise, ideolojiye iman teşekkül etmemiş demektir. Böyle bir iman, eksiktir. Fertte inkılâbını tamamlamamıştır. Zira, ideolojik inkilâp, fertte, hiç bir farklı ideolojinin kalıntısını bırakmaz. Eğer fertte, farklı ideolojinin kalıntıları varsa; o insanda ideolojik inkilâp gerçekleşmemiştir.

Fertte akîdesine bağlılık, yani iman varsa; bu akîde, fertte düşünce, his, hareket şeklinde yaşar ve ferdin hayatını tamamen kontrolü altına alır. Bu safhadan sonra fert, farklı ideolojilerin düşmanı haline gelir. Farklı ideolojileri inanç, kültür ve hareket sahasından atıp yok etmeye başlar.

Her ideoloji, mü'minde bu inkilâbı tamamlar ve onu ideoloji savaşçısı haline getirir. Artık, ideoloji, ferdin hayatını tamamen kontrolü altına almıştır. Fert, ideolojisine inanır, onu düşünür ve onu yaşar. Böylece, yaşayan bir ideoloji doğar. Bu durumdaki inanca **«İman-ı Kâmil»** denildiği gibi; bu inanca sahip olana da **«Mü'min-i Kâmil»** adı verilir.

BÜYÜK GÜNAHLAR VE İMAN

«Büyük günah, mü'min olan insanı imandan çıkarmaz ve küfre sokmaz.»

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre; büyük günahlar şunlardır:

1 — Haksız yere adam öldürmek.
2 — Namuslu kadına iftira etmek.
3 — Zina etmek.
4 — Harpten kaçmak.
5 — Sihir yapmak.
6 — Yetim malı yemek.
7 — Müslüman olan ana babaya asi olmak.
8 — Haramda ileri gitmek.
9 — Faiz yemek. (Ebû Hureyre'nin ilâvesi)
10 — Hırsızlık yapmak.
11 — İçki içmek. (Hz. Ali'nin ilâveleri)

SAADET VE ŞEKAVET

«Bir kimse, saîd (günahsız) iken şakî (günahkâr); şakî iken de, saîd olabilir. Bu, fertte saadet ve şekaveti yaratma, Allah'ın sıfatlarındandır. Allah ve sıfatlarında ise değişme olmaz.»

İKİNCİ KISIM

Allah'a İman

«Âlemi yoktan yaratan, Allahü Teâlâ'dır. O Allah ki, öncesiz, diri, kâdir, âlim, işiten, gören, dileyen, muradedendir. Allah, âraz değildir, cisim değildir, cevher değildir, suret ve şekil değildir, mahdut değildir, bir şeyin parçası veya cüz'ü değildir, bileşik değildir, sınırlı değildir. Cins ve keyfiyet ile vasıflanmaz, mekândan münezzehtir, üzerinden zaman cereyan etmez. O'na hiç bir şey benzemez. İlminden, kudretinden hiç bir şey hariç değildir.»

ALLAH (C.C.) IN SIFATLARI

«Allah'ın (C.C.) ezelî, ve zatıyla kaim sıfatları vardır. Bu sıfatlar, zatının aynı da değildir, gayrı da değildir.»

Ehl-i Sünnet'in bu inancı, bu sıfatlara malik birden fazla vücudun varlığı telâkkisini reddeder.

«Allah'ın ezelî sıfatları; ilim, kudret, hayat, kuvvet, işitmek, görmek, irade, meşiyyet, fiil, halketmek, rızıklandırmak ve kelâmdır.

«Allah, kelâm sıfatı ile konuşur. Kelâm, harf ve sesler cinsinden olmayıp Allah'ın ezelî bir sıfatıdır. Al-

lahü Teâlâ, bu kelâm sıfatıyla, kelâmedici, emredici, nehyedici ve haber vericidir.»

Allahü Teâlâ'nın kelâmı olan Kur'an, mahlûk değildir.»

Allah'ın kelâmı, mahlûk değildir; ancak harf ve seslerden ibaret olan Kur'an (Kitap), mahlûktur.

«Allahü Teâlâ'nın kelâmı olan Kur'an, mushaflarımızda (harfler ve kitabet şekliyle) yazılıdır. Kalplerimizde (hayal edilen lafızlarla) mahfuzdur. Dillerimizde okunur. Kulaklarımızda duyulur. Fakat bunlara (mushaf, kalp dil ve kulaklara) hulûl etmez.

Tekvîn, Allahü Teâlâ'nın ezelî sıfatıdır. Tekvîn; Allahü Teâlâ'nın âlemi ve âlemin parçalarından her birini, tayin ettiği vakitte, icat etmesidir. Tekvîn sıfatı, bize göre, yaratılan şeylerden ayrıdır.

İrade, Allahü teâlâ'nın zatıyla kaim olan ezelî bir sıfatıdır.»

Fiil ve tahlîk (halketme) sıfatları da, Allah'ın ezelî sıfatlarındandır. Fiil, iş demektir. Tahlîk sıfatı ise, yaratmak mânâsına gelir.

Terzîk sıfatı da aynı durumda olup, rızıklandırma demektir. Bu sıfatlar, tekvîn sıfatına râcidirler.

Irade sıfatı da, Allah'ın zatıyla kaim ezelî sıfatlarından biridir.

İrade, birbirine zıt iki oluştan (meselâ; var veya yok olmadan) birinin, muayyen bir anda, vukuunu tercih demektir.

Allahü Teâlâ, kendi iradesi hususunda Kur'an'da şöyle buyuruyor:

«Onun emri, bir şeyi dilediği zaman, ona ancak 'ol' demesinden ibarettir. O da oluverir.» (1)

«Sizi de, (elinizle) yapageldiğiniz şeyleri de Allah yaratmıştır.» (2)

Hülâsa; Allah, hayrı da şerri de irade eder. Fakat; **«Allah, kullarının küfrüne razı olmaz.»** (3) âyet-i kerimesine göre, küfre ve şerre rızası yoktur.

ALLAH'I GÖRMEK MÜMKÜN MÜDÜR?

«Allahü Teâlâ'yı görmek, aklen caiz, naklen vaciptir. Allahü teâlâ, görülür. Fakat bu görülme, bir mekânda, bir yönde, bir ışık yardımıyla değildir. Görenle Allah (C.C.) arasında bir mesafe de bahis konusu değildir.»

Yani, bu görünüşte yön, yer, mesafe, cephe, bahis konusu değildir.

Mezheplerin bu husustaki görüşleri şudur:

Mûtezile'nin görüşü

Dünya ve ahirette Allah'ı görmek mümkün değildir, ve Allah'ı kimse göremiyecektir.»

---

(1) *Yâsin Sûresi*, âyet. 82.
(2) *Es-Saffat Sûresi*, âyet. 96.
(3) *Ez-Zümer Sûresi*, âyet. 7.

Kerrâmiye ve Müşebbihe'nin görüşleri

Bunlar, ahirette Allah'ın, bir cihet ve mekânda, cisim olarak görüleceğini vehm ederler. Aslında bunlar, Allah'ın cismani olduğuna inanırlar. (4)

Bu mezhepler, Peygamber Efendimizin haber vermiş olduğu sapık fırkalardan oldukları için, bunların Ehl-i Sünnete uymayan görüşleri kabul edilmez.

Ehl-i Sünnetin görüşü

Allah'ı görmenin mümkün olduğu hususunda Ehl-i Sünnet âlimleri, iki çeşit delil getirirler:

1. Aklî Delil :

Biz, gözümüzü açıp baktığımızda, kendi zatı ile kaim olan boy, en gibi cevherleri; başkası ile kaim olan renk ve ışık gibi arazları görüyor ve birbirlerinden ayırt edebiliyoruz. Cevherlerde âraz-ları görmemizi temin eden sebep, ikisinin de müştereken sahip oldukları **«vücut»** keyfiyetidir. Yani ikisini de, mevcut oldukları için görebiliyoruz. Eğer mevcut olmasalardı, görmemiz mümkün olmazdı.

Netice olarak, **«vücut»** yani **«var olma»** keyfiyetinde Allah (C.C.) da cevher ve âraz müşterektir. Yani, Allah vardır. O halde, görmeyi mümkün kılan **«vücut»** sıfatı, Allah (C.C.) hakkında da tahakkuk etmiş olduğundan Allah'ı görmek mümkündür.

---

(4) Saadeddin Teftazanî, *Şerhü'l-Mekasıd*, C. II, İst. 1305. s. 111.

2. Naklî Delil:

Bu meseledeki delil, Kur'an-ı Kerim'in şu âyet-i kerimesidir:

> «(Musa dedi ki) 'Ey Rabbim, bana (zatını) göster de, seni göreyim' Rabbi; 'sen, beni elbette göremezsin, Fakat dağa bak; eğer yerinde durabilirse ondan sonra beni görebilirsin' dedi.» (5)

Bu âyette, iki yönden, Allah'ı görmenin mümkün olduğunu isbatlamaktadır. (6)

a — Musa (A.S.), Rabbinden, O'nu görmek istedi. Eğer, Allah'ı (C.C.) görmek imkânsız olsa idi, böyle bir istekte bulunmazdı. Zira, Hz. Musa'nın, imkânsız olduğunu bilerek, Allah'ı görmek istemesi muhaldir. Çünkü bu, mümkün olmayan birşeyi istemek olur ki, bir peygamber için abestir. Eğer, Hz. Musa, Allah'ı görmenin imkânsızlığını bilmeyerek istemiş ise, cahillik olur ki, Allah (C.C.) hakkında caiz olan ve olmayan şeyleri bilmemek de peygamberliğe aykırı olur. O halde, Allah'ı görmek caizdir ki, Hz. Musa, Rabbini görmeyi istemiştir.

b — Allah (C.C.), kendisinin görülmesini dağın yerinde durabilmesine bağlamıştır. Dağın yerinde kalabilmesi ise mümkündür. Mümküne bağlanan şey de mümkündür. O halde, Allah'ı görmek mümkündür.

«Allah'ı görme» meselesini, Ehl-i Sünnet üç yönden incelemektedir:

1 — Allah'ı ahirette görmek,

---

(5) *El-A'raf Sûresi*, âyet. 143.

(6) Teftazanî, a.g.e., C. II, s. 111-114; Seyyid Şerif Cürcanî, *Şerhü'l-Mevakıf*. C. II, İst. 1331, s. 368, 370.

2 — Allah'ı rüyada görmek,
3 — Allah'ı dünyada görmek.

AHİRETTE ALLAH'I GÖRMEK

Ehl-i Sünnet, ahirette mü'minlerin Allah'ı (C.C.) karşılıktan, mekândan ve cismaniyetten münezzeh olarak göreceklerinde müttefiktirler.

Fatih'in hocası Hızır Bey, şöyle der:

> «Mü'minlerin, baş gözleriyle, Allah'ı görmeleri vuku bulacaktır. Fakat, kör olanlar (kâfirler) O'nu göremezler.» (7)

Yine bu meselede, Allâme Ebu'l-Hasen Siracüddin Aliyyi-bni Osman da şunları kaydeder:

> «Mü'minler, Allah'ı keyfiyetsiz, mahiyetini idrak etmeden ve misalsiz olarak görürler. Allah'ı görünce bütün cennet nimetlerini unuturlar. Siz, Mûtezilenin bu husustaki batıl inancından sakının.» (8)

Aliyyülkari, bu beyitleri şerhederken ulemanın şu görüşlerini nakleder: (9)

1. İbnü Ebî Semre der ki: **«Allah'ı görme meselesinde bu ümmetle diğer ümmetlerin mü'minleri müsavidir.»**

2. **«Ahkâmü'l-Mercan»** kitabı, İbnü Abdi's-Selâm'ın **«Kavaidü's-Suğra»** kitabından naklen şunları kaydeder: **«Allah'ı görmek insanlara mahsustur. Melekler ve cinler, Allah'ı göremiyeceklerdir.»**

---

(7) Hızır Bey, *Nuniyye*, İst., 1291, Beyit. 28.
(8) Ebu'l-Hasen Siracüddin b. Osman, *Bed'u'l-Emali*, İst., 1010, Beyit, 20-21.
(9) Aliyyülkarî, *Şerhü'l-Emali*, İst. 1010. s. 14.

3. Ebu'l-Haseni'l-Eş'arî, «İbâne» kitabında; **«Melekler de ahirette Allah'ı görürler.»** demektedir. Beyhakî, İbnü'l-Kayyim, Celâlüddin Belkaynî, Celâlüddin Süyûtî de ayni görüşe sahiptirler.

Hatta Belkaynî, cinlerin mü'minlerinin de Allah'ı görecekleri kanaatindedir.

Şeyhülislâm İbrahim Beycûrî ise bu hususta şöyle der:

> «Cinlerin mü'minleri de, diğer mü'minlerle beraber «Mevkıf» ta Allah'ı görürler. Bu, kesindir. Cennette görmeleri ise kuvvetle muhtemeldir. Allah'ı akıl sahiplerinden başkası, meselâ hayvanlar göremezler. Cennet ehli, Cuma ve bayram günleri görürler. Mü'minlerin havassı ise, her sabah ve akşam Rablerini göreceklerdir.» (10)

İmam Âzam Ebû Hanîfe ise, El-Fıkhu'l-Ekber kitabında; **«Cennette mü'minler Rablerini baş gözleriyle görürler. Fakat aralarında mesafe, teşbih ve keyfiyet olmayacaktır.»** demektedir.

Ahirette Allah'ı Görmenin Naklî Delilleri

Kitaptan:

> «Yüzler vardır; o gün terü tazedir. Rablerini göreceklerdir.» (11)

Sünnetten:

Cerirü'bnü Abdillah (R.A.) dan rivayet edildiğine göre; Nebî (S.A.V.) bir gece, ayın ondördünde aya bakarak; **«Muhakkak siz hepiniz, ahi-**

---

(10) *İbnü'l-Lekkanî, Cevheretü't - Tevhîd Haşiyesi.* İst.,
(11) *El-Kıyame Sûresi.* âyet. 22-23.

rette Rabbinizi şu kameri görüp de şüphe etmediğiniz gibi göreceksiniz.» buyurdular. (12)

Bu «rü'yet» hadisini Hulefa-i Erbaa, Abdullah İbnü Abbas, Abdullah İbnü Mes'ud, Süheyb ve Enes gibi, ashabın büyüklerinden yirmi zat rivayet etmişlerdir.

İcmadan:

Muhalifler zuhur etmezden evvel, bütün ümmet; sahabe, tabiin, tebe'uttabiin, hepsi ahirette Allah'ın görüleceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu hususdaki âyet ve hadislere de zahirleri üzerine mânâ vermişlerdir. Onların bu ittifakı, icma delili olmuştur. (13)

ALLAH'I (C.C.) RÜYADA GÖRMEK

Şerhü Mevâkıf, İmam Âmidî'den şunları naklediyor:

> «Rüyada Allah'ı (C.C.) görmek caiz midir, değil midir, meselesinde; bir kısım âlimler, caizdir; bir kısmı da caiz değildir kanaatindedirler. Bu meselede doğru olan; rüyada Allah'ı görmeye mâni bir şey yoktur. Fakat bu görme, hakikî bir görüş değildir.» (14)

Saadeddin Teftazanî ise, Şerhü Akaid'de der ki:

> «Rüyada Allah'ı (C.C.) görmek, Selef'in bir çoklarından hikâye edilmiştir. Rüyada Allah'ı görüş, bir çeşit müşahededir ki, kalp ile olur, göz ile değil.»

---

(12) *Buharî*. 9/15; *Müslim*. 5/37; *Ebû Davud*. 34/20; *Tirmizî*, 36/15; *İbnü Mace*, Mukaddime.

(13) Teftazanî, a.g.e., C. I., s. 116.

(14) Cürcanî; *a.g.e.*, C. II, s. 368.

Bu kitaba haşiye yazan Ramazan Efendi, Selef'in bir kısmını şöyle anlatır:

> «İmam Azam, Ebû Yezid, Hamzatü'l-Kari, Sahabenin büyüklerinden Hz. Ömer (R.A.), Rablerini rüyada gördüklerini nakletmişlerdir.» (15)

Abdüllatif el-Harputî ise, **«Tenkihu'l-Kelâm fi Akaidi ehli'l-İsam»** kitabında ulemanın bu husustaki görüşlerini şöyle açıklar:

Uykuda Allah'ı (C.C.) görmek meselesinde Ehl-i Sünnet âlimleri arasında ihtilâf varsa da, **«Rabbimi en güzel surette gördüm», «Rüyanın en hayırlısı, kulun Rabbini görmesi, veya Peygamberini görmesi, yahut Müslüman olan ana - babasını görmesidir.»** hadis-i şeriflerine; sahabe, tabiûn ve din imamlarından nakledilenlere binaen ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerinden İmam Amidî, rüyada Allah'ın (C.C.) görülebileceğine hükmetmiştir.

İmam Âzam'ın (R.A.), doksan dokuz kere, rüyasında Rabbini görüpp, yüzüncü kere, **«Ya Rabbi, kulların azapdan nasıl kurtulacak?»** diye sorduğu hikâyesi meşhurdur.

İmam Ahmed b. Hanbel de Rabbini rüyada görmüş, Rabbine yaklaşmanın yolunu sormuş, **«Kur'an okumak»** olduğu cevabını almıştır.

Kurra-i Seb'adan Hamza, ve Muhammed b. Ali Tirmizi gibi daha birçok zevattan, rüyada Allah'ı (C.C.) gördükleri rivayet olunmuştur.

Rüya tabircilerinin imamı Muhammed İbnü Sîrîn de, **«Rüyada Rabbini gören kimsenin rüya-**

---

(15) Ramazan Efendi, a.g.e., s. 179.

sı, **onun cennete gireceği şeklinde tabir olunur.»** demiştir. (16)

Yine aynı hususta, fıkıh kitaplarından olan Bezzaziye'de şu açıklama vardır: Rüyada Allah'ı (C.C.) görmeyi, Rüknü'l-Islâm ve ekseri mutasavvıflar caiz görürler. Ekseri meşayih ile Semerkant ve Buhara'nın ekseri muhakkik (tahkikçi) âlimleri ise câiz görmezler. Hatta imam Mâtürîdî, **«Rüyada Allah'ı (C.C.) gördüğü iddiasında bulunan, puta tapandan daha şerlidir. Zira, rüyada görülenler hayal ve misallerdir. Allahü Teâlâ ise bunlardan münezzehtir.»** der. (17)

Tarikatü Muhammediye şerhi **«Berika»**' da büyük bilgin Hadimî, ihtilâfları beyan ettikten sonra, İmam Mâtürîdi'nin kavlini, bazı âlimlerin te'vil ettiğini yazmakta, aynı kitabın şarihi Recep Efendi ise, **«Bu hususta susmak en güzeldir.»** demektedir. (18)

DÜNYADA ALLAH'I GÖRMEK

Bu hususta Seyyid Şerif Cürcanî, İmam Âmidî'nin şu açıklamasını naklederler: (19)

> «Bizim devrimizdeki bütün imamlar, dünyada ve ahirette Allah'ın görülmesinin aklen caiz olduğunda müttefiktirler. Fakat, dünyada Allah'ın görülmesinin sem'an (yani âyet ve hadislere göre) caiz olup olmamasında ihtilâf ettiler. Bir kısmı bunun caiz olacağı, bir kısmı da caiz olmıyacağı kanaatine vardılar.»

---

(16) Harputî, *a.g.e.*, s. 280.

(17) İbnü-l-Bezzazi'l-Kerderî, *Fetevayı Bezzaziye*. C. III, Mısır, 1310, s. 356-357.

(18) El-Hac Recep b. Ahmed *El-Vesiletü'l-Ahmediyye Ve'z-Zeriatü's-Sermadiyye Fî Şerhi't-Tarikati'l-Muhammediyye* C. I, İst. 1326, s. 214-216.

(19) Cürcanî, *a.g.e.*, C. II, s. 368.

PEYGAMBERİMİZ Mİ'RAC'TA ALLAH'I NASIL GÖRDÜ?

Bu meselede Saadeddin Teftazanî şöyle der: Bazı selef, Mi'raç'ta Hz. Peygamberin, Rabbini baş gözüyle gördüğünü söylemişlerse de cumhur buna muhaliftir. Sahih olan; Peygamberimizin, Rabbini baş gözüyle değil, kalp gözüyle görmüş olmasıdır. Kendisine, **«Rabbini gördün mü?»** diye sorulunca; **«Kalbimle gördüm»** buyurmuştur. (20)

Allâme İbrahim Lekkanî **«Cevheretü't - Tevhid»** kitabında, Peygamberimizin, Rabbini baş gözüyle gördüğünü şu beytiyle ifade eder:

> «Allah'ı görmek caizdir. Nebî (S.A.S.) ise, dünyada Rabbini görmüştür.»

Bu kitaba haşiye yazan İbrahim Beycurî ise, şu bilgiyi verir:

> «Ekseri ulemaya göre; Muhammed (S.A.S.), Mi'raçta Rabbini baş gözüyle görmüştür. Her ne kadar Hz. Ayşe (R.A.) bunu reddiyorsa da, İbnü Abbas (R.A.)'ın hadisi bu hususu doğrulamaktadır. İbnü Abbas'ın hadisi, Hz. Ayşe'ninkinden önce gelir. Zira «Müsbit» delili ile «Nâfi» delili teâruz edince; Müsbit tercih edilir. Bu, bir Usûlü Hadis kaidesidir. Aynı meselede, Ma'mer İbnü Raşid, «Ayşe, İbnü Abbas'dan daha bilgili değildir.» demektedir. Dünyada, baş gözüyle Allah'ı görmek, yalnız Resûlullah (S.A.S.) için mümkün olmuştur. Bunun dışında, uyanık olarak, kim Allah'ı gördüğünü iddia ederse sapıktır ve sözü batıldır. Hatta bazı âlimler, böyle bir iddiada bulunan kimsenin kâfir olacağına kail olmuşlardır.» (21)

---

(20) Taftazanî *Şerhü'l-Akaid*, İst., 1308, s. 120; Teftazanî, *Şerhü'l-Mekasıd*. s. 123.

(21) İbrahimü'l-Beycurî, *Tuhfetü'l-Mürid Alâ Cevheretü't Tevhid*. İst. 1326, s. 61-62.

BAŞ GÖZÜYLE RÜ'YET HAKKINDA İHTİLÂF

Bu meseledeki ihtilâfın sebebi; Müslim'in Ebû Zer (R.A.)'den rivayet ettiği şu hadistir:

Resûlullah (S.A.V.)'tan **«Miraç gecesinde Rabbini gördün mü?»** diye soruldu. Resûlullah (S.A.V.) şu cevabı verdiler: **«Nûrun ennâ arâhu»**. Hadisteki **«ennâ»** kelimesi, **«elif»** ve **«nûn»** harflerinin fethiyle de rivayet edildi, kesriyle de... Bu iki rivayet şekline göre ise, mânâ değişmektedir. Birinciye göre, (yani **«ennâ»** okunursa) mânâ, **«O bir nurdur, nasıl görebilirim?»** şeklindedir, ve **«Resulüllah, Allah'ı baş gözüyle görmedi»** diyenlerin delili olmaktadır. İkinciye göre, (yani **«innî»** okunursa) mânâ, **«O bir nurdur, elbette gördüm»** demek olur ki bu da, **«Resulullah, Allah'ı baş gözüyle gördü»** diyenlerin delili olur. (22)

Ramazan Efendi, Şerhü Akaid Haşiyesi'nin 289. sayfasında **«Allah'ı kalp ile görmeyi»** şöyle izah eder:

> «Allah (C.C.), Muhammed (S.A.S.)'in baş gözünü kalbinde kıldı. Kalbi için göz yarattı. O da Rabbini, baş gözüyle gördüğü gibi gördü.»

Rü'yet Hakkındaki Hadisler :

1. Atâ tarîkiyle İbnü Abbas (R.A.)'dan: **«Onu kalbiyle gördü.»** (23)
2. Mesruk'tan şöyle rivayet edilmiştir:

«Hz. Ayşe'nin (R.A.) yanındaydım. **«Ey mü'-**

---

(22) Ramazan Efendi, *Şerhü'l-Akaid Haşiyesi*, İst. 1308. s. 178-179; Abdüllatif Harputî, *Tenkihu'l-Kelâm Fî Akaidi Ehli'l-İslâm*. İst., 1327, s. 279.

(23) *Müslim*. C. I, s. 158.

minlerin annesi! Üç şeyi kim söylerse, Allah'a (C.C.) karşı büyük iftira etmiş olurmuş!.. Nedir onlar?» diye sorduğumuzda Hz. Ayşe, şöyle cevap verdi:

a) «Kim ki, Muhammed (S.A.V.) Rabbini gördü, diye iddia ederse, Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur.» Bunun üzerine ben; «Ey mü'minlerin annesi, bana müsaade et, konuşayım: 'Andolsun ki, O, onu apaçık ufukta görmüştü.' (24) Âyetine ne dersin?» diye sorunca Hz. Ayşe, şu cevabı verdi: «Bu meseleyi Resûlullahtan (S.A.V.) ilk önce soran benim... Resûlullah bana dedi ki; O Cebraildir... Hem işitmedin mi, Allahü Teâlâ; «Ona gözler erişemez. O ise bütün gözleri ihata eder.» (25) buyurmadı mı? Ve hem sen işitmedin mi ki, Allah (C.C.) şöyle buyurdu: «(Ya) bir vahy ile, ya bir perde arkasından, yahut bir elçi gönderip de kendi izniyle dileyeceğini vahyetmesi olmadıkça, Allah'ın hiçbir beşere kelâm söylemesi (vaki) olmamıştır.» (26)

b) «Her kim ki; Resûlullah (S.A.V.), Allah'ın (C.C.) kitabından bir şeyi gizledi derse; Allah'-a büyük iftira etmiş olur.»

c) «Her kim ki Muhammed (S.A.V.) gaybı bilir iddiasında bulunursa, Allah'a (C.C.) büyük iftira etmiş olur.» (27)

3. Abdullah İbnü Şakîk tarîkiyle Ebû Zer (R.A.)'dan rivayet edilmiştir:

Resûlullah'a (S.A.V.), «Rabbini gördün mü?»

---

(24) *Et-Tekvir Sûresi*, âyet. 23.
(25) *El-En'am Sûresi*, âyet. 103.
(26) *Eş-Şûra Sûresi*, âyet. 51.
(27) *Müslim*, C. II, s. 159.

diye sordum. Buyurdu ki, **«Bir nur, onu nasıl görürüm?»** Aynı tarîkle, ikinci bir rivayette ise, **«Bir nur gördüm.»** buyurdu. (28)

Kadı İyaz, Şifa isimli kitabında şöyle der:

«Bir grup âlimin fikri, Hz. Ayşe'nin kavlincedir. İbnü Mes'ud'dan ve Ebû Hüreyre'den, meşhur olarak nakledilen de budur. Bunun üzerine, hadisciler ve fakihlerden bir kısmı, dünyada rüyetin mümkün olmayacağına kail olmuşlardır. İbnü Abbas'tan meşhur olan rivayet ise, Peygamber (S.A.S.)in, Rabbini gözleriyle görmüş olmasıdır. Hatta İbnü Abbas, Hâkim, Nesâî ve Tabaranî, rivayetlerinde; 'Allahü Tealâ, Musa'ya (A.S.) Kelâm; İbrahim'e (A.S.) hullet (dostluk); Muhammed'e (S.A.S.) ise rü'yet ile ihtisas buyurdu' demiştir. İmam Eş'arî ile ashabından bir grup da Peygamberin (S.A.S.), Allah'ı (C.C.) baş gözüyle gördüğüne kaildirler. Bazı meşayih de, Allah'ı baş gözüyle görme meselesinde tevakkuf eylemiştir. Şüphesiz, bu meselede hak olan da, tevakkuf, yani kat'î bir kanaat izharında bulunmayıp bu meseleyi Allah'a (C. C.) havale etmektir.

Şifa şerhinde Aliyyülkarî ise şunları zikreder:

«Resûlullah (S.A.S.), Mi'raç gecesi Allahü Teâlâ'yı görmedi. Fakat Nevevi, «Fetâvâ»da rü'yetin vaki olduğunu doğrulamış ve bunu muhakkikun'dan nakletmiştir.» (29)

ALLAH (C.C.), VE KULLARIN FİİLLERİ

«Allahü teâlâ, kullarının iman, küfür, isyan ve ibadet (tâat) olan bütün fiillerinin yaratıcısıdır.»

Mûtezile'nin ve rasyonalistlerin dediği gibi, kul; fiillerinin, hareketlerinin yaratıcısı değildir.

---

(28) *Buharî*, C. VI. s. 50; *Müslim*, C. I. s. 161.

(29) Aliyyülkarî, *Şerhü'ş-Şifa*, C. I, İst. 1307, s. 418.

Bu iddia sakattır. Zira, insan, fiillerinin neticelerini tafsilâtıyla bilemez. Bilemediğine göre, fiillerin halikı olamaz.

Ayrıca, bu konuda naklî deliller şunlardır:

> «Allah, her şeyi yaratandır...» (30)
>
> «Sizi de, (elinizle) yapageldiğiniz şeyleri de Allah yaratmıştır.» (31).

Cebriye'nin, zamanımızda fatalistlerin, **«Allah her şeyin halikı olduğuna göre; kul, fiilleri yapmağa mecburdur, dolayısıyla ceza görmemelidir.»** demeleri de yanlıştır. Zira, fiillerin yaratılması, kulun talep ve kisbine tâbidir. Allah, kulun hangi fiili yapacağını bilir, fert, iyi veya kötü işi ihtiyar eder ve Allah onu, o fiili, halkeder.

> *«Kulların bu fiillerinin hepsi, Allah'ın iradesi, dilemesi, hükmü, kazası ve takdiri iledir. Ancak, kullar için, ihtiyarî fiiller vardır. Bu fiiller dolayısıyla sevap alırlar veya cezalanırlar.»*

Cebriye ve zamanımız fatalistleri, insanın ihtiyarî fiillerini reddediyorlar. Ve **«Kulun hareketi, cansız varlıkların hareketi gibidir.»** diyorlar.

Şurası açıktır ki; insanın hareketi ihtiyarî; cansızların hareketi ise mecburidir. İnsan, ihtiyar ettiğinin karşılığını görecektir. İnsanı iradesiz bir mahlûk, suç işlemeye veya işlememeye mecbur bir yaratık olarak görmek ve göstermek tamamen yanlıştır.

---

(30) *Ez-Zümer Sûresi*, âyet. 62.
(31) *Es-Saffat Sûresi*, âyet. 96.

Her fert için, ihtiyarî fiillerinin bir karşılığı vardır.

«İşledikleri iyi amellere bir mükâfat olarak..» (32)
«Dileyen iman etsin; dileyen kâfir olsun..» (33)

âyet-i kerimeleri bunun delilidir.

«Kulların yaptığı iyi ve güzel olan fiillere Allah'ın rızası vardır. Fena olan fiillere ise, rızası yoktur.»

Zira; bir âyet-i kelimeye göre:

«Allah kullarının küfrüne razı olmaz.» (34)

«Kulların fiilleri» meselesini iyice anlayabilmek için; meşhur âlim Hadimî'nin bu husustaki **«Ef'âl-i ibâd»** risalesini inceleyelim.

EF'ÂL-İ İBÂD (KULLARIN FİİLLERİ)

Bu meselede mezheplerin görüşleri şöyledir:

1. Cebriye'nin Görüşü:

Kulların fiillerinde sadece Allah'ın kudreti müessirdir. Kullar, kendi fiillerinde, asla kudret sahibi değillerdir. Kulun herhangi bir işte dahli ve tesiri yoktur. Kul, cansız varlık durumundadır.

2. Eş'arîlerin Görüşü:

Fiilde hem Allah'ın, hem de kulun kudreti vardır. Fakat kulun kudretinin tesiri yoktur.

---

(32) *El-Vakıa Sûresi*, âyet. 24.
(33) *El-Kehf Sûresi*, âyet. 29.
(34) *Ez-Zümer Sûresi*. âyet. 7.

3. Mûtezile'nin Görüşü:

Kulun kudreti, fiilde, bilâ icap velâ ızdırar müessirdir. Kulun kudretini Allah yaratır. Kul da, kendi isteği ve kendi kudreti ile, kendi fiillerini yaratır.

4. Filozofların ve İmamü'l-Haremeyn'in Görüşü:

Fiilde kulun kudreti bil-îcap müessirdir. Fiil, kudrete muhalif olamaz. Yani, kudretin sarfedilmesi ile beraber fiilin meydana gelmesi icabeder.

Filozoflara göre; kul, kendi fiilini yaratmaya mecburdur. Bu hususta muhtar değildir. Teftazanî, bu durumu «Şerhü Mekasıd»'da şöyle ifade eder: Allah'ın kul için, bir kudret ve irade yaratması vaciptir. Kuldaki bu irade ve kudret de, fiilin meydana gelmesini gerektirir. İşte **«Kul, fiilinin bil-îcap halikıdır»** demenin anlamı budur.

5. Ebu İshak İsferaînî'nin Görüşü:

Kulun fiilinde hem Allah'ın, hem de kulun kudreti bir arada bulunur. İki kudretin ikisi de, asıl fiilde müessirdirler.

6. Kadı Ebu Bekri'l-Bakıllânî'nin Görüşü:

Allah'ın kudreti asıl fiilde; kulun kudreti de fiilin vasfında müessirdir. Fiil ise, **tâat ve ma'siyet»** olarak vasıflanır. Meselâ; bir yetime atılan dayak fiilinin aslı, Allah'ın kadîm kudreti ile; bu dayağın adalet veya zulüm, tâat veya ma'siyet olma vasıfları ise, kulun sonradan olan kudreti ile hasıl olur. (35)

---

(35) Harputî, *a.g.e.*, s. 296.

Bu görüşlerden asıl olan, Üstad Ebu İshak'ın görüşüdür. Mâtüridîlerin itikadı da budur. (36)

Kulun fiilinde iki kudretin de beraberce müessir olması, Allah'ın âdetinin böyle cereyan etmesindendir. Şöyle ki, Allah (C.C.), kulun, bir fiili yapmak istemesinin hemen akabinde o fiili yaratır. Kul bir fiili kasd ve irade etmeden ve Allah'ın kendisine verdiği kudreti sarfetmeden, Allah, o fiili yaratmaz. Fakat, kulun iradesi olmadan da, Allah o fiili yaratmaya kadirdir. Lâkin cebr olmaması ve kulun, yaptığı fiilden dolayı ceza veya mükâfata lâyık olması sebebiyle âdet-i ilâhî böyle cereyan eder.

Meseleyi biraz daha derinleştirirsek, Allah (C.C.), başlangıçta, kulda bir kudret yaratmıştır. Kuldaki bu kudret ızdırarîdir. Kul, bu kudreti, **«bir işi yapmak veya yapmamak»** isteğinden birisine satfetmede hürdür. İşte, kulun bu ihtiyarına **«İrade-i Külliye»** (37) denir ki, bu irade ve kudret, mahlûktur. Kul, bu kudretini bir işi yapmak veya terketmekten birisine sarfederek bu iki şıktan birini diğerine tercih eder. İşte, kulun bu sarfı, hariçte mevcut değildir. Ne var, ne de yok kabilinden olan şeylerdendir. Buna, **«İrade-i Cüz'iyye»**, **«Kisb»**, veya **«Kasıt»** denir.

Netice şudur ki; kul, kudretini bir fiile kat'iyyetle sarfedince Allah (C.C.), âdeti icabı, o fiili yaratır. Eğer, bu fiilin meydana gelmesinde Allah'ın yaratmasının yanında kulun da dahli bulunmamış olsa idi; kulun infiradı da sahih olmaz-

---

(36) *A.g.e.*, s. 296.

(37) Bunu, Allah'ın iradesi olan «İrade-i Külliye» ile karıştırmamalıdır.

dı. O halde, kulun fiili, iki kudretin içtimaı ile hasıl olmaktadır. Allah'ın kudreti ile hasıl olması, Allah'ın halkı (yaratması) dır. Kulun kudreti ile hasıl olması ise, kulun kisbi (seçip tercih etmesi) dir. Fiilin, makdur (takdir edilen), hüsün (güzel) ve kubuh (çirkin) olarak vasıflanmasını gerektiren şey ise, kisb'dir.

Fiilin, Allah'ın kudreti ile olduğu inancı, cebirdir. Kulun kudreti ile olduğu inancı ise, tefvîz, yani fiili kula bırakmaktır. Böylece, seleften nakledilegelen **«Cebrü Mutavassıt»** görüşü ortaya çıkar ki, Mâtüridîlerin kabul ettikleri görüş de budur.

Eş'arî Mezhebi'ne göre ise: Allah (C.C.), kulda bir kudret icat eder. Kul da, bu kudrete uygun olarak, kendi fiilini icat eder. Burada müessir, yalnız Allah'ın kudretidir. Kulun kudreti müessir değildir. O, sadece fiilin mahallidir. Kullar, fiillerinde muhtar; ihtiyarlarında ise muzdardırlar. Yani hür değil, mecburdurlar. Çünkü Eş'arîler, **«İrade-i Cüz'iyye»** nin mahlûk olduğuna kaildirler. Onlara göre, fiilin vukûu, ızdırarîdir. Kulun, fiili yapmak veya terketmek hususlarından birisini tercih etmeye kudreti yoktur. Bunun için, her ne kadar Eş'ari, kendisinin **«Cebrü Mutavassıt»** olduğunu iddia etmişse de, Eş'arîlere **«Cebrü Mahz»** denilmiştir.

Tekrar edecek olursak, Eş'arî Mezhebi'nin görüşünün özeti şudur: Allah (C.C.), âdeti üzere, kulların fiillerini kudretlerine yakın olarak yarattı. Bu halde, kulun fiili, Allah'ın kudretinin tesiri ve Allah'ın icadı ile olduğundan, Allah'ın mahlûkudur. Kulun kudretine yakın olduğu için de kulun kisbidir.

Eş'arî ve Mâtürîdî'nin İttifak Noktaları :

1. İki kudretin isbatında,
2. Allah'ın kudretinin, kulun kudretine muvaffık olmasında,
3. Fiilin, kul için «kisb» ve Allah için «halk» olmasında,
4. «Cebrü Mutavassıt» olduklarını iddiada.

Eş'arî ve Mâtürîdî'nin ihtilâf Noktaları :

1. Mâtürîdîlere göre; kulun kudreti, Allah'ın âdetine muvafık olarak, fiilde müessirdir.

Eşarîlere göre ise; kulun, kendi fiilinde tesiri yoktur.

2. Mâtürîdîlere göre; fiil, kuldan bil-ihtiyar (kulun ihtiyarı ile) sudûr eder. Eş'ârîlere göre ise, fiil kuldan bil-ızdırar (mecburen) sudûr eder.

3. Mâtürîdîlere göre; kulda irade-i cüz'iyye vardır. Fakat hariçte mevcut değildir. İrade-i cüz'iyye, mahlûk da değildir.

Eş'arîlere göre ise, irade-i cüz'iyye de, kuldaki kudret vs. gibi, mahlûktur.

İ S T İ T Â A T

(FİİLLERİN YAPILMASINDA GEREKLİ GÜÇ)

> *«İstitâat (kulun gücü), ferdin fiili ile başlar ve fiilin bitmesi ile sona erer. Kula verilen bu güç, fiili yapan kudretin kendisidir.»*

Ferdin herhangi bir işi yapması, ancak Allah'ın, o işin yapılmasını temin edecek güçte o ferde vermesiyle mümkün olur.

Fert, iradî ve gayri iradî bütün fiilleri yapmak için, bu kudrete muhtaçtır. Muayyen bir hareketi yaptıran kudret, her şeye kadir olan Allah'ın, o fiilin yapılmasına mahsus olarak ferde verdiği kudrettir.

Mûtezile, kulun, fiillerine kadir olduğu inancındadır. Zamanımız felsefecilerinden bir çoğu da aynı kanaattedir. Mûtezile'nin başka bir kolu olan Dialektik - Materyalizm; maddenin ve vücudun, kudretin esası olduğunu ileri sürer. Halbuki madde ve insan, âcizdir. Her, fiilinde, Allah'ın kendisine kudret vermesine muhtaçtır. Allah ise Kadir-i Mutlak'tır.

«İstitâat (ferdin, bir şeye gücünün yetmesi); sebeplerin, âletlerin ve azaların salim olmasıyla mümkündür.»

«Sebepler», ferdin dışındaki şartlardır.

Meselâ; namaz için vakit; zekât için nisap miktarı mal, bir fiilin yapılması için gereken gücün verilmesinde sebeplerdir.

«Aletler ve azaların sağlam olması» ise; ferdin şahsında olan şartlardır. El, ayak veya zihnin normal çalışması gibi.

«Allah, kulun gücünün yetmeyeceği şeyi teklif etmez.»

Cenâb-ı Hak buyurur:

«Allah, hiç kimseye, gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez.» (38)

---

(38) *El-Bakara Sûresi*, âyet. 286.

«İnsanın darbelenmesinin hemen akabinde; döğülende meydana gelen acı ve elem; insanın vurmasının hemen akabinde camın kırılması ve buna benzer şeylerin hepsi, Allahü Teâlâ'nın yarattıklarıdır. Bu neticeleri meydana getirmekte, kulun bir yaratma kudreti yoktur.»

Meseleyi biraz daha derinleştirebilmek için, mezheplerin bu husustaki görüşlerini tetkik edelim.

Ehl-i Sünnet itikadına göre, kulların fiillerini Allah yaratır. Mûtezile Mezhebi'ne göre ise, kul, fiillerini kendisi yaratır.

Fiillerin meydana gelmesinde, kulun da kudreti vardır. Ehl-i Sünnet inancına göre, fiili meydana getirmede, kulun kudreti müstakil değildir. Mûtezile'ye göre ise, müstakildir. Her iki mezhebe göre de, fiili meydana getiren kulun kudretini Allah yaratmıştır.

Bu meselede, üzerinde çok münakaşa edilmiş olan husus şudur: **«Fiili meydana getiren ve Allah'ın yaratmış olduğu kulun kudreti, fiil ile beraber midir? Fiilden sonra mıdır? Yoksa fiilden evvel midir?»**

Ehl-i Sünnet'in Görüşü :

Kudret, kuvvet, güç ve takat mânâlarına gelen «istitâat», bir sıfattır ki; Allah (C.C.) bu sıfatı, insan bir işi yapmayı kasdettiği anda — bu işi yapmak için gereken âletler ve sebepler de salim ve tam olunca — yaratır. İnsan, «hayır» fiilini yapmayı kasdedince; Allah da hayır kudretini ya-

ratır; «şer» fiilini kasdedince de; Allah şer kudretini yaratır.

İşte bu kudret, fiil ile beraberdir. Allah (C.C.) tarafından, kul için, fiil ile beraber olarak yaratılır. Fiilden evvel olamaz. Zira, fiilden evvel olsa idi; bir şey yapmak istediğinde, kulun Allah'a ihtiyacı olmaması gerekirdi. Bu halde ise, Mûtezile'nin dediği gibi, kul, fiilinin halıkı olurdu. Bu kudret, fiilden sonra da olamaz. Zira, kudret olmadan fiilin hasıl olması gerekir. Bu ise, muhaldir. Cebriye Mezhebi, bu görüşü savunur.

Netice olarak; istitâat, kul için bir sıfattır ve bu kudret; kul, irade-i cüz'iyyesini sarfettiği anda hasıl olur. Bu ise, dört kademede meydana gelir:

1. İrade-i külliye ki; bu iradenin kendisinde, takdir edilmiş şeylerin her birisine taalluk etme salâhiyeti vardır.

2. Bundan sonra, fiilin mevcudiyeti için şart olan bütün sebeplerin selâmeti gerekir.

3. Daha sonra kul; irade-i külliyesini belirli bir fiile sarfeder ki; bu sarf, irade-i cüz'iyyedir.

4. Bundan sonra da, kulun, irade-i cüz'iyyesini fiile sarfı ânında Allah (C.C.), fiil ile beraber, kulda kudret yaratır. Bu son sarf, Allah'ın, kulda kudreti yaratmasına sebeptir.

Kudretin aslını isbat, Cebriyye'yi; kudretin fiil ile beraber olduğunu isbat ise Mûtezile'yi yıkar.

Mûtezile'nin Görüşü :

Bunlara göre; kula kudret, fiilden evvel verilir. İnsan, bir işe teşebbüs etmeden evvel de, o işi yapacak kudret kendisinde mevcuttur. Kul, bütün işlerini kendisinde mevcut olan bu kudret

ile yapar ve yaratır. Kulun, iş ânında, Allah'ın kudretine ihtiyacı yoktur. Allah'ın da, o işte dahli yoktur.

Bunların en kuvvetli delili şudur: Teklif, yani emir ve yasaklar, fiillerden evvel hasıl olur. Meselâ; kâfir, iman etmekle mükelleftir. Namazı terkeden bir kimse de, vakit girdikten sonra namaz kılmakla mükelleftir. Eğer kudret, fiilden evvel olmasa idi, âcize, kudret ve takati olmayan şey teklif edilmiş olurdu. Bu ise, batıldır. Bu hale göre; namaz fiilinden evvel, namaz kılma kudreti olmazsa; **«namaz kıl»** teklifi doğru olmaz.

Ehl-i Sünnet'in, bu görüşe cevabı şudur: İstitâat iki mânâda kullanılır:

1. Yukarıda beyan edildiği gibi, fiil ile beraber olan kudret mânâsında. Bu istitâat, fiilden ne önce, ne de sonradır. Fiil ile beraberdir ve fiilin müessiridir. İhtiyarî fiiller, bu istitâat ile meydana gelirler.

2. İstitâat; hisler ve azalar gibi sebeplerin, âletlerin ve insan uzuvlarının selâmeti mânâsında da kullanılır. Emir ve nehiylerle Allah'ın teklifi, bu mânâya gelen istitâat üzerinedir. Bu halde âcizlik de gerekmez. Şu âyet-i kerime de, buna işaret etmektedir:

> «Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyti hacc (ve ziyaret) etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...» (39)

Netice şudur ki, âdet ve sebeplerin sâlim olması mânâsına gelen ve önceden kulda mevcut olan istitâat, teklifin, yani emir ve nehiylerin ve-

---

(39) *Al-i İmran Sûresi*, âyet. 97.

rilmesinin sıhhati içindir. Fiil ile beraber olan istitâat ise, kulun sevaba veya azaba müstehak olmasının sebebidir.

DALÂLET VE HİDAYET

«Allahü Teâlâ, dilediği kimseyi sapıklıkta; dilediği kimseyi hidayette kılar.»

Allah hidayet ve sapıklığı halkeder, insan da kazanır. Kul, kurtuluşu veya sapıklığı seçer. Allah da onu halkeder.

«Allah kul için, sadece hayırlı olanı yaratmalıydı denemez.»

GÜNAHLAR, VE ALLAH'IN AFFI

«Allahü Teâlâ, kendisine şirk koşanı afetmez.»

Bugün, türlü maskeler altında, insanlar Allah'a şirk koşmağa teşvik ediliyor. Materyalistler maddeyi, rasyonalistler aklı; natüralistler (tabiiyyûn) tabiatı; şehvetperestler şehveti (seksi) ve nefislerini; sapık mistik telâkkiler insanı; bazı siyasî görüşler, bir milletin tamamını veya bir sınıfı yahut da bir azınlığı, hâkimiyetin menşei sayarak ilâhlaştırıyorlar. Ve Allah'a, zatında, sıfatlarında ve fiillerinde ortaklar koşuyorlar. Allah, hangi şekilde olursa olsun, kendisinden başka Allah kabul edeni, yani müşriği affetmez.

«Şirkten başka, dilediği kimselerin, büyük veya küçük günahlarını affeder.

Helâl olarak kabul edilmediği takidrde, Allah dilerse, büyük günahı da affeder.»

Büyük günahı helâl kabul etmek ise küfürdür. Küçük günahları helâl sayan da kâfir olur.

RIZIK MESELESİ

«Haram edilmiş şeyler de rızıktır.»

Rızık Cenâb-ı Allah'ın canlılara yemeleri için, verdiği her şeydir.

Bir şeyin rızık olması, onun haramlık vasfını kaldırmaz. **«Allah, insanı rızıklandırdığına göre, Allah'ın insana rızık olarak verdiği bizatihî haram olan (şarap veya domuz eti gibi) şeyler, haram değildir»** demek küfürdür.

«Helâl olsun, haram olsun; herkes kendi rızkını yer. Bir insanın kendi rızkını yememesi, veya başkasının onun rızkını yemesi tasavvur edilemez.»

Allah'ın, bir mahlûk için, tayin ettiği şeyi, başkasının yemesi imkânsızdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Meleklere İman

«Melekler, Allah'ın kulları olup, Allah'ın emri ile hareket ederler.»

«...Bunlar (Melekler) Allah'ın emri ile hareket ederler.» (1)

«Onların, erkeklik ve dişilik vasıfları yoktur.»

Meleklerin kesin sayıları yakkında kat'î bir bilgimiz yoktur. Onu, anlak, Allah bilir. Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamberimizin hadîs-i şeriflerinde isimleri zikredilen melekler şunlardır:

Meleklerin Peygamberi durumunda olan dört büyük melek:

1. **Cebrail:** Vazifesi, Allah ile Peygamberler arasında elçiliktir.

2. **Mikâil:** Görevi, tabiat olaylarını idare etmektir.

3. **İsrafil:** Vazifesi, «Sûr» denilen bir vasıta ile, kıyametin ve öldükten sonra bütün canlı varlıkların dirilecekleri zamanın geldiğini haber vermektir.

4. **Azrail:** Bunun da vazifesi, canlıların ruhunu almaktır.

---

(1) *El-Enbiya Sûresi.* âyet. 27.

Bu dört büyük melekten başka; Cennetin bekçisi Rıdvan, Cehennemin bekçisi Mâlik, insanların sevaplarını ve günâhlarını tesbit eden Hafaza Melekleri, kabirde sual soran Münker ve Nekir, isimlerini bildiğimiz meleklerdir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Kitaplara İman

«Allah'ın peygamberlerine inzal etmiş olduğu kitaplar vardır. Bu kitaplarda emrini, nehyini, mükâfatını ve azabını beyan edip açıklamıştır.»

Allahü Teâlâ, Cebrail vasıtasıyla, bütün peygamberlere emir ve yasaklarını bildirmiştir. Bunların bazıları kitap haline gelmiş ve zamanımıza kadar ulaşmış, büyük bir kısmı ise günümüze ulaşamamıştır. Allahü Teâlâ'nın bazı peygamberlere gönderdiklerine **«Suhuf»** (sayfalar) denir. Bir rivayete göre bunlar;

1. Âdem Peygambere 10 sayfa,
2. Şit Peygambere 50 sayfa,
3. İdris Peygambere 30 sayfa,
4. İbrahim Peygambere 10 sayfa olmak üzere cem'an 100 sayfadır.

«Mukaddes Kitaplar» olarak bildiğimiz dört büyük kitap ise, «Kütübü Erbaa» diye isimlendirilir. Bu kitaplar da, şu peygamberlere gönderilmiştir:

1. Tevrat, Hz. Musa'ya,
2. Zebur, Hz. Dâvud'a,
3. İncil, Hz. İsa'ya,
4. Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e.

Tevrat, Zebur ve İncil, peygamberler tarafından getirildikleri, yani Allah'ın gönderdiği şeklini

muhafaza edememiş, insanlar tarafından tahrif edilmişlerdir. Bu husus hem tarihî, hem aklî hem de nakli delillerle sabittir.

Ayrıca, Kur'an-ı Kerim, kendisinden önceki kitap ve dinleri neshetmiş, yani hükümlerini yürürlükten kaldırmıştır.

Kur'an-ı Kerim, Peygamber Efendimizin en büyük mucizesi, tahriften ve taklitten uzak yegâne hak kitap olarak, günümüze kadar, bir harfi dahi değişmeden gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in Peygamberimize gönderilmesi 23 senede tamamlanmış, Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Ebu Bekir zamanında bir araya toplanmış, Hz. Osman zamanında nüshalar halinde çoğaltılarak, İslâm'ın o zamanki merkezlerine gönderilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, çeşitli zaman ve çeşitli yerlerde inzal edilen 114 sûre ve 6666 âyetten müteşekkildir.

BEŞİNCİ KISIM

Peygamberlere İman

«Resullerin gönderilmesinde hikmet vardır. Allahü Teâlâ, beşer içinden bazılarını, beşeriyete müjdeleyici ve korkutucu resuller olarak göndermiştir. Bu resuller; insanlara, din ve dünya işlerinden, muhtaç oldukları her şeyi açıklamışlardır.»

Resuller, insanların ezelden ebede kadar ihtiyaç duyacakları her şeyi bildirmişlerdir. İnsanın, kendisine, başkalarına, din vazifelerini ve takip edeceği hareket şeklini gösteren ebedî kanunlar getirmişlerdir. Bunlar imana, kültüre, hayat nizamına ve amellere dair olan ölümsüz kaidelerdir. Dini kabul, onun muhtevası olan imanı, kültürü, hayat nizamını ve amelleri de kabul demektir.

«Cenâb-ı Allah, peygamberleri, tabiat kanunlarını yırtan mûcizelerle te'yid etmiştir.

Mûcize; peygamberden, Allah'ın izni ile sadır olan fevkalâde haldir.

«Peygamberlerin ilki, Hz. Âdem ve sonuncusu, Hz. Muhammed (S.A.S.)'dir.»

Âdem (A.S.) in ilk insan ve ilk peygamber olduğu hususunda kitap, sünnet ve İcma'da deliller vardır. Bunu inkâr eden, (Darwinistler ve aynı düşüncede olanlar) kâfir olur.

Hz. Muhammed (S.A.V.) in son peygamber olduğunu inkâr eden de kâfir olur.

«İsa (A.S.)'nın yer yüzüne ineceği hadis-i şerifte zikredildiğine göre; son peygamber, Hz. İsa olmaz mı?» şeklindeki sual yanlıştır. Zirâ, Hz. İsa, yer yüzüne, Hz. Muhammed'e tâbi olarak gelecektir. Çünkü, onun şeriati neshedilmiştir. Onun için vahy ve hüküm koymak yoktur.

«Peygamberlerin sayılarının ne olduğu konusunda münâkaşa etmemelidir. Zira, Allahü Teâlâ buyurmuştur ki; «Andolsun ki, senden evvel de peygamberler gönderdik. Onların içinden, sana kıssalarını bildirdiğimiz kimseler de var; sana bildirmediğimiz kimseler de var.» (1) Eğer adet zikredilirse; zikredilen adetten fazla peygamber gelmiş geçmişse onlar inkâr edilmiş; zikredilen adetten az peygamber gelmişse peygamber olmayanlara peygamberlik izafe edilmiş olur.

Peygamberlerin hepsi, Allah'tan aldıklarını tebliğ etmişler ve haber vermişlerdir.»

Peygamberler, insanlığın kurtuluş yolunu; bütün insanlara, her türlü eziyetlere rağmen bildirmişlerdir. Onlar tebliği gerekli her şeyi açıklamışlardır. İşte, bu tebliğ edilenler, kurtuluşun tek yoludur.

Bazıları, **«Peygamberler kurtuluşumuzun esaslarını herkese değil, sadece bazı insanlara bildirdiler. Biz de, o kendisine sır tevdi edilen kimseler-**

---

(1) *El-Mü'min Sûresi*, âyet. 78.

den öğrenerek kurtulabiliriz.» derler. Bunlar, peygamberleri, tebliğ vazifesini yapmamış olmakla itham etmiş oluyorlar. Bu da tam bir küfürdür.

«Peygamberler sadıktırlar ve nasihat edicidirler.

Peygamberlerin en efdali, Hz. Muhammed (S.A.S.)'dir.»

Allah (C.C.), Kur'an-ı Hakiminde, İSLÂM ÜMMETİ'ni en hayırlı ümmet olarak bildirir. Ummetin hayırlı oluşu, dinlerinin yüksekliği sebebiyledir. Dinin yüksekliği ise, o dinin peygamberinin yüceliğine işarettir.

Peygamberler de bizim gibi birer insandırlar. Fakat, Allah tarafından seçilmiş kimseler oldukları için, diğer insanlardan ayrı, bazı vasıfları vardır. Peygamberlerin bu sıfatlarını şöyle özetleyebiliriz:

1. **«Sıdk» (Doğru olmak)**: Peygamberler, asla yalan söylemezler. Onlar, dürüst insanlardır.
2. **«Emanet» (Güvenilir olmak)**: Peygamberler, güvenilir kimselerdir. Asla emanete hiyanet etmezler.
3. **«İsmet» (Günah işlememek)**: Peygamberler, günah işlemezler. İnsanlık icabı olan ufak tefek hataları da, Allah tarafından düzeltilir.
4. **«Fetanet» (Zeki olmak)**: Peygamberlerin hepsi de, insanların mutlaka en zekileridirler.
5. **«Tebliğ» (açıklamak)**: Peygamberler, Allah'tan almış oldukları emirleri insanlara mutlaka ulaştırmışlardır. Hiç bir şey gizlememişler ve hiç bir şey de ilâve etmemişlerdir.

Peygamberlerin kesin sayılarını ve isimlerini

bilmiyoruz. Bunlardan, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen peygamberler şunlardır:

1. Hz. Âdem
2. Hz. İdris,
3. Hz Nuh,
4. Hz. Hud,
5. Hz. Salih,
6. Hz. Lût,
7. Hz. İbrahim,
8. Hz. İsmail,
9. Hz. İshak,
10. Hz. Yakup,
11. Hz. Yusuf,
12. Hz. Şuayb,
13. Hz. Musa,
14. Hz. Harun,
15. Hz. Davut,
16. Hz. Süleyman
17. Hz. Eyyub,
18. Hz. Zülkifl,
19. Hz. Yunus,
20. Hz. İlyas,
21. Hz. El-Yesa,
22. Hz. Zekeriya,
23. Hz. Yahya,
24. Hz. İsa,
25. Hz. Muhammed.

Bunlardan başka, peygamber veya velî oldukları hususunda, İslâm âlimlerinin ihtilâf ettikleri Hz. Üzeyr, Lokman ve Zülkarneyn'in isimleri de, Kur'an-ı Kerim'de zikredilmektedir.

ŞEFAAT

«Peygamberlerin ve hayırlı kimselerin büyük günah işlemiş olanlara da şefaat edecekleri (âyet ve hadislerle) sabittir.»

«Hem kendinin, hem erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günahının yarlığanmasını iste.» (2)

(2) *Muhammed (S.A.S.) Sûresi.* âyet. 19.

«Artık şefaat edici (melekler, peygamberler ve salihler)in hiç bir şefaati onlara fayda veremeyecek.» (3)

Câbir (R.A.) den:

«Ümmetimden büyük günah işlemiş olanlar için de şefaatim vardır.» (4)

KUL VE VAZİFELERİ

«Kul, kendisinden emir ve yasaklamaların kalkacağı bir duruma ulaşamaz.»

Bazı sapıklar; **«kul aşırı sevgiye (aşka ulaşınca ve kalbi temizlenince, artık onun ibadet etmesine, dinin emirlerini tutup yasaklarından sakınmasına lüzum yoktur»** derler. Bu, kâfirce bir inançtır. İnsanların en temiz kalbine malik olan Peygamber (S.A.V.) ibadetten, taatten vaz geçmiş midir?

Bazı sapık kimseler de, **«İnsan muayyen bir mertebeye (fenâ fillah'a) vardıktan sonra; ferdin ibadetine, taatına lüzum kalmaz»** derler. Bunun te'vile gelen bir tarafı yoktur. Buna inanan kâfirdir.

MAHLÛKLARIN FAZİLET DERECELERİ

Beşerin resulleri, meleklerin resullerinden daha faziletlidir. Melek-

---

(3) *El-Müddessir Sûresi.* âyet. 48.
(4) *Ebu Davud.* 34/23; *Tirmizi.* 35/11; *İbnil Mace.* 37/37.

lerin resulleri de, (Peygamberler hariç) bütün beşerden daha efdaldir. Mü'minlerin umumu ise, meleklerin umumundan faziletlidir.»

İNSANLARIN EN FAZİLETLİLERİ

«İnsanların en efdali, peygamberimizden sonra, Ebu Bekr'is Sıddîk (R.A.)'tır. Ebu Bekir'den sonra, Omerü'l-Faruk' (R.A.)'tur. Sonra Osman zü'n-Nureyn' (R.A.) dir. Sonra da, Aliyyül-Murtaza (R.A.) dır. Hulefa-i Raşidîn'in hilâfetleri de, bu sıraya göre olmuştur.»

SAHABEYE KARŞI NASIL BİR HİS DUYULUR?

«Sahabe, ancak hayırla yadedilir.»

Bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurur:

«Ashabıma kötü söz söylemeyiniz. Sizden biriniz, Uhut Dağı kadar altını sadaka olarak verse; gene de ashabından birisinin (ulaşmış olduğu yüce derecenin) boyuna, hatta yarı boyuna ulaşamaz.» (5)

«Allah!.. Allah!.. Ashabım hakkında (fena konuşmayınız) Allah'tan korkunuz. Benden sonra onlara garazla, haklarında kötü lâf etmeyiniz. Kim onları se-

---

(5) *Buharî* 62/6. *Müslim.* 44/54; *Ebu Davud.* 34/11; *Tirmizî.* 46/58.

verse, beni sevdiğinden dolayı sevmiştir. Kim onlara eziyet ederse, bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet edene ise, Allah'ın azap etmesi yakındır.» (6)

Sahabeye ta'n etmek eğer kat'i delillere aykırı ise, küfürdür. Kat'i delillere aykırı değilse; bid'at ve fısktır.

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE

«Peygamber (S.A.S.)'in cennetle müjdelediği aşere-i mübeşşere'nin, cennete gideceklerine şehadet edilir.»

Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel'in tahric ettikleri bir hadîs-i şerife göre, Aşere-i Mübeşşere şunlardır.

1 — Hz. Ebu Bekir.
2 — Hz. Ömer.
3 — Hz. Osman.
4 — Hz. Ali.
5 — Hz. Talha.
6 — Hz. Zübeyr
7 — Hz. Abdurrahman İbnü Avf.
8 — Hz. Sa'd İbnü Ebî Vakkas.
9 — Hz. Sa'd İbnü Zeyd.
10 — Hz. Ubeyde İbnü Cerrah.

(Allah, cümlesinden razı olsun)

---

(6) *Tirmizî.* 46/58.

ALTINCI KISIM

Ahirete İman

KIYAMET ALÂMETLERİ

«Hz. Muhammed (S.A.S.)'in kıyamet alâmetlerinden olarak; Deccâl'in, Dâbbe-i Arz'ın, Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkması; Hz. İsa'nın gökten inmesi ve güneşin batıdan doğması hakkında verdiği haberler haktır.»

ÖLÜM VE ECEL

«Öldürülen bir kimse, eceli ile ölmüştür. Ölüm de, (hayat gibi) bir varlıktır.»

Ölüm, tıpkı hayat gibi Allah'ın bir yaratığıdır. Beşeriyet için, ölümü yaratmak, veya yok etmek imkânsızdır.

Zira, Allah (C.C.) şöyle buyurmaktadır.

«O (Allah) ölümü de, dirimi de yaratandır...» (1)

Öldürülen bir adam için, «daha fazla yaşayacaktı» denemez. Ölümün eceli (vakti), değişmez. Çünkü:

«O ecelleri gelince; ne bir saat geri bırakabilirler, ne öne alabilirler.» (2)

---

(1) *El-Mülk Sûresi.* âyet. 2.
(2) *El-A'raf Sûresi.* âyet. 34.

KABİR AZABI
KABİRDE NİMETLENME
KABİR SUALİ

«Kâfirlere ve müminlerden bazı günahkâr olanlara kabir azabı; itaat edenleri kabirde nimetlendirmek; ve Nekir'in suali (3), kitap ve sünnet ile sabittir (gerçektir).»

«(Kabir azabından biri de) ateştir ki, onlar sabah, akşam arzolunacaklar. Kıyametin kopacağı gün de, 'Firavun hanedanını azabın en çetinine sokun' denilecek.» (4)

İbnü Abbas (R.A.) tan: Nebî (S.A.V.), iki kabrin yanından geçerken buyurdu ki:

«Muhakkak, bu ikisi de azap görüyorlar. Gördükleri azap da, çok büyük olan bir iş için değil. Onlardan birisi, idrardan sakınmaz ve temizlenmezdi. Diğeri ise, lâf getirip götürerek halkın arasını ifsat ederdi...» (5)

Âyet ve hadislerle sabittir ki, kabir azabı, haktır. Fakat, azabın keyfiyeti bize bildirilmemiştir.

«Ölü, idrak edemez; dolayısıyla azap mümkün değildir» diyenler kâfirlerdir. Zira, Allah'ın, cansız telâkki ettikleri maddeye, bu azabı hissedecek bir hayatiyet vermesi, kâinatı yoktan var-

(3) Kabirde ölüye Rabbi, Dini ve Peygamberi hakkında meleklerin sorduğu sorular.
(4) *El-Mü'min Sûresi*. âyet. 46.
(5) *Buharî*. 4/55; *Müslim*. 2/34; *Ebu Davud*. 1/11; *Tirmizî*. 1/53; *Nesâî*. 1/26; *İbnü Mace*. 1/26.

eden Allah'ın kudreti yanında, hiç mesabesinde bir iştir.

ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLME

«Öldükten sonra dirilmek, haktır.»

Allah buyuruyor:

«Sonra siz, kıyamet gününde tekrar dilitilip kaldırılacaksınız...» (6)

Şüphesiz ki; kâinatı yoktan var eden, kuru tanelerden hayat dolu bitkiler çıkartan, birer damla sudan canlılar meydana getiren Allah; öldükten sonra, kulları yeniden terkip etmeğe kadirdir.

«Amellerin ölçülmesi, haktır.»

Cenâb-ı Allah buyurmaktadır:

«Herkesin dünyada yapıp ettiğini tartmak da, o gün haktır.» (7)

«Ahirette kula verilecek olan kitap, haktır.»

Bu kitapta kulların tâat (hayır)ları ve hataları bildirilir:

«...Kıyamet günü onun için bir kitap çıkaracağız ki, neşredilmiş olarak kendisine kavuşacak.» (8)

---

(6) *El-Mü'min Sûresi.* âyet. 16.
(7) *El-A'raf Sûresi.* âyet. 8.
(8) *El-İsra Sûresi.* âyet. 13.

«Artık kitabı sağ eline verilmiş olana gelince; der ki: 'Alın okuyun kitabımı. Çünkü ben hakikaten hesabıma kavuşacağımı zannetmiştim (bilmiştim)'.

«Kitabı sol eline verilmiş olana gelince; o da der ki: 'Ah keşke benim kitabım verilmeseydi'.» (9)

«(Kitabı sağ eline verilen kimse) kolayca bir hesap ile muhasebe edilecek o.

«Ama kitabı arkasından (solundan) verilen kimse; derhal helâkini temenni edecek, o şiddetli ateşe girecek.» (10)

«Ahirette, Allah'ın kullarına sual sorması, haktır.»

KEVSER HAVUZU

«Kevser havuzu, haktır.»

Cenâb-ı Hak buyurur:

«(Habibim) Biz sana, hakikaten, kevseri verdik.» (11)

Resulü Ekrem ise; şöyle buyurmuşlardır:

«Benim havzım, bir aylık yoldur. Onun suyu, sütten daha beyazdır. Onun kokusu, miskten daha güzeldir. Bardakları, semanın yıldızları gibidir. Ondan içen kimse artık ebediyyen susamaz.» (12)

---

(9) *El-Haakka Sûresi.* âyet. 19-20, 25.
(10) *El-İnşikak Sûresi.* âyet. 8, 10-12.
(11) *El-Kevser Sûresi.* âyet. 1.
(12) *Buharî.* 81/52; *Müslim.* 43/9; *Tirmizî* 35/15; *İbnü Mace,* 37/36.

SIRAT KÖPRÜSÜ

«Sırat köprüsü, haktır»

Bu, Cehennem üstüne kurulmuş bir köprüdür. Cennetlikler geçer; cehennemliklerin ayağı kayar.

Peygamberimizin bildirdiğine göre:

«...Mü'minler sıratı göz açıp yumuncaya kadar (kısa bir zamanda): şimşek gibi, rüzgâr gibi, kuş gibi, ata veya (diğer) binitlere binmiş gibi geçerler...» (13)

CENNET VE CEHENNEM

«Cennet ve Cehennem, haktır. Cennet ve Cehennem, yaratılmıştır ve şu anda da mevcutturlar.»

«Ey Âdem, sen eşinle beraber Cennette yerleş...» (14)

Ayrıca, Cennet ve Cehennemin hazırlandığını bildiren âyetler vardır:

«O (Cennet), takva sahipleri için hazırlanmıştır.» (14)

«O (Cennet), takva sahipleri için hazırlanmıştır.» (15)

«O (Cennet), Allah'a ve Peygamberine iman edenler için hazırlanmıştır..» (16)

---

(13) *Buharî.* 97/24; *Müslim.* 1/81; *Tirmizî* 36/20.
(14) *El- Bakara Sûresi, âyet.* 35; *El-A'raf Sûresi.* âyet. 19.
(15) *Al-i İmran Sûresi. âyet.* 113.
(16) *El-Hadid Sûresi,* âyet. 21.

«O (Cehennem ateşi) kâfirler için hazırlanmıştır...» (17)

«Cennet ve Cehennem sonsuzdur. Hiç bir zaman yok olmazlar ve içindekiler de yok olmayacaklardır.»

Cenâb-ı Allah buyuruyor:

«Onlar (iman edip de iyi işler yapanlar), orada (Cennetlerde) ebedî kalıcıdırlar.» (18)

«Onlar (o inkâr edip kâfir olanlar ve zulmedenler), orada (Cehennemde) ebedî kalıcıdırlar.» (19)

GÜNAHKÂR MÜ'MİN CEHENNEMDE EBEDÎ KALMAZ

«Büyük günah işlemiş olan mü'minler (tevbe etmeden ölseler dahi), Cehennemde ebedî kalmayacaklardır.»

Allah buyuruyor:

«Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınlara da -kendileri içlerinde ebedî kalıcılar olmak üzere- altlarından ırmaklar akan Adn Cennetlerini ve çok güzel meskenler vaadetti.» (20)

DUALARIMIZ VE KABULÜ

«Dirilerin ölülere dua etmelerinde ve onlar için sadaka vermelerinde ölülere fayda vardır.»

---

(17) *El-Bakara Sûresi*. âyet. 24.
(18) *En-Nisa Sûresi*. âyet. 122.
(19) *En-Nisa Sûresi*. âyet. 169.
(20) *Et-Tevbe Sûresi*, âyet. 72.

Peygamberimiz (S.A.V.) buyurur:

«Müslümanlardan bir grup, bir ölünün namazını kılınca ona şefaat etmiş olurlar.» (21)

«Allah (C.C.), dualara icabet eder ve hâcetleri bitirir.»

«Rabbiniz buyurdu: Bana dua edin; size icabet (ve duanızı kabul) edeyim.» (22)

Duada esas; niyetin sadık, halis olması ve kalbin huzurudur.

Resulüllah buyurur:

«Allah'a dua ediniz. Kabul edeceğine inanınız. Biliniz ki; Allah, gafil ve (dünyaya iyice) dalmış kalpten dua kabul etmez.» (23)

---

(21) *Nesâî*, 21/78.
(22) *El-Mü'minun Sûresi*, âyet. 60.
(23) *Tirmizî*.

YEDİNCİ KISIM

Kadere İman

KAZA VE KADER NEDİR?

Kaza ve kader kelimelerinin İslâm ıstılahında ifade ettikleri mânâ şudur:

«Kader», ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin hepsinin zamanının, yerinin ve nasıl olacaklarının Allah tarafından ezelde bilinmesi ve bu bilgiye uygun olarak takdir ve irade edilmesidir. Kader, Allah'ın **«ilim»** ve **«irade»** sıfatları ile ilgilidir. Allah, ilim sıfatı ile, olacak şeyleri bütün teferruatı ile bilir, irade sıfatı ile şöyle veya böyle olmasını tercih ve takdir eder. İşte bir şeyin, ezelde Allah tarafından bilinmesine ve öylece tercih ve takdir edilmesine «kader» denir.

«Kaza» ezelde, Allah tarafından bilinen ve takdir edilen şeylerin, zamanı ve yeri geldiğinde, ezeldeki bilgi ve takdire uygun olarak, Allah tarafından yaratılmasıdır. Kaza, Allah'ın **«Kudret»** ve **«Tekvin»** sıfatları ile ilgilidir. Allah, kadere uygun olarak, her şeyi kudret ve tekvin sıfatları ile yaratır.

Kâinatta her şey, kaza ve kadere bağlıdır. Allah'ın takdir ve iradesinin dışında hiç bir şey olmaz.

«Kadere İman»; iyi-kötü, hayır-şer ne varsa hepsinin Allah tarafından ezelde takdir edilip zamanı gelince de yine Allah tarafından bu takdire göre yaratıldığına inanmak demektir.

Kaza ve Kadere iman, İslâm'ın inanç esaslarının en mühimlerinden biridir. İslâm mütefek-

kirleri ve kelâm âlimleri, Kaza ve Kader meselesinde çeşitli görüşlere sahip olmuşlar, bu konuda birçokları yanılmış ve temel inançtan sapmışlardır.

Kaza ve Kader meselesindeki ihtilâf; **«kulların kendi fiillerini halk (yaratma)»** meselesindeki ihtilâftan doğmuştur.

Kaza ve Kader kelimeleri, umumiyetle, ikisi de bir arada kullanılır. Bu kelimelerden; biri diğerinin lâzım'ı olmakla beraber; mezhepler arasında kullanılışlarında ihtilâf vardır. Meselâ, bizim (Matürîdîlerin) **Kaza** diye tarif ettiğimizi, Eş'arîler **Kader** diye tarif ederler.

Rağıp'a göre: Kader, takdir; Kaza da, tahsil etmek ve kesin olarak hükmetmektir.

Başka bir deyimle Kader, ölçmek için hazırlanan şey; Kaza ise, fiilen ölçmekten ibarettir.

Kader, bir şeyin esası; Kaza da onun tafsilâtıdır. Meselâ; Kader, bir devletin divan'ındaki icmal defteri; Kaza da o deftere göre, vazife sahiplerine Beytü'l-mal'in tevzi ve taksimidir.

İbnü'l-Esîr, **«El-Bidaye Ve'n-Nihaye»** isimli eserinde şöyle demektedir:

> «Kader, takdir; Kaza ise, halk (yaratma) mânâsınadır. Bunlar, birbirinin mütelâzımıdır. Yani, bunlar birbirlerinden ayrılmayan iki emirdir. Kader, esas (temel); Kaza ise bina mesabesindedir. Kim ki, birbirinden ayırmak isterse Kaza ve Kader binasını yıkmış olur.»

Yani, İbnü'l-Esîr'e göre; Kaza ve Kader aynı mânâya geliyor. (1)

---

(1) İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, (Ebu Abbas Zeynü'd-Din Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif Ez-Zebîdî, *Et-Tecridü's-Sarih Tercemesi*, C. XII, s. 241-242'den naklen)

KAZA VE KADER'İN KUR'AN'DA KULLANILIŞI

Kaza ve Kader, Kur'an-ı Kerim'de birkaç mânâda kullanılmıştır. (2)

1) Kaza ve Kader, «halk» (yaratmak) mânâsına gelir. Şu âyetlerde olduğu gibi:

«Bu suretle onları, yedi gök olmak üzere, 2 günde vücuda getirdi (yarattı)» (3)

«(Allah) onda (arzda), arayanlar için dört günde müsavî gıdalar takdir etti (yarattı).» (4)

2) Kaza ve Kader, **«Emir ve hüküm»** mânâsına gelir. Şu âyetlerde böyledir:

«Rabbin, kendin başkasına kulluk etmeyin, ana ve babaya iyi muamele edin diye hükmetti...» (5)

«Aranızda ölümün keyfiyetini, zamanını, mekânını ve ecellerin miktarını biz (tayin, hüküm ve) takdir ettik.» (6)

3) Kaza ve Kader, **«İlân ve Beyan»** mânâlarına da gelir. Şu âyetlerde olduğu gibi:

«Biz, Kitapta İsrail Oğullarına şu haberi verdik (beyan ettik): 'Siz, arzda muhakkak iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak (bana karşı) büyük bir serkeşlik yapıp kabaracaksınız.» (7)

«(Lut'un) karısı başka. Biz onun mutlaka geride kalan (helâk olan) kimselerden olmasını takdir (ve ilân) ettik.» (8)

---

(2) Cürcanî, *a.g.e.*, C. III, s. 313.
(3) *Fussilet Sûresi:* âyet. 17.
(4) *Fussilet Sûresi.* âyet 10.
(5) *El-İsra Sûresi.* âyet. 23.
(6) *El-Vakıa Sûresi.* âyet. 60.
(7) *El-İsra Sûresi,* âyet. 4.
(8) *El-Hıcr Sûresi.* âyet. 60.

MATÜRİDİLERE GÖRE KAZA VE KADERIN ISTILAH MANALARI

Kader: Allahü Teâlâ'nın, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin zamanını, mekânını, vasıflarını, şekillerini ve her türlü özelliklerini ezelde bilip ve bilgisi üzerine tahdid ve takdir etmesidir.

Kaza: Allahü Teâlâ'nın ezelde, ilmi üzerine takdir ve tesbit etmiş olduğu şeyleri, zamanı gelince, ezeldeki ilim ve iradesine uygun olarak icat etmesi ve yaratmasıdır.

Kader, Allahü Teâlâ'nın ezelî olan İlim ve İrade sıfatına; Kaza da Tekvin sıfatına racidir.

KAZA VE KADER HAKKINDA EHL-İ SÜNNETİN GÖRÜŞU

Kaza ve Kader kelimelerinin lügat ve ıstılah mânâları beyan edildikten sonra Ehl-i Sünnet Mezhebinin Kaza ve Kader hakkındaki tezi şöyle hülâsa olunabilir:

Cenâb-ı Hak, eşyayı yaratmazdan önce, eşyanın miktarlarını, ahvalini, halkın amellerini, kendi iradeleriyle yapacakları hayır ve şerleri ilm-i ezelîsiyle bilip, ezelî iradesiyle levh'i mahfuz'da, ilk yarattığı kalemle yazmıştır. Ezelde ilim ve iradeye muvafık olarak takdir edilen şeyler de, zamanı gelince, harfiyen kaza olarak meydana gelmektedir.

«Herşey ezelde takdir edilip, Levh-i Mahfuz'da yazılmış olduğuna, zamanı gelince de kaza

olarak icat edileceğine, takdir ve kazada hata olmıyacağına göre; insan, yapmış olduğu işlerden nasıl sorumlu tutulur?» şeklindeki soruya cevap vermeden önce, insanların fiillerini kısaca tetkik edelim.

İnsanların fiil ve hareketleri ikiye ayrılır:

a) İhtiyarî fiiller.

b) Gayri ihtiyari fiiller.

İnsanların gayri ihityarî olan fiil ve hareketleri, kendi ihtiyar ve iradeleri olmaksızın, sadece Allah'ın yaratması ile olduğu için, insan bunlardan sorumlu tutulmaz. İnsanın açlık hissetmesi, vücudundaki kanın dolaşımı, organların çalışması vs. gibi işler, bu kabildendir. Bunlardan ne sevap, ne de günah hasıl olmaz.

İhtiyarî fiiller ise; insanların ihtiyar ve iradesi vasıtası ile yaratılır. İnsanlar, bu hususta bir kisbe, bir irade-i cüz-iyyeye ve bir kudrete sahiptirler. İnsanlar, kendi iradelerini ve kudretlerini sarfeder, akabinde Allah (C.C.) da o fiilleri yaratır. Yoksa, insan kendi fiillerini yaratmaz. Binaenaleyh, insanların bu kabil hareket ve fiilleri, kendi irade ve ihityarlarına müstenit olduğundan, cebir lâzım gelmez. Bu fiillerin yaratıcısı Allah olup, kul olmadığından tefvîz (yani kulun, fiillerini yaratmış olması) de lâzım gelmez.

Yalnız, Allah (C.C.), her hususta, olan ve olacak olan her şeyi sebeplere bağlamıştır. Kul, bu sebeplere tevessül edince, Allah (C.C.) da o şeyi yaratır ve vücuda getirir. İlâhî sünnet ve tarzda cereyan eder.

Şimdi, asıl sorunun cevabına gelelim: **«Fiil ve hareketlerimiz ezelde takdir edilmiş ve Levh'a**

yazılmış olduğuna göre; bu işleri yapmak zorunda kalmıyor muyuz? Öyleyse niçin sorumluyuz?»

Evet, herşey ezelde Allah'ın irade ve ilmiyle takdir edilmiş ve yazılmıştır. Fakat ehemmiyetle bilmemiz gereken husus şudur: **«İLİM MALUMA TÂBIDİR.»** Bilgi, ancak hadiselere ve eşyaya uygun olursa, ona ilim denir. Uygun olmazsa cehil denir. **«İLİM MALÜMA TÂBİDİR.»** Yani, ilim (bilmek) malûma (bilinen şeylere ve hadiselere) tâbidir. İlmin, hadiselerde tesiri yoktur. Meselâ; biz güneşin nereden ve ne zaman doğacağını biliriz. Güneşin ise söylediğimiz zamanda doğması, bizim bilgimizden dolayı değildir. Veyahut, meteoroloji istasyonlarının, âletleri ve tecrübeleri ile, bugün rüzgârın hangi yönden eseceğini bilmelerinin ve bunu daha önceden tesbit etmelerinin, rüzgârın aynı yönden esmesinde tesiri yoktur. Yani, onlar bildi ve yazdı diye rüzgâr o yönden esmiş, veya yağmur yağmış değildir. Zaten yağmur yağacağı ve rüzgâr o yönden eseceği için onlar bilmiş ve yazmıştır.

«İlim malûma tâbidir» genel kaidesinin izahı, budur. Hak Teâlâ da, he şeyi kaplayan ilmi ile, dünyaya gelen ve gelecek olan bütün insanların; irade ve kudretlerini nasıl kullanacaklarını, iyiyi mi, fenayı mı seçeceklerini, irade ve kudretlerini kullanmalarının sonunda neticelerin ne olacağını eksiksiz bir ilimle bilir ve bu bilgisi üzerine, ezelde, insanın her fiilini takdir eder ve Levhi Mahfuz'a yazdırır. Netice; ezeldeki takdiri ilâhî ve yazı, ilm-i İlâhî'ye tâbidir. Yani, Allah nasıl olacağını ve geleceğini bildiği için öylece takdir edilmiştir. İlm-i ilâhî ise, malûma tâbidir.

Cenâb-ı Hak, nasıl olacak ise öylece bilmiş, bildiği gibi hüküm ve takdir etmiştir. Hülâsa; Allahü Teâlâ, insanların ne şekil hareket edeceklerini bildiği ve takdir ettiği için insanlar hareket etmiş değillerdir. Ancak, Allah (C.C.), insanları kendi irade-i cüz'iyyelerini nasıl kullanacaklarını ve dolayısıyla nasıl hareket edeceklerini tamamen bildiği için, öylece takdir edip yazmıştır.

Başka bir deyimle; insan, hayır ve şerri, ezelde yazıldığı ve takdir edildiği için işlemiyor. İnsanın, kendi iradesi ile hayır veya şer işleyeceği, Allah tarafından bilindiği için, ezelde öylece yazılıp takdir ediliyor. Bunun için de insan, işlediği hayırlarından sevap, ve ma'siyetlerinden günah kazanıyor ve sorumlu tutuluyor.

Bu hususu iyice aydınlatmak için, Hz. Ali (R.A.)'nin **«Kaza ve Kader»** hakkındaki görüşlerini inceleyelim (9):

Hz. Ali (R.A.) Sıffîn savaşından dönünce, bir ihtiyar kalkıp, **«Ya Ali! Bize haber ver- Şam seferine gitmemiz Allah'ın kaza ve kaderi ile midir?»** diye sordu. İmam Ali: **«Evet, tohumu yarıp canlandıran, insanı yaratan Allah'a yemin olsun ki, attığımız her adım, indiğimiz her vadi, çıktığımız her yokuş, Allah'ın kaza ve kaderi iledir.»** buyurunca; ihtiyar adam, **«Bu halde, ben Allah'ın hiç sevap vereceğini ümit etmiyorum.»** dedi.

Bunun üzerine Hz. Ali, şöyle buyurdu: **«Dur, ey ihtiyar! Allah sizin yürümenize de, geri dönü-**

---

(9) Cürcanî, *a.g.e.*, C. III, s. 313; Teftazanî, *a.g.e.*, C.II, s. 143; Harputî, *a.g.e.*, s. 305.

şünüz halinde, dönmenize de büyük ecir verir. Siz, hiç bir harekete zorlanmazsınız. Hiç bir şeyi yapmaya da mecbur değilsiniz.» Bu sözleri işiten ihtiyarın, «O halde, kaza ve kader bizi nasıl sevkediyor?» demesi üzerine Hz. Ali (R.A.) kızdı ve şunları söyledi: «Yazıklar olsun sana! Sen, kaza ve kaderi, kendi ümitlerini ve hareketlerini ilzam eden bir kaza onları gerekli kılan bir kader mi zannettin? Hayır, öyle değildir. Eğer böyle olsaydı (yani, insan, kaza ve kaderin icabı olarak bir şeyi yapmak zorunda olsaydı); sevap, azap, va'd, vaîd, emir, nehiy, günahkârı kınamak ve iyilik yapanı övmek gibi hususlar batıl olurdu. Bu görüş ise; puta tapanların, şeytan ordularının sözleridir. Bunlar, bu ümmetin kadercileri ve mecusileridir. Şüphesiz ki Allah (C.C.), hayır olan şeyleri emreder, fenalıkları yasak eder, kolay olanı teklif eder, zorla itaat ve zorla isyan ettirmez. Peygamberleri, halka, abes olarak göndermedi. Yerleri, gökleri ve ikisi arasındakilerini bâtıl olarak yaratmadı.» İhtiyar adam «Buna göre, bizi yürüten kaza ve kader nedir?» diye sorunca, Hz. Ali, «Allah'ın emir ve hükmüdür. Bu ise, kulun kisb ve ihtiyarına bağlıdır.» buyurdu.

KAZA VE KADER DEĞİŞİR Mİ?

Resulü Ekrem (S.A.V.), bir gün, yıkılmaya yüz tutmuş olan bir binanın yanından geçerken sür'atle yürüyünce, kendilerine sorulan «Ya Resulallah, Allah'ın kazasından mı kaçıyorsun?» sualine, «Allah'ın kazasından, Allah'ın kaderine iltica ediyorum» diyerek cevap vermişlerdir.

Hz. Ömer (R.A.), Şam'a gittiğinde, orada veba hastalığı bulunduğunu işitince, geri dönmüştü. Bunun üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrah; **«Ya Ömer, Allah'ın kazasından mı kaçıyorsun?»** deyince; Hz. Ömer, **«Evet Allah'ın kazasından yine Allah'ın kaderine kaçıyor ve iltica ediyorum.»** cevabını vermiştir.

Bunlardan anlaşılıyor ki; kader, kaza haline gelmedikçe, Allah tarafından değiştirilmesi umulur.

Kur'an'ı Kerim'de; **«Allah ne dilerse (onu yapar, bazısını) mahveder, (vücuda getirmez. Bazısını da) vücuda getirtir. Ana kitap (Levh-i Mahfuz), O'nun nezdindedir.»** (10) buyrulmuştur.

Bu âyet-i kerimede «değişmez» denilen şey; Levh-i Mahfuz, kader ve ezelî olan ilm-i ilâhîdir. Değişen ve tağyire uğrayan ise, kazadır.

Peygamber Efendimiz, bu âyetin tefsirinde şöyle buyurmuşlardır:

«Allah bir kavmi aziz, bir kavmi zelil kılar. Birisinin menfaatini kaldırır, öbürününkini arttırır.» (11)

Hz. Ömer ise, imhası mümkün olan kazalardan dolayı şöyle dua ederdi:

«Allahım!... Eğer ismimi şakî divanına yazmışsan ismimi oradan sil!... Eğer saidler divanına yazmışsan onu orada sabit kıl!... Zira sen; 'Allah ne dilerse mahveder veya vücuda getirir. Ana kitap, O'nun nezdindedir.' buyurdun. Senin bu sözün haktır.» (12)

---

(10) *Er-Ra'd Sûresi*, âyet. 39.
(11) Zebidî, *a.g.e.*, C. VI, s. 224-225.
(12) Süleyman Vehbi Efendi, *Mecmuatü'l-Maarif*. Konya, 1327, s. 123 .

Bir gün, bir kimse Hz. Ömer'e (R.A.); Ya Eba Abdurrahman! Bir kavim şarap içiyor, zina ediyor, hırsızlık ediyor ve bir de; 'Bizim yaptıklarımızı Allah biliyor. Bizim için kurtuluş yoktur' diyorlar ne dersiniz?» diye sorunca Hz. Ömer, kızarak şu cevabı verdi: «Sübhanallah!.. Evet onların yapacaklarını ve yaptıklarını Allah (C.C.) bilir. Fakat Allah'ın bilmesi onları, o işlere zorlamaz ki.» (13)

Allah'ın ilmi, haberi ve iradesi, bir şeyin olmasını veya olmamasını gerektirerek failin kudretini kaldırmaz. Allah'ın bir şeyi haber vermesi, o şey üzerine haberin mânâsının hükmüdür. Hüküm, hâkimin iradesine bağlıdır. İrade de, ilme tâbidir. İlim ise, malûma tâbidir. Malûm da, yapılan ve failden çıkan fiillerdir. Bu fiiller, failden, ihtiyarı ile çıkmaktadır. Şu halde sevabı ve vebalı faile râcidir.

Bu mesele ile ilgili olarak; «Bütün kötülükler ve bunlardan biri olan küfür de Allah'ın iradesiyle olduğuna göre aynı zamanda, Allah'ın kazası ile de olması lâzımdır. Küfür de Allah'ın kazası ile olmuş olur. Kazaya rıza ise, vaciptir. Bu halde, küfre de razı olunmalı mıdır? Halbuki küfre rızanın küfür olduğu hususunda ittifak vardır.» şeklindeki bir düşünceye verilecek cevap şudur (14):

Vacip olan, kazaya rızadır; kaza olunan şeye değil. Burada iki hal vardır:

1. Küfrün faili ve mucidi.
2. Küfrün mahalli.

---

(13) *A.g.e.*, s. 122.
(14) Ramazan Efendi, *a.g.e.*, s. 187.

Küfrün faili, mucidi ve yaratıcısı Allah'tır. Küfrü Allah yarattığı için kazadır ve bu kazaya rıza gerekir. **«Allah niçin küfrü yarattı?»** diye itiraz edilemez. **«Şeytanı, domuzu neye yarattı?»** diye itiraz edilemez. Bunların hepsinde hikmet vardır.

Küfre mahal olmak, yani küfrü ihtiyarımızla kesbederek küfre girmek ise; kula racidir. Küfre mahal, yani kâfir olmaya rıza ise, küfürdür.

Şu halde; küfre rıza ile, küfrü Allah'ın yaratmış olduğuna rıza arasında fark vardır.

İMAM ÂZAM'IN GÖRÜŞÜ (15)

Dünya ve ahiretteki her şey, Allah'ın dilemesi, ilmi, kazası, kaderi ve Levh-i Mahfuz'a yazmasıyla olur. Fakat, Levh-i Mahfuz'a yazılan, vasfedilerek yazılmıştır; hükümle değil. Yani Levh-i Mahfuz'a hayırlar, masiyetler, itaatler, fiiller, iradeler, hasılı her şey vasıflarıyla yazılmıştır. Mücerret, sebepsiz ve vasıfsız hüküm verilerek yazılmamıştır.

Meselâ; **«Ahmet, mü'min olsun ve hayır işlesin; Avram ise kâfir olsun ve şer işlesin»** şeklinde, hükümlü olarak yazılmamıştır. Eğer böyle olsaydı; Ahmet mü'min olup hayır işlemeğe; Avram da kâfir olup şer işlemeğe mecbur olurdu. O zaman, ilâhî emir ve yasaklara lüzum kalmazdı. Fakat, Levh-i Mahfuz'a yazılan yazı, vasıflıdır. Çünkü, Ahmet kendi irade ve ihtiyarı ile kendi kudretini sarfederek mü'min olmayı ister. Allah

---

(15) Ebu'l-Münteha, *El-Fıkhü'l-Ekber ve Şerhi.* İst. 1308.

Ahmet için imanı yaratır o da mü'min olur. Avram ise yine, kendi irade ve ihtiyarı ile kâfir olmayı ister, kudretini küfre sarfeder; Allah da, onun için küfrü yaratır. Levh-i Mahfuz'a da öyle yazılır. Böylece, kul üzerine bir zorlama olmaz.

Allah, hiç kimseyi küfür-iman, hayır-şer üzere cebretmez. Yani onların kalbinde iman veya küfrü, amellerinde de hayır veya şerri zorla yaratmaz. Ancak kulun, ihtiyarını, rızasını, muhabbetini ve kudretini sarfetmesi ile yaratır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Velâyet ve Keramet

VELÂYET VE KERAMET NEDİR?

«Haberiniz olsun ki, Allah'ın velî kulları için hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.

«Onlar, iman edip takvaya ermiş olanlardır.

«Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjdeler vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. Bu, en büyük saadetin ta kendisidir.» (1)

Velî; lügatte, **«yakın, yâr, dost, arkadaş, yardımcı, muhabbet besleyen»** mânâlarına gelir.

«Feîl» vezninden olan velî, **«ism-i fâil»** mânâsında kullanılırsa, kula izafe edilir. Bu halde; kulun, günah işlemeden Allah'a taatı ve Allah'a muhabbetinin devam etmesi anlamına gelir. **«Evliyaullah»** (Allah'ın Velîleri) ünvanı, bu cümleden olup, **«Allah'a dost olanlar»** demektir.

«Feîl» vezninden olan velî, **«ism-i mef'ûl»** mânâsında kullanılırsa, Allah'a nisbet edilir. Bu halde; **«kulun velisi** «dostu, yardımcısı, sahibi ve koruyucusu) **Allah'tır»** anlamına gelir. Nitekim, aşağıdaki âyet-i kerimelerde velî, Allah'a izafe edilmektedir (2) :

«Allah, iman edenlerin velîsi (yardımcısı) dır. Onları karanlıklardan (kurtarıp) nura çıkarır...» (3)

«Çünkü benim velîm (sahibim), o kitabı indiren Allah'dır ve O, bütün salihlere de velîlik ediyor (sahip oluyor).» (4)

---

(1) *Yunus Sûresi,* âyet. 62-64.

(2) Fahrüddin Er-Razi, *Tefsirii Kebir.* C.V. s. 682; Hamdi *Yazır, Hak Dini Kur'an Dili.* C. IV, s. 2730.

(3) *El Bakara Sûresi.* âyet. 257.

(4) *El-A'raf Sûresi.* âyet. 196.

«Sizin velîniz (yârınız, dostunuz, yardımcınız) ancak Allah'tır...» (5)

İslâm ıstılâhına göre; velînin tarifi şöyledir:

«Allahü Teâlâyı ve Allah'ın bilinmesi gereken bütün sıfatlarını bilen bütün ibadet ve taata devam eden bütün günahlardan kaçınan ve şehvete dalmaktan sakınan, kâmil kimsedir.» (6)

«Allahü Teâlâ ve sıfatlarını gerektiği gibi bilen, bütün kalbi ile Cenâb-ı Hak'ka yönelen mü'min ve takva sahibi olan kimsedir.» (7)

Keramet ise; lügatte, **«izzet, şeref, iyilik ve güzellik»** mânâlarına gelir.

İslâm ıstılahına göre; **«Allah'ın velî kullarında zuhur eden ve âdetin hilâfına olan harikulâde şeyler»** dir.

VELÂYETİN SÜBUTU

Bu hususta, ehl-i sünnet olarak inancımız şudur ki; geçmiş ümmetlerde olduğu gibi, Muhammed (S.A.V.) ümmetinde de Allah'ın (C.C.) velî kulları vardır. Velîlere inanmak, haktır. Evliyaullahı kabul etmemek, Kur'an'ın âyetlerini inkâr olur. Bu ise, küfürdür.

VELÎ KİMDİR?

Velîlerin varlığını ve kimliklerini açıklayan deliller dörttür:

A — Kur'an,
B — Sünnet,
C — Sahabe sözleri,
D — Akıl.

---

(5) *El-Maide Sûresi*. âyet. 55.
(6) Teftazanî, *Şerhü'l-Mekasıd*. C. II, s. 203.
(7) Harputî, *a.g.e.*, s. 369.

«Haberiniz olsun ki, Allah'ın velî kulları için hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.
«Onlar, iman edip takvaya ermiş olanlardır.» (8)

Birinci âyette, Allah'ın velî kulları olduğu ve onlar için korku ve kederin olamıyacağı beyan ediliyor. Ikinci âyette de, velîlerin kimler olduğu açıklanıyor ki, burada velîlerin iki büyük ve şümullü özellikleri zikrediliyor: a) iman ederler, b) takva sahibidirler.

Allahü Teâlâ, takva sahiplerini, şu âyet-i kerimesiyle ayrıca açıklamaktadır:

«(Namazda) yüzlerini doğu ve batı yönüne döndürmeniz, birr (tâat) değildir. Fakat birr; Allah'a ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; malı (nı Allah) sevgisiyle (yahut, mala olan sevgisine rağmen) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yol oğluna (yolda kalmış misafirlere), dilenenlere ve köle ve esir (i kurtarma) e veren; namazını dosdoğru kılan; zekâtı (nı) veren (kimselerin); ahitleştikleri zaman sözlerini yerine getirenler (in); sıkıntıda, hastalıkta ve muharebenin kızıştığı zamanlarda sabır ve metanet gösterenler (in birridir). Onlar (yok mu?), sadık olanlar onlardır ve onlar, takvaya erenlerin de ta kendileridir.» (9)

Bu âyet-i kerimede, kâmil takva sahiplerinin vasıfları üç esasta toplanıyor:

1. Sıhhatli bir itikat (Tahkikî İman) :

Bunu şöyle özetleyebiliriz:

a) Allah'a inanmak. Allah'ın zatî, sübutî ve fiilî sıfatlarını bilmek ve inanmak. Allah hakkın-

---

(8) *Yunus Sûresi*, âyet. 62, 63.
(9) *El Bakara Sûresi*, âyet. 177.

da vacip olan, muhal olan ve mümkün olan bütün sıfatları tam bilmek ve inanmak.

b) Peygamberlere inanmak. Peygamberler hakkında vacip, caiz ve muhal olan bütün sıfatları bilmek ve öylece inanmak.

c) Meleklere inanmak. Melekler hakkında vacip ve muhal olan sıfatları bilmek.

d) Kitaplara inanmak. Kitapların kimden kime ve kimin vasıtası ile geldiğini bilmek.

e) Ahirete inanmak. Kitap ve sünnete geçtiği ve ehl-i sünnetin akaid kitaplarında izah edildiği gibi ahireti bilmek. Yanlış ve batıl inançlardan sakınmak.

2. Allah'ın kulları ile güzel geçinmek:

Fakirlere, bîçarelere, yolda kalmışlara, zaruretinden dolayı dilenenlere ve esirlere, seve seve malından vermek. Komşusu aç iken kendisi tok olarak uyumamak. Mü'minlerin acılarına iştirak etmek. Bir de, ahitleştiği zaman sözünü yerine getirmek. Bu ve benzeri beşerî münasebetleri en güzel şekilde devam ettirmek.

3. Nefsi tezkiye etmek:

Dinin direği olan namazı, İslâm'ın köprüsü olan zekâtı ve diğer bütün ibadetleri, ehl-i sünnet âlimlerinin açıkladıkları gibi bilmek ve eksiksiz yerine getirmek. Ayrıca; sıkıntı ve şiddet anlarında, harp ve ıstıraplı günlerde sabır ve sebat göstermek ve mücadele etmek. Allah'a karşı olan ahdini yerine getirmek.

Aslında, İslâm'ın ana unsurları ve Kur'an'ın hedefi de bu üç şeydir. İnsanın mükemmel hale gelmesi de, bu vasıfları üzerinde toplaması ile

mümkündür. Nitekim, Peygamberimiz (S.A.V.) bu âyetin tefsirinde şöyle buyurmuşlardır:

> «Her kim, bu âyet ile amel ederse, imanını kemâle erdirmiş olur.» (10)

Hülâsa, Kur'an-ı Kerim'de, takva sahiplerinin vasıfları böylece belirtilmiştir. İman ve takva, velîliğin vasıfları olduğuna göre; yukarıda beyan edilen vasıfları kendinde toplayan ve bu vasıfları devam ettiren kimseler, Allah'ın (C.C.) yeryüzündeki velî kullarıdır. (11)

HADİS-İ ŞERİFE GÖRE VELİLİK

Said İbnü Cübeyr'den (R.A.) rivayet edildiğine göre; Resulüllah (S.A.V.), kendilerine **«Allah'ın velî kulları kimlerdir,»** diye sorulduğunda şu cevabı vermişlerdir:

> «Onlar; öyle kimselerdir ki; görüldükleri zaman Allah (C.C.) hatıra gelir.» (12)

Peygamberimizin, bu hadisi ile anlatmak istediğine göre; velîlerin sadece görülüvermeleri, Allah'ı hatırlatır. Yani onların siyretleri ve halleri derhal Allah'ı akla getirir.

Müdekkik İslâm âlimlerine göre de; **«Velîleri görmek, derhal ahiret işlerini hatıra getirir. Zira, bu zatlarda huşu ve sonsuz tevazu alâmetleri vardır.»** Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir:

---

(10) Hamdi Yazır, *a.g.e.*, C. I.s. 599.

(11) Er-Razi, *a.g.e.*, C. II, s. 145; Hamdi Yazır, *a.g.e.*, C. I, s. 598 - 599.

(12) *Taberî*. (Hamdi Yazır, *a.g.e.*, C. IV, s. 2731'den naklen).

«... Secde izinden (meydana gelen) nişanları yüzlerindedir...» (13)

Ömer İbnü'l-Hattab'ın (R.A.) rivayetine göre, Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

«Allah'ın kullarından birtakım insanlar vardır ki onlar, ne şehid ne de peygamberdirler. Fakat kıyamet gününde, onların Allah indindeki makamlarına peygamberler ve şehidler gıpta edeceklerdir.» Sahabe, «Bunlar kimlerdir ve amelleri nelerdir? Bize haber ver de, onları biz de sevelim ve sayalım ey Allah'ın Resulü» dediklerinde peygamberimiz, devamla şöyle buyurdular:

«Bunlar bir zümredir ki; aralarında ne akrabalık, ne de birbirine verecekleri mal ve dünyalık menfaatleri olmaksızın sırf Allah rızası için ve Allah yolunda birbirlerini severler. Allah'a yemin ederi mki, onların yüzleri bir nur gibidir ve onlar, nurdan bir minber üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman, bunlar korkmazlar. İnsanlar mahzun oldukları zaman, bunlar mahzun olmazlar.» (14)

Rasulullah (S.A.V.) devamla şu âyeti okudular:

«Haberiniz olsun ki, Allah'ın velî kulları için hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değildirler. Onlar, iman edip takvaya ermiş olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjdeler vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme (imkânı) yoktur. Bu, en büyük saadetin ta kendisidir.» (15)

SAHABE SÖZLERİNE GÖRE VELİLİK

Ashabdan Ebu Bekr'il-A'sam (R.A.) der ki:

---

(13) *El-Feth Sûresi*, âyet. 29.

(14) *Tâcü'l-Usûl fî Ahâdisi'r-Resûl*. C.V, s. 83.

(15) ErRazi, *a.g.e., C.V, s. 14;* Hamdi Yazır, *a.g.e.*, C. IV, s. 2731; *Tefsîrü İbni Kesîr*. C. II, s. 422.

«Allah'ın velîleri öyle kimselerdir ki, Allahü Teâlâ onlara, delilleri göstererek ve hidayetini vererek, teveccüh eder. Velîler de Allahü Teâlâya bihakkın, kulluk ve ibadet yaparak Allah'a teveccüh ederler.»

Başka bir deyimle, **«evliyaullah** o kimselerdir ki, ibadet ve taatla Allah'a yönelirler. Allahü Teâlâ da onlara kerametle teveccüh eder.

Velîler hakkındaki, **«Onlar (Allah'ın velî kulları), iman edip takvaya ermiş olanlardır.»** (16) âyeti, velîlerin ibadet ve taatla Allah'a (C.C.) teveccüh ettiklerinin işaretidir. **«Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjdeler vardır...»** (17) âyeti de, Allahü Teâlâ'nın, velîlere keramet ile teveccüh ettiğinin açıklamasıdır. (18)

AKLÎ DELİLLERE GÖRE VELÎLİK

Velâyet, **«yakınlık»** mânâsına gelir. Bir şeyin velîsi, o şeyin yakını demektir. Mekân ve cihet itibariyle Allah'a yakınlık elbette düşünülemez. Kur'an, sünnet ve sahabe sözlerinde ise, Allah'ın velîleri (yakınları) olduğu zikredilmektedir. Şu halde; kulun kalbi, iman ve takva sayesinde, Allahü Teâlâ'nın mağfiret nurlarına garkolunca; bu kul, gördüğü zaman, Allah'ın kudret delillerini görür. İşittiği zaman, Allah'ın âyetlerini işitir. Konuştuğunda, Allah'ı zikrederek konuşur. Hareket ettiğinde, Allah yolunda hareket eder. Cehd ve gayret edince, Allah'a taat ve ibadet için gay-

---

(16) *Yunus Sûresi*, âyet. 63.
(17) *Yunus Sûresi*, âyet 64.
(18) Er, Razi, *a.g.e.*, C.V, s. 14.

ret eder. Bu haller neticesinde kul; son derece manevî olarak, Allah'a yaklaşmış ve Allah'ın velîsi olmuş olur. Kul, Allah'ın velisi olma mertebesine erince Allah ta kul'un velisi (sahibi, hamisi ve yardımcısı) olur. Nitekim, şu âyet-i celîle bunu ifade etmektedir:

«Allah, iman edenlerin velîsidir. Onları, karanlıklardan nura çıkarır...» (19)

KERAMETİN SÜBUTU

«Velilerin kerameti, haktır.»

Velîler; Allah'dan en çok korkan, O'nun emirlerini yapıp, nehiylerinden kaçan mü'minlerdir.

Keramet; tabiat kanunlarının işlemesinin, muayyen bir an ve mekânda kesilmesi ile hasıl olan fevkalâde haldir.

Bir insanda meydana gelen fevkalâde haller, onun velî olduğunu göstermez. Deccal, harikulâdeliklerin en göz alıcılarını gösterecektir. Fakat o, en büyük kâfirdir. Bir insan vasıtasıyla meydana gelen fevkalâde haller, ne kadar acaip olursa olsun, o insanın akîdesi Islâm akîdesi değilse, amelleri Allah'ın emirlerine uygun değilse, Allah'ın yasaklarından kaçınmıyorsa; o harikulâde hal, istidractır. Asırlardan beri müfsitlerin, zavallıları kandırmak için icra ettikleri, sanat neticesi meydana gelen fevkalâdeliktir. İnançları, düşünüşü ve hareketi İslâmî olmayan adamdan ne kadar harika doğarsa doğsun; bunu yapan fasıktır, zındıktır. Böyle mel'unların harikulâdelikleri-

---

(19) *El-Bakara Sûresi.* âyet. 257; Er-Razi, *a.g.e.*, C.V, s. 14.

ne bakıp onlara tâbi olanlar da, bu küfrün yol göstericilerine tâbi olan sapıklardır.

Müslümanların ekserisi ve ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu, evliyanın kerametinin vukuunu ve caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak sapık Mûtezile Mezhebi'nin ileri gelenlerinden çoğu ile, ehl-i sünnet'ten Ebu İshak, kerameti kabul etmemişlerdir.

Bunlar, velîde hasıl olacak kerametin, nebînin mûcizesine benzeyeceği mülâhazası ile, mûcizeyle kerametin birbirinden ayırt edilemiyeceği vehminde bulunmuşlardır.

Halbuki, nebînin mûcizesinde, «nebîlik dâvâsı» vardır. Velînin kerametinde ise, nebîlik iddiası yoktur ve olamaz da. Zira, bir velî, keramsti ile nebîlik iddiasında bulunursa, o kimse kerameте lâyık değildir. Hatta bu iddiası sebebiyle kâfir olur. Keramet ile mûcize arasında buna benzer, daha birçok farklar vardır. Bunlardan ileride bahsedilecektir.

Kerametin sübutunu gösteren deliller şunlardır:

1. Kur'an,
2. Sünnet,
3. Sahabe sözleri,
4. Akıl.

KUR'AN'A GÖRE KERAMET

Kur'an-ı Kerim'de, evliyanın gösterdiği kerametler şöyle haber verilir :

a) «— Zekeriyya ne zaman (Meryem'in bulunduğu) Mihraba (Mescide) girdiyse, onun yanında bir yiyecek buldu; 'Meryem, bu sana nereden (geliyor)?' dedi. O da: 'Bu, Allah tarafından. Şüphe yoktur ki, Allah kime dilerse ona sayısız rızk verir.' dedi» (20)

---

(20) *Âl-i İmran Sûresi*, âyet. 37.

Müfessirlerin açıklamasına göre, Meryem'in yanında kışın yaz meyveleri; yazın da kış meyveleri bulunurdu. Meryem, peygamber değildi ki, bu harika onun için mûcize olsun. Ancak Meryem; saliha; zahide ve takva mertebesine ermiş bir velî hatundur. Bu harikulâde rızıklar da, Meryem için, keramettir.

b) «(Habibim) sen, bizim âyetlerimiz içinde (yalnız) Kehf ve Rakıym yâranının ibrete şayan olduklarını mı sandın? (öyle değil).

«O zaman, o genç yiğitler mağaraya sığınmışlardı da: «Ey Rabbimiz bize tarafından bir rahmet ver ve işimizde bizim için bir muvaffakiyet hazırla, demişlerdi.» (21)

Bu âyet-i kerimelerde «Ashab-ı Kehf» (Mağara Dostları)'nın 309 sene gibi uzun bir müddet, diri olarak uyku halinde kalmış olmaları, güneşin hararetinden korunmaları, köpeklerinin kendilerinden ayrılmayıp mağarada beraber kalması ve köpeğin bunlarla konuşması anlatılmaktadır. Bütün bu haller, bu salih kişiler için, Allah (C.C.) ın ihsan etmiş olduğu kerametlerdir.

c) «(Hz. Süleyman) dedi: «Ey ileri gelenler, onun tahtını, kendilerinin bana Müslüman olarak gelmelerinden evvel, hanginiz bana getirir?'

«Cinden bir ifrit 'Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Ben buna karşı herhalde güvenilecek bir kuvvete malikim.' dedi.

«Nezdinde Kitap'tan bir ilim olan (zat): «Ben gözün sana dönmeden (gözünü yumup açmadan) evvel onu sana getiririm' dedi. Vaktaki (Hz. Süleyman), onu (tahtı) yanında durur bir halde gördü; «Bu, Rabbimiz fazlındadır. Şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim, beni imtihan ettiği içindir (bu) Kim şükrederse kendi faydasınadır. Kim de nankörlük

---

(21) *El-Kehf Sûresi.* âyet. 9-10.

ederse, şüphe yok ki, Rabbim (onun şükründen) tamamen müstağnidir, (hem o) hakıyla kerem sahibidir' dedi.» (22)

Müfessirlerin çoğunun beyanına göre bu âyet-i kerimedeki zat, Hz. Süleyman'ın kâtibi ve veziri Asaf İbnü Berhiya'dır. İsmü Âzam duasını bilen, salih ve müttaki bir velîdir. Bu harika da, onun için, bir keramettir.

SÜNNETE GÖRE KERAMET

Zühri'nin, Sâlim tarikiyle, İbnü Ömer (R.A.) den rivayetine göre; Resulüllah (S.A.V.), şöyle buyurmuşlardır :

«Sizden evvelki kavimlerden üç kişi yola çıkmış, giderlerken yolda yağmura tutulmuşlardı da bir mağaraya sığınmışlardı. Bunlar orada iken, bir taş düşüp mağaranın kapısını kapamışt. Birbirine: «Ne duruyoruz? Hayatımız boyunca işlediğimiz en iyi ve hayırlı işleri anarak Allah'a dua edelim. Cenâb-ı Hak umulur ki kapıyı açar» demişlerdi. Bunun üzerine içlerinden birisi :

«Ey Allah'ım. Bilirsin ki; benim ihtiyar anam, babam, bir de küçük kız çocuğum vardı. Her gün koyunlarımı otlatır, sonra onları sağar, sütü getirir, önce ihtiyar ana-babama, sonra sırasıyla çocuğuma ve aile efradıma içirirdim. Yalnız bir gece geç kalmıştım. Geldiğimde annemi ve babamı uyumuş buldum. Üzüntü ile baş uçlarına oturdum. Onları uyandırmak istemedim. Ayak ucumda, çocuğum durmadan ağlıyordu. Fakat ben, sütü anneme ve babama içirmeden çocuğuma içirmeyi doğru bulmuyordum. İşte o gece annem ve babam uyuyarak ben ise başlarında bekliyerek sabahladık. Allah'ım!... Sen çok iyi bilirsin ki, ben annemin ve babamın üzerinde yalnız senin rızan

---

(22) *En-Neml Sûresi*, âyet. 38-40.

için titredim. Lutfen, şu taşı biraz arala da gökyüzünü görelim.' diye dua etti. Bunun üzerine taş biraz oynıyarak mağaranın ağzı biraz açıldı. Bunlardan bir diğeri de:

«Allah'ım!... Sen yakînen biliyorsun ki, ben, amcamın kızlarından birine şiddetli sevgi besliyordum. Bu muhabbetimi ihsas edince, bana; «100 dinar vermeden benden karşılık bekleme,» demişti. Ben de, çalıştım, istediği parayı kazanarak amcamın kızına getirdim. Kız, başka hiç bir mâni bulamayınca bana; «Ey Allah'ın kulu! Allah'tan kork. Allahın kudreti ile yaratılan bekâret mührü, yalnız nikâh hakkı ile açılır,» demişti. Ben de hemen kalktım ve çekilip gittim. Ey Rabbim! Sen çok iyi bilirsin ki, benim bu sakınmam yalnız senin rızanı ve muhabbetini kazanmak içindi. Lutfu inayetinle bizi buradan kurtar.' dedi. Kapının üçte ikisi açıldı. Üçüncüsü ise :

'Allah'ım!... Sen bilirsin ki, ben bir ölçek darı karşılığı bir işçi tutmuştum. Diğer işçiler ücretlerini aldıkları halde, bu adam almadan bırakıp gitmişti. Ben de, zamanı gelince, bunun darısını ektim. Mahsulünü satıp, parası ile bir sığır, bir de çoban satın aldım. Bir müddet sonra, bu işçi gelip ücretini istedi. Ben de; senin hakkın şu çoban ve sığırlardır, al götür» dedim. İşçi bana «Benimle alay mı ediyorsun? Benim hakkım bir ölçek darıdır,» dedi. Ben de: «Hayır, seninle alay etmiyorum. Hakikaten bunlar senindir» dedim. O da, onları alıp götürdü. Ya Rab!, Sen, gizli, aşikâr her şeyi bilirsin. Ben o malı, işçiye, ancak senin rızan için verdim. Lutfunla bizi buradan kurtar." diye dua etti. Mağaranın kapısı tamamıyla açıldı, ve üç arkadaş mağaradan çıktılar.» (23)

Peygamber Efendimizin haber vermiş olduğu bu saih kişiler için taşın açılmış olması, Allah'ın onlara ikram etmiş olduğu kerametttir. Bu konuda daha buna benzer sıhhatli hadis-i şerifler vardır.

---

(23) *Buharî*, C. II, s. 29; *Müslim*, C. IV, s. 2099.

SAHABE SÖZLERİNE GÖRE KERAMET

Hulefa-i Raşidin'de, Sahabe-i Kiram'da ve daha bir çok salih kimselerde keramet vuku bulmuştur. Fatih'in hocası Hızır Bey, **«Akaid»** manzumesinde bu zatların kerametlerini şöyle ifade eder:

> «Velîlerin kerametleri haktır. Nitekim; Asaf'tan, Ebu'd-Derda ve Selman'dan nakledilenler böyledir.
>
> «Ömerü'l-Faruk (R.A.)'un, Sâriye (R.A.)'yi dağa çağırması da böyledir. Halbuki, Hz. Ömer ile Sâriye arasındaki uzaklık, iki aylık mesafe kadardı.»

Asaf İbnü Berhiya (daha önce de zikredildiği gibi, Hz. Süleyman'ın veziridir) Ledün ilmine sahiptir. Saba Melikesi Belkıs'ın tahtını Yemen'den Kudüs'e, göz açıp yumuncaya kadar getirmiştir. Bu vaka, Kur'anı Kerim'in âyetleri ile sabittir.

Selmani Farisî (R.A.) ile Ebu'd-Derda (R.A.) da, yemek yedikleri kabın, Allah (C.C.)'ı zikrettiğini işitmişlerdir.

Hz. Ömer (R.A.) ise; Sâriye (R.A.) kumandasında, askerini Nihavend'e göndermişti. Medine ile Nihavend'in uzaklığı iki aylık mesafe idi. Hz. Ömer, uzun zamandır ordudan haber alamamış, ve endişe etmişti. Bir cuma günü minberde hutbe okurken; **«Ya Sâriye, dağa çık, dağa»** diye bağırmıştı. Rivayete göre Hz. Ali (R.A.), bu konuşmanın tarihini kaydetmişti. Bir müddet sonra Medine'ye gelen ordunun öncüsüne Medineliler bunu sormuş, o da şu cevabı vermişti: **«Cuma günü savaşa başlamıştık. Düşman da arkamızdaki dağa tırmanmaya ve bizi arkadan vurmaya teşebbüs etmiş. Bu esnada; «Ya Sâriye, dağa çık, dağa» diye bir ses işittik, ve hemen dağa çıktık. Böy-**

lece düşmanları mağlûp ettik. Bu ses sayesinde çok büyük ganimetlere kavuştuk.» İşte bu vaka, Hz. Ömer ve Hz. Sariye için bir kerامettir. (24)

İshak Zencanî de, bu tarihî hadiseyi Türkçe «Akaid» manzumesinde şöyle ifade etmiştir:

«Ömer, 'Ya Sâriye' diye çağırdı,
Medine'den Nihavend'e duyurdu.»

Sahabeden, tâbiundan ve nice salih kişilerden birçok kerametin zuhur ettiği, rivayetlerle sabittir. Biz, misal olarak, bu kadarla iktifa ediyoruz.

AKLÎ DELİLLERE GÖRE KERAMET

a) Kul, Allah (C.C.)'ın velîsidir. Nitekim Allah (C.C.), şöyle buyurmuştur:

«Allah'ın velî kulları için hiç bir korku yoktur.» (25)

Allah (C.C.) da kulun velîsidir. Bu hususta da Allah (C.C.) şöyle buyurmuştur.

«Allah mü'minlerin velîsidir...» (26)

Bu gerçeklerden anlaşılır ki, Allah (C.C.), kulun; kul da Allah (C.C.)'ın velisidir. Yani kul, Allah (C.C.)'a itaatla, O'na (C.C.) yakın olunca; Allah (C.C.) da yardımı ile kula yakın olur. Aynı şekilde kul, Allah'ı severse; Allah (C.C.) da kulu sever. Nitekim, bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur:

---

(24) Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 204; Er-Razi, *a.g.e.*, C. V. s 685; Davudü'l-Karşî, *Şerhu Nûniye*, s. 85-86.
(25) *Yunus Sûresi*, âyet. 62.
(26) *El-Bakara Sûresi*, âyet. 257.

«...Allah onları sever; onlar da Allah'ı severler...» (27)

Bu hususta daha pek çok âyet vardır:

«...İman edenlerin Allah'a sevgisi (her şeyden) sağlamdır...» (28)

«...Muhakkak ki Allah' hemh çok tevbe edenleri sever, hem de çok temizlenenleri sever.» (29)

Kul ile Allah (C.C.) arasındaki bu karşılıklı muhabbetler, âyetlerle sabit olunca, denilebilir ki; bir kul, Allah (C.C.)'ın emrettiği ve razı olduğu şeylerin hepsini ihlâsla yaparak taatın en yüksek derecesine erişince, Allah (C.C.)'ın yasak kıldığı küçük ve büyük şeylerin hepsini terkedince, Rahîm ve Kerîm olan Allah (C.C.)'ın kuluna istediği bir şeyi vermesi, imkânsız değildir.

b) Bir hadis-i kutsîde Allah (C.C.), şöyle buyurmuştur:

«Bir kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir amel ve ibadetle bana yaklaşamaz. Kulum bana, yaptığı nafile ibadetlerle de yaklaşır. Nihayet, onu severim. Bir kere de onu sevdim mi; artık ben, o kulumun işttiği kulağı, göreceği gözü, şiddetle kavrayacağı eli ve yürüyeceği ayağı olurum. Eğer benden bir şey dilerse, onu verir; bana sığınırsa, muhakkak onu himaye ederim.» (30)

Bu haber gösteriyor ki, böyle kulların kulaklarında, gözlerinde, dillerinde ve diğer azalarında Allah (C.C.)'dan gayrisi için nasip yoktur. Her

---

(27) *El-Mâide Sûresi*. âyet. 54.

(28) *El-Bakara Sûresi*. âyet. 165.

(29) *El-Bakara Sûresi*. âyet. 222.

(30) *Buharî Nevevî*, (Hasan Hüsnü Erdem, *İlâhî Hadisler*, Diyanet İşleri Başk. Yy. 31/4, 1963, s. 31'den naklen).

şeyi Allah için dinler, Allah için görür, Allah için yürür ve Allah için tutar.

Bu kutsî hadisin te'vilinde Şeyhülislâm Ahmed Ibnü Yahya İbni Muhammed şöyle der:

> «Kul, bütün varlığıyla Allah (C.C.)'a yönelir. Kulun kulakları, ancak Allah'ın razı olacağı şeyleri dinler. Gözü, ancak Allah'ın emrettiği şeyleri görür. Hülâsa kulunb ütün azaları ancak Allah'ın yolunda ve Allah rızası için hareket eder. Kulun bütün azaları Hak için ve Hak ile amel eder.» (31)

İşte bu makam, bir yılanın veya bir aslanın, bir insana boyun eğmesinden yahut bir insana hiç yoktan çeşitli nimetlerin verilmesinden daha şereflidir. Allah (C.C.), bir kulunu, rahmetiyle böyle yüksek bir dereceye ulaştırınca, hangi şey, bu kula Allah (C.C.) tarafından harikulâde kerametlerin ihsan edilmesine mâni olabilir?

c) Şüphe yok ki, bütün fiillerde hâkim olan kuvvet, ruhtur; beden değildir. Allah (C.C.)'ı bilmek de ruh iledir. Bunun içindir ki, gayp âlemini (Allah'ın bildirdiği kadarıyla) bilenlerin kalbi kuvvetli olur. Bu sebepten, pekçok insanın beraberce kaldıramıyacakları Hayber kalesinin kapısını tek başına kaldırıp kâfirlerin suratına fırlatan Hz. Ali (R.A.); **«Hayber'in kapısını bedenî kuvvetimle değil, ancak, Rabbanî kuvvetle söküp attım.»** demiştir.

Müfessirlerin izahlarına göre; o anda Hz. Alinin nazarı ceset âleminden ayrılmış, kibriya âleminin nurlarıyla melekler parıldamış, Hz. Ali kuvvet kazanmış, ve başkalarının güç yetiremiyeceği şeye gücü yetmiştir.

---

(31) *Dürrü'n-Nadîd min Mecmuati'l-Hafîd.* s. 78.

Bunun gibi bir kul, Allah'a ibadet ve tâat üzere devam edince, Allahü Teâlâ'nın, **«onun işiten kulağı gören gözü olurum»** buyurarak taltif ettiği makamlara çıkar. Allah (C.C.)'ın celâl nurları onun için kulak olunca; o kul, yakını da uzağı da işitir. Bu nur, kul için göz olunca; yakını da uzağı da görür. El olunca; zor ve kolay olan şeylerde tasarruf yapabilir. (32)

HARİKULÂDELİKLER

Harikalar; âdetlere ve tabiat kanunlarına muhalif, tabiat ve beşer gücünün üstünde meydana gelen hallerdir.

Harikalar altı kısımdır :

1. Mucize,	4. Maunet,
2. Kerâmet,	5. İhanet,
3. İrhasat,	6. İstidrac.

MUCİZE

Mucize, lügatte, **«âciz»** ve **«kudretsiz kılmak»** mânâlarına gelir.

İslâm ıstılahında ise; Allahü Teâlâ'nın, peygamberliğini ilân eden peygamberlerine, onları dâvâlarında doğru çıkarmak için göstermiş olduğu tabiat üstü hallerdir.

Peygamberlerin mucizeleri, geçerli olan âdetlere ve tabiat kanunlarına muhalif olmakla beraber, aslında, olması mümkün olan şeylerdir. Peygamberlerin gönderilmesi, ilahi hikmet icabı oldu-

---

(32) Er-Razi,*a.g.e.*, C. V, s. 687-688.

ğu gibi, bu zatların mucizelerle te'yidi de ilâhî bir hikmet neticesidir.

Mucizenin Şartları

1. Mucize, Allah'ın (C.C.) fiilidir. Yani, bir peygamberin, nebîliğini isbat hususunda göstermiş olduğu harika, o peygamberin kendisinin icadı değildir. O harikayı, peygamberini tasdik için, Allah (C.C.) yaratmış ve peygamberinin elinde göstermiştir.

2. Mucize, harikulâdedir. Yani, tabiat kanunlarının ve insan gücünün üstündedir. Başkaları, onun benzerini meydana getirmekten âcizdirler. Meselâ; Kur'an-ı Kerim gibi.. Çünkü, onun benzerini meydana getirme hususunda ins ve cin, âciz kalmışlardır. Nitekim Allahü Teâlâ, bu hususu şöyle beyan eder:

«Eğer kulumuz (Muhammed)in üzerine parça parça (sûre sûre, âyet âyet) indirdiğimiz (Kur'an'ın Allah katından geldiğin) den şüphe ediyorsanız, haydi onun benzerinden siz de (meydana) bir sûre getirin. Allah'tan başka şahitleriniz (taptığınız putları ve bilginlerinizi) de (yardıma) çağırın, eğer (iddianızda) doğru (insan)lar iseniz.

«Fakat bunu yapamazsanız -ki hiç bir zaman yapamayacaksınız- artık, sakının o ateşten ki, onun tutarağı, insanla o taştır. O (ateş), kâfirler için hazırlanmıştır.» (33)

3. Mucizenin benzerinin meydana getirilebilmesi imkânsız olmalıdır. Meselâ; Hz. Musa'nın asasının yılan olması ve peygamberimizin Kur'an-ı Kerim mucizeleri, karşısında kimsenin durama-

(33) *El-Bakara Sûresi.* âyet. 23-24.

dığı ve benzerini meydana getiremediği mucizelerdir.

4. Mucize, peygamber olduğunu ileri süren zatın bizzat kendisinden zuhur etmelidir ki, bu mucize onun dâvâsını doğrulamış olsun.

5. Mucize, peygamberin ileri sürdüğü dâvâya uygun olmalıdır. Meselâ; Hz. İsâ, **«Ben ölüleri diriltirim, körleri ve kötürümleri iyi ederim. Allah'ın izniyle benim mucizem budur»** demiş ve Allah'ın izniyle bazı ölüleri diriltmiş, kör ve kötürümleri iyi etmişti.

6. Peygamber olduğunu ilân eden kimsenin iddiası ve gösterdiği mucize, kendisini tekzip etmemelidir. Meselâ; Müseylemetü'l-Kezzap, peygamberlik iddiasında bulundu. Kendisinden mucize göstermesi istendi. Bunun üzerine Müseyleme, tek gözü kör olan bir adamın gözünün açılmasını istedi. Fakat isteğinin aksine o kimsenin diğer gözü de kör oldu.

7. Mucize, Peygamber olduğunu söyleyen kimsenin dâvâsı ile beraber olup, dâvâdan daha önce meydana gelmiş olmamalıdır. Zira mucize, peygamber olduğunu iddia eden kimseyi tasdik içindir. Tasdik ise, dâvâdan önce düşünülemez. **«Benim mucizem daha önce zuhur etmişti.»** denilirse; bu hal o kimsenin doğruluğuna delil olmaz. Ancak, aynı veya başka bir harikayı, peygamberlik dâvâsından sonra, talep edilince gösterebilirse o zatın doğruluğu sabit olur. Âciz kalırsa, o kimse yalancıdır.

Mucize Nasıl Meydana Gelir?

Mucize, bütün işlerde mutlak irade ve ihtiyar sahibi olan Cenâb-ı Hak'ın fiilidir. Cenâb-ı Hak

dünya ve ahirette insanları kurtuluşa dâvet etmeleri için resuller gönderir. Bu resullerin peygamberlik iddialarını tasdik için de, peygamberlerinin elinden mucizeler izhar eder.

Nasıl ki, peygamberlik kisbî değil vehbî ise, yani bir kimsenin peygamber oluşu, herhangi bir şarta ve çalışmaya tâbi olmayıp, Allah'ın, dilediği kimselerden seçmesi ile olursa; mucizenin izharı için de, daha önceden çalışmak ve hazırlanmak gibi şartlar yoktur. Mucize, istendiği veya lâzım olduğu an, Allahü Teâlâ, peygamberinin elinden mucizeyi izhar eder. Mucizenin akabinde de, nebîlik iddiasında bulunan kimsenin doğruluğu hakkındaki bilgiyi yaratır. Böylece, herkes, bu kimsenin elinde zuhur eden mucizenin, onun peygamberliğine delâlet ettiğini anlar ve bilir. (34)

Peygamberlerin en büyük mucizeleri; kendi zamanlarında geçerli olan, kuvvetli ve azametli görünen hadiseler cinsinden vuku bulmuş, bu hadiselerin azametini kırmış ve mucizenin insan gücüyle olmadığını, ancak Allah'tan olduğunu ve mucizeyi izhar edenin de Allah'ın elçisi olduğunu ispatlamıştır.

Hz. Musa zamanında sihir çok meşhurdu. İnsanlar, sihirle birbirini mağlûp ediyorlar ve bununla aşırı derecede öğünüyorlardı. Hz. Musa'nın en büyük mucizesi olan asa, yılan oldu. Bütün sihirbazların yılan şeklinde gösterdikleri bütün ipleri yutup meydanda hiç bir şey bırakmadı. Hz. Musa eline alınca tekrar asa oldu. Bunu gören bütün sihirbazlar, Musa'nın asasının sihirle alâkası olmadığına hükmettiler. Zira kendileri, sihir.

(34) Cürcanî, *a.g.e.*, C. II, s. 410-412.

ilmini bütün inceliklerine kadar biliyorlardı. Hz. Musa'nın yaptığı, ancak bir mucize olabilirdi. Çünkü insan işi değildi. O halde, Musa'nın dedikleri doğruydu. Bu mucize, o günün sihirle meşgul olan âlimlerine, hakkı kabul ettirdi. Hepsi birden secdeye kapandılar. Firavun'un ölüm tehditlerine ve sehpaya çektirmesine rağmen bu âlimler:

«Âlemlerin Rabbına, Musa ve Harun'un Rabbına iman ettik» dediler. (35)

Hz. İsa zamanında ise tıp ilmi meşhurdu. Allah (C.C.) da, Hz. İsa'ya körleri iyi etmek ve ölüleri diriltmek gibi mucizeler verdi. Böyle olunca, bütün doktorlar, bunun bir harika olup, insan gücünün dışında olduğunu kabul ettiler. Hz. İsa'nın peygamber olduğunun haklılığına bu mucizeleri delil saydılar.

Hz. Davud zamanında musikî ve Hz. Muhammed zamanında da fesahat ve belâğat çok ileri gitmişti. Arap şairleri, birbirleriyle şiirle yarış eder ve birbirlerine karşı üstünlük taslarlardı. Galip gelenlerin şiirleri Kâbe duvarlarına asılır; bu hal kendileri ve kabileleri için iftihar vesilesi olurdu. Fesahat ve belâğat, Arap dünyasının en büyük ilmi idi.

Allah (C.C.) Muhammed (S.A.V.)'i Kur'an-ı Kerim ile gönderdi. Kur'anın fesahat ve belâğatı karşısında bütün edipler sustu. Şairlerin dili tutuldu. Kâbe'ye asılan bütün kasideleri, sahipleri, utançlarından alıp götürdüler. Kur'an'ın beşer gücünün üstünde olduğunu herkes kabul etti. İnsaf

---

(35) *El-A'raf Sûresi. âyet.* 121-122.

sahipleri, bununla, peygamberin doğruluğuna delil getiriyor, Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna inanıyor ve Müslüman oluyorlardı. Inat edenlerle haset edenler ise; öfkelerinden, Firavun gibi, küfr üzere geberip gidiyorlardı. Kur'an-ı Kerim, bunların hepsine meydan okuyordu.

«(Habibim) de ki: 'Andolsun, ins ve cin, şu Kur'anın benzerini (meydana) getirmek için bir araya toplansa, yekdiğerine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini getiremezler.'» (36)

Bu çağrı karşısında kudretsiz kalan ve fikrî münazaradan kaçınan kâfirler ve hâsidler, işi zorbalığa döküyorlar, iftira atıyorlar ve kılıca sarılıyorlardı.

Hülâsa; bütün peygamberlere, Allah (C.C.), çeşitli mucizeler vermiş ve bu mucizelerle peygamberlerinin nübüvvetlerini ve doğruluklarını tasdik etmiştir.

KERAMET (37)

Keramet; peygamberlik iddiasında bulunmayan, fakat dinin bütün hükümleriyle tamamiyle amel eden salih kimselerden zuhur eden harikalardır. Bu harikalar, o salih mü'minlerin velilik mertebesine ermiş olduklarını gösterir.

---

(36) *El-İsra Sûresi*, âyet, 88.

(37) Harikalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Er-Razi, *a.g.e.*, C. IV, s. 478-479; Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 171; Cürcanî, *a.g.e.*, C. II, s. 423-424; *El-Hüsnü'l-Hamîde li Muhafazati Akaid'l-İslâmiyye*, s. 80-87.

İRHASAT

İrhasat; peygamber olacak kimselerde peygamberlik gelmezden önce görülen ve nübüvvetin temellerini kuvvetlendiren harikalardır. Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması, ve Hz. Muhammed'i daima bir bulut takip etmesi bu kabildendir.

MEUNET

Meunet; amelleri ve ahlâkı güzel olan bazı mü'minlerde, bir iddiaya dayanmadan zuhur eden harikalardır. Bazı mü'minlerin büyük sıkıntı ve musibetlerden kurtulmaları, kolaylıkla maişet tedarik etmeleri, büyük bir tehlikeyi kolayca atlatabilmeleri gibi haller; Allah'ın (C.C.), bu kullarına bir lütfu ve yardımıdır. Lisanımızdaki, **«Kul bunalmayınca, Hızır yetişmez»** sözü, meuneti hatırlatır.

İHANET

İhanet; küfrü ve isyanı açık olan kimserlin elinden, kendi isteğinin aksine zuhur eden harikadır. Müseylemetü'l-Kezzap gibi. Bu adam, peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Mucize olsun diye, suyu az olan bir kuyuya suyunun çoğalması için tükürmüş; fakat kuyunun mevcut suyu da kurumuştu. Allah (C.C.), bu kimseyi iddiasında yalancı çıkartmak ve alçaltmak için onun arzusunun aksine bu harikayı yaratmıştır. Bu hale, aynı zamanda, **«Hızlân»** da denir.

İSTİDRAC

Istidrac; küfrü ve isyanı açık olan kimselerin elinden, kendi arzularına muvafık olarak zuhur eden harikalardır. Şeytanın, kıyamete kadar kendisine müsaade edilmesi için yaptığı duanın kabul edilmesi; Firavun'un, 400 sene gibi uzun yıllar yaşayıp baş ağrısı bile görmemesi; Nemrut ve benzerlerinin uzun seneler yeryüzünde saltanat sürüp arzu ve emellerine erişmeleri ve bütün dünya nimetlerine kaynaşmaları, hep bu kimseler için birer istidractır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

> «Âyetlerimizi yalan sayanları, biz, bilemeyecekleri nokta (lar) dan (istidrac ile) derece derece (yavaş yavaş) helâke yaklaştırırız.
>
> «Ben onlara mühlet veririm. (Onların iplerini uzatıveririm!) Benim, lütuf yüzünden kahrım (tahammül edilmeyecek kadar) çetindir.» (38)

İstidrac, lügatte, bir şeyi derece derece çıkarmak veya indirmek demektir. İslâm ıstılahında, ise; bir insanın, günahını artırdıkça ve azgınlığını devam ettirdikçe Allah'ın (C.C.) ona, nimet kapılarını açması ve onu dünyada nice izzet, ikbal ve makamlara çıkarmasıdır. Bu kimse, bütün bu nimet ve ikballeri kendi kahramanlığına ve çalışmasına bağlar. Allah'a şükredip tevbe etmeyi ve tevazuu unutur. Gurur ve kibrini artırır, kötülüklere daldıkça dalar. Günahları derece derece çoğalır. Çoğaldıkça da, derece derece Allah'ın gazabına yaklaşır. Nihayet Allah (C.C.), ansızın onu yakalar ve şiddetli azaba dûçar eder.

---

(38) *El-A'raf Sûresi, âyet.* 182-183.

Birçok nimet ve hayırların, insanı azdırdığı ve o insan için, istidrac yoluyla azabın çoğalmasına vesile olduğundan Hz. Ömer (R.A.), İran Kisra'sının hazineleri Medine'ye ganimet olarak getirilince Allah'a şöyle iltica etmiştir: **«Allahım!.. Bu hazinelerin istidrac olmasından sana sığınırım.»** Bu hususta Kur'an-ı Kerim şöyle buyurur:

«Onun için bunlar (azgınlar), kendilerine ne hatırlatıldı, öğüt verildiyse; onları unutunca üzerlerine herşeyin (her zevkin ve her nimetin) kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen o şeyler (o genişlik ve serbestlik) yüzünden (tam şımarıp) ferahladıkları vakit de onları ansızın tutup yakalayıverdik, ve artık o anda onlar bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.» (39)

MUCİZE İLE HARİKALAR ARASINDAKİ UMUMİ FARKLAR

Mucize ile diğer harikulâdelikler arasındaki farkları, umumî olarak dört gurupta toplamak mümkündür:

1. Mucize, ancak, nübüvvet ve risalete mazhar olan zat tarafından izhar olunur.

Yalan yere nübüvvet iddiasında bulunan kimse, ya arzusuna uygun hiç bir harika gösteremez, yahut onun izhar edeceği harikanın bir benzerini başkaları da gösterebilir, ve böylece o kimsenin yalancı olduğu anlaşılır.

2. Mucize, nübüvvet iddiasında bulunan zatın dâvâsına ve maksadına uygun olarak zuhur eder. Mucize, teknik, fennî ve sair hiç bir sebebe bağlı olmaz.

---

(39) *El-En'am Sûresi*. âyet. 44.

3. Mucize, ekseriya, halkın istekleri üzerine ızhar olunur, ve **«Bunun bir mislini de siz getirin»** denildiği halde, hiç kimsenin buna gücü yetmez.

4. Mucizeyi ızhar eden zat, her türlü üstün ahlâk ve yüce sıfatlarla muttasıf olur. Asla, kendi şahsî menfaatlerini gözetmez. İnsanlığı uyandırmağa çalışır. Herkese hidayet ve saadet yollarını gösterir. Kendisi de, söylediklerine tamamen uygun hareket eder. Kendi vücudu da, âdeta, bir harika ve ilahî mucize halinde tecelli eder.

Kısacası; peygamberlerin elinde zuhur eden her mucize, bir harikadır. Fakat, peygamber olmayan kimselerin gösterdikleri harikalar, mucize olamaz.

Belli sebepler ve teknik birtakım vasıtalarla yapılabilen ve insanların büyük çoğunluğu tarafından garip karşılanan bazı şeyler böyledir. Gökte uçan dev tayyareler, denizlerde yüzen dev gemiler, aya çıkan füzeler, çok uzak mesafedeki insanların birbirleriyle telefon vs. aracılığı ile konuşabilmeleri ve günümüzde görülen pek çok icat ve keşiflerin hiç birisi harika ve mucize sayılmaz. Zira, bunların tahakkuku belli birtakım sebeplere dayanır; insanların karşılıklı yardımlaşarak çalışmasına ve maddeye muhtaçtır. Başka insanlar da, aynı sebepleri temin eder ve aynı şartlar altında çalışırsa, onlar da bu şeyleri yapabilirler.

Mucizelerde ise, mucizenin meydana gelmesi için herhangi bir sebep ve şart düşünülemez. Başkalarının yardımı ve herhangi bir masraf ve hammadde lüzumlu değildir. Mucize, Allah'ın (C.C.), sadece peygamberlerine ihsan buyurduğu harika ve tabiat üstü olaylardır.

Meselâ; Hz. Muhammed'in (S.A.V.), çok kısa bir zaman içerisinde, yardımsız ve masrafsız, göklere ve Arş'a kadar miracı ile; milyarlarca lira masraf edilerek, aylarca emek sarfedilerek ve dünya kadar malzeme kullanılarak, feza ölçülerine göre, en kısa mesafede olan aya çıkmak arasında, kıyas kabul etmez büyük farklar vardır.

MUCİZE İLE KERAMET ARASINDAKİ FARK

«Ümmetinden biri için zahir olan keramet, o ümmetin peygamberinin mûcizesi sayılır. Bu kerametle, o mü'minin velî olduğu meydana çıkar.»

Şurası kat'î olarak bilinmelidir ki; keramet, ancak, Allah'ın kitabına ve Resul'ünün sünnetine sımsıkı sarılan, Allah'ın dinine uyan mü'minlerde, Allah'ın lütfu ile meydana gelen harikulâdeliklerdir. Velîliğin ölçüsü, mü'minin dine bağlılığıdır. Bunun tezahürü ise, yukarıda anlatılan keramettir. Kendisinden keramet zahir olmayan mü'min de velî olabilir, fakat biz bilmeyiz.

Mucize ile keramet arasındaki fark, velînin velâyet iddiasında bulunup bulunamıyacağı hususunda İslâm âlimlerinin ileri sürmüş oldukları kanaatlere göre değişir. Şöyle ki; **Velînin, Velâyet iddiasında bulunması câiz midir, değil midir?»**

İslâm bilginlerinden, **«muhakkıkun»** denilen tahkik ehlinden bir kısmı: **«Velînin, velâyet iddiasında bulunması, yani, «ben velîyim» demesi, câiz değildir. Bu iddia câiz olmamakla kalmaz, bu iddiada bulunan kimse velâyet mertebesinden dü-**

şer» derler. Dolayısıyle bu âlimlere göre, mucize ile keramet arasındaki fark şudur:

Mucizede peygamberlik dâvâsı bulunmalıdır. Kerametté ise, velîlik iddiası bulunmaz. Bunun sebebi de; Peygamberler, insanları küfürden imana, ma'siyetten taate çağırmak için gönderilmişlerdir. Eğer Peygamberler, peygamberlik iddiasında bulunmasalardı kendilerine inanılmazdı. İnsanlar da, Peygamberlere inanmadıkları müddetçe, kâfir olarak kalırlardı. Peygamberler, peygamberliklerini ilân edip bunu te'yit eden mucizeler gösterdikçe halk onlara iman etti. Peygamberlerin nebîlik iddiaları; kendilerini yüceltmek, şan ve şöhrete sahip olmak için değil; halka karşı olan şefkatlerini göstermek ve onların küfürden imana dönmelerini temin etmek içindir. Bir velî için velâyetin sabit olduğunu bilmek, imanın şartı olmadığı gibi; bir velînin velâyete sahip olduğunu bilmemek de küfür değildir. Şu halde, bir kimsenin velâyet iddiasında bulunması, nefsinin arzusunu tatmin içindir.

Hülâsa; mucize sahibine, nübüvvet iddiasında bulunmak vacip olduğu halde; velînin, velâyet iddiasında bulunması caiz değildir.

Bir kısım âlimlere göre ise; velînin, velâyet iddiasında bulunması, yani, **«ben velîyim»** demesi caizdir. Bu sebeple de, mucize ile keramet arasındaki farklar şunlardır:

1. Mucizeyi kabul etmek vaciptir. Kerameti kabul ise, vacip olmaz.

2. Kerameti zahir olan velînin, ancak, kendi peygamberinin dinine bağlı olduğunu ikrar etmesiyle, velâyet ve kerameté sahip olduğuna hükme-

dilir. Hal böyle olunca, velinin bu kerameti, bağlı bulunduğu peygamberin bir mucizesi sayılır.

3. Peygamberler mucizeleri, bizzat kendileri veya halk istediği zaman, Allah'ın (C.C.) izniyle göstermeye muktedirdirler. Çünkü, mucizelerin gösterilmesi vaciptir. Velînin ise, her istediği an, keramet göstermeye gücü yetmez. Zira, kerametin gösterilmesi vacip değildir. Hatta, mucizenin açık olması ne kadar mühim ise, kerametin de gizli kalması o kadar mühimdir.

KERAMET İLE İSTİDRAC ARASINDAKİ FARK

Keramet sahibi olan kimse, bu keramet ile gururlanmaz, ve kerametini iftihar vesilesi yapmaz. Aksine, kalbindeki Allah korkusu, tevazuu ve şükrü artar. Bu keramete lâyık olduğu iddiasında olmadığı gibi; keramete, yapmış olduğu ameller sayesinde eriştiği inancında da bulunmaz. Bu kerametin, Allah'ın (C.C.) bir lütfu olduğunu bilir ve istidrac olması ihtimalinden korkarak, daima Allah'a dua eder.

İstidrac sahibi ise, kendisine izhar edilen harika ile gurur duyar. Bunu iftihar vesilesi yapar ve bu harikaya müstehak olduğuna inanır. Başkalarına tepeden bakar, kendisinin çok büyük insan olduğuna hükmeder. Kibri artar, kendisini Allah'ın gazabından emin bilir. Akıbetinin kötü olacağından korkmaz. Kalbinde Allah korkusu kalmaz. Allah'a karşı tevazuu olmaz. Nimetlere şükretmez. İslâm'a uymayan bütün bu haller, bu kim-

sede zuhur eden harikanın istidrac olduğunu gösterir. (40)

Camiu's-Sağîr'in, Buharî ve Müslim tarikiyle Ukbetü'bnü Amr'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Peygamberimiz, istidracı şöyle beyan etmişlerdir:

> «Allah'ın (C.C.), kendisine, dünyadan sevdiği şeyleri verdiğini gördünüz kul, günahlarına devam ediyorsa; şüphe yok ki ona verilen şeyler, o kul için, istidractır.» (41)

VELÎ, KENDİSİNİN VELÎ OLDUĞUNU BİLEBİLİR Mİ?

«Allah'ın (C.C.) velî kulları, kendilerinin velî olduğunu bilebilirler mi, bilemezler mi?» meselesi hakkında, İslâm bilginleri arasında ihtilâf vardır.

Ebu Bekr, b. Fevrek, **«Velîler, kendilerinin velî olduğunu bilemezler.»** der.

Ebu Aliyyi'd-Dekkâk ve talebesi Ebu'l-Kasım'l-Kuşeyrî ise, **«Velîler, kendilerinin velî olduklarını bilirler»** der.

Her iki fikre sahip olan gurupların da, çeşitli delilleri vardır.

Birinci gurubun delilleri şunlardır:

1. Eğer bir kimse, kendisinin velî olduğunu bilirse; o kimsenin, Allah'ın (C.C.) azabından emin olması gerekir. Zira, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

---

(40) Er-Razî, *a.g.e.*, C.V, s. 690 - 691; Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 204; Ramazan Efendi, *a.g.e.*, s. 209.

(41) Celâlüddin Es-Suyutî, *Camiu's-Sağîr*, C. I, s. 21.

«Allah'ın velî kulları için hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.» (42)

İslâm'ın tavsiye ettiği iman ise, ye'is ile emn arasında olmalıdır. Yani, bir mü'min, ne Allah'ın (C.C.) rahmetinden ümidini keser, ve ne de azabından emin olur. Allah'ın (C.C.) rahmetinden ümit kesmek küfür olduğu gibi; azabından emin olmak da küfürdür:

«...Hakikat şudur ki, kâfirler güruhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.» (43)

«...Büyük zararı göze alanlar güruhundan başkası, Allah'ın imhalinden emin olmaz.» (44)

2. Velinin velî olması, Allah'ın (C.C.) o kimseye muhabbeti sayesindedir. Allah'ın (C.C.) muhabbeti ve adaveti ise, birer sırdır. Hiç kimse, Allah'ın (C.C.) bu sıfatlarına muttali olamaz. Nitekim, Cenâb-ı Hak, Hz. İsa'nın lisanından şöyle buyurmuştur:

«...Benim içimde olan (her) şeyi Sen bilirsin. Ben ise, Senin zatında olanı bilmem. Şüphesiz ki, gaybları hakkıyla bilen, Sensin, Sen.» (45)

Velâyet, Allah'ın (C.C.) muhabbetinin bir neticesi olduğuna ve Allah'ın muhabbeti de bir sır olup bilinemiyeceğine göre, velî, kendisinin velî olduğunu bilemez.

3. Velâyet, adavet, sevap, cennet veya cehennem ehlinden olmak, ferdin ölüm anındaki durumuna bağlıdır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır.

---

(42) *Yunus Sûresi*, âyet. 62.
(43) *Yusuf Sûresi*, âyet. 87.
(44) *El-A'raf Sûresi*. âyet. 99.
(45) *El-Maide Sûresi*. âyet. 116.

«Kim Allah'a) bir iyilikle, güzellikle gelirse, işte ona, bunun on katı var...» (46)

Ayette, **«bir iyilik işlerse»** buyurulmuyor da; **«bir iyilikle gelirse»** buyuruluyor ki, bu durum, sevaba müstehak olmanın, ferdin ölüm anındaki durumuna (hatime'ye) bağlı bulunduğunu göstermektedir. Diğer bir âyet-i kerimede ise şöyle buyurulmaktadır:

«(Habibim), o küfredenlere söyle ki, eğer (küfürden) vaz geçerlerse geçmiş (günahları) yarlığanacaktır...» (47)

Şu hale göre, cehennemlik olmak da, hatimeye (ferdin ölüm anındaki durumuna) bağlıdır.

Bunları misallendirecek olursak; önceleri müşrik olan Hz. Ömer, daha sonra velîlerin en büyüklerinden olmuştur. Evvelce Tevrat'a bağlı bir Musevî olan Abdullah İbnü's-Selâm da, sahabenin mümtazları arasına girmiştir. Kur'an-ı Kerim, birçok kimselerin zühd ve takva üzere, ibadet ve taatla uzun müddet yaşamış olmalarından sonra irtidat ettiklerini beyan eder. Kısacası; velâyet, adavet, sevap ve azap, hatimeye bağlıdır. Hatime ise, kimse tarafından bilinemez. Kimin ne olarak öleceğini ancak Allah (C.C.) bilir. O halde, velî de, kendisinin velî olduğunu bilemez.

«Velî, kendisinin velî olduğunu bilebilir» diyen ikinci gurubun delilleri:

«Velâyetin iki rüknü vardır :

«1) Velî, dış görünüşüyle, İslâm'a tamamen uymalıdır.

---

(46) *El-En'am Sûresi.* âyet 160.
(47) *El-Enfâl Sûresi.* âyet. 38.

«b) Batında ise, hakikat nuruna garkolmalıdır.
«Bir kimse, kendisinde bu iki rüknün mevcut olduğunu bildiğinde, kendisinin velî olduğunu da bilir.»

Kişinin, zahirde İslâm'a bağlılığı açıktır. Bu hal, o kimsenin, bütün hayatının, hareketinin ve düşüncesinin Islâm'a uygun olması demektir.

Ferdin, hakikat nuruna garkolması ise şöyle izah edilir: Bir kimsenin bütün ferahı ve sevinci, Allah'a (C.C.) taatle olur. Dünya nimetleri ve ziynetleri o kimseyi sevindirmez. Bu kimselerin kalpleri ve gönülleri, ancak, Allah'ı (C.C.) zikrederek sükûnet bulur. Bunlar, dünyanın malına, servetine ve zenginliğine gönül vermezler. Dünya meşgalesi, kendilerini ahiretten alıkoymaz.

Bütün bunlara rağmen, bu hususta yanılma çok olur ve hüküm vermek zordur. Hem, velîliğe kesin şekilde hüküm vermek gururdur; hem de bütün sırların hakikatini, ancak Allah (C.C.) bilir. (48)

İslâm büyüklerinden meşhur âlim İmam Rabbanî, «Mektubat» isimli eserinde bu hususta şunları kaydeder:

«Bir velînin, kendisinin velî olduğunu bilmesi asla şart değildir. Evliyaullahtan birçoklarının, kendilerinin velâyetlerinden haberi yoktur. Kendileri, velî olduklarını bilmediklerine göre; başkalarının da, bu zatların velî olduklarını bilmeleri şart değildir.

Keramet ve harikanın gösterilmesi de, velîlik için şart değildir. Velîler, keramet göstermekle mükellef değillerdir. Velâyet, Allahh'a (C.C.) yakınlıktır ki, Allah (C.C.), bu yakınlığı velî kullarına ikram eder. Kullarından bir kısmına hem yakınlık verir, ve hem de o kullarını bir kısım hâdiselere muttali kılar. Bir kısım

(48) Er-Razi, *a.g.e.*, C.V, s. 694.

kullarına da yakınlık verir; fakat, hadiselere muttali olma gibi harikalar vermez. Bazılarına da, yakınlık vermez; yalnız harikalar verir ve bazı şeyleri keşfettirir. Bu üçüncü şahıs, istidrac ehlindendir. Birinci ve ikinci kısmındaki zatlar ise; Allah'ın (C.C.) velî kulları olarak, yakınlık devletiyle müşerref olmuşlardır. Bunların, Allah'ın izni ile, bazı şeyleri keşfetmeleri ve keramet göstermeleri, velâyetlerinden ne bir şey fazlalaştırır, ne de bir şey eksiktir. Bu yönden aralarında fark yoktur. Bu zatların aralarındaki fark, Allah'a (C.C.) yakınlık dereceleri iledir. Çoğu zaman, keşfi ve kerameti zuhur etmiyen velîler, bu haller kendilerinden zuhur edenlerden daha üstündürler. Kendilerinden keramet zuhur eden bir kısım velîler, son zamanlarda, bu kerametlerin zuhuruna nedamet göstermişlerdir.

«Peygamberler için ise, harikaların zuhuru şarttır. Nebî olan zatın, peygamber olmayandan ayırt edilebilmesi için, bu şarttır. Zira, Peygamberin, peygamber olduğunu bilmesi vaciptir. Velî, eğer kendi peygamberinin dinine dâvet ediyorsa, onun için, o peygamberin mucizesi yeterlidir. Dinden gayri bir şeye dâvet ediyorsa; onun için harika lâzım olmaz.

«Halkın umumu, bir kimseyi büyük bir zat olarak tanımak için, onun kerametine bakar. Halbuki, kerameti çok olanın bu hali, velâyetinin daha mükemmel olduğunu göstermez. Hatta, çoğu kere, kerameti az olanın velâyeti daha mükemmel olur.

«Şu gerçek bilinmelidir ki; velâyetin hasıl oluşunda, velâyet sahibinin, kendi velîliliğini bilmesi şart değildir. Meşhur olan görüş budur. Bu sebeple, çoğu zaman, ilîm ve keşif sahibi olan velîlerin, kendilerinden zuhur eden harikalardan da haberleri olmaz.» (49)

---

(49) İmam Rabbanî, *Mektubat*, C. I, s. 187-188; ve C. II. s. 138-139.

EVLİYANIN, İSLÂM PRENSİPLERİNE BAĞLI KALMASI ŞARTTIR

«Velî, ancak resulün risaletini tasdik eden, tam inanan ve dinin emirlerini harfiyen tatbik eden kimsedir.»

Bir takım harikalar izhar ederek, cahillerin gözlerini boyayıp, dini yıkmağa kastedenler, hiç bir zaman velî olamaz.

Bütün nebîlerin, tebliğ ettikleri dine bağlı olup o dine uygun amel ettikleri gibi; velîlerin, ariflerin, sıddîkların, salihlerin ve diğer insanların da İslâm'ın bütün prensiplerine uygun hareket etmeleri şarttır. İslâm'ın hükümlerine aykırı amel ve söz edenler, vasıfları ve kişilikleri ne olursa olsun; hatalıdır, sapıktır.

Bu hususta, Maruf Kerhî'nin talebesi, Cüneyd-i Bağdadî'nin dayısı ve hocası Seriyyü's-Sakati (Rh. A.) şöyle der.

«Gerçek mutasavvıf, üç ismi ihtiva etmelidir :

«a) Marifet nurları, vera nurunu söndürmemelidir. (50)

«b) Kur'an'ın zahirine muhalif olan batın ilmini konuşmamalıdır. (51)

---

(50) Vera: Şüpheli şeyleri dahi terk ederek bütün haramlardan sakınmak ve bütün faziletleri yapmaktır. Kişide marifet nurları parıldadıkça ve kendisinde bazı fevkalâde haller zuhur ettikçe Allah'tan verası (korkusu) daha da çoğalmalıdır.

(51) İslâm Dininde naslar (âyet, hadis), zahirleri üzerine hamledilir. Nasların zahirinden sapıp batın ehlinin iddia ettikleri mânâlara inanmak zındıklıktır. Bütün ehl-i sünnet âlimlerinin; bu hususta ittifakları vardır.

«c) Kendisinden zuhur eden kerametler, onu Allah'ın yasaklarını ihlâl etmeye sevketmemelidir.» (52)

Yine bu zat buyurur ki:.

«Bir arif, bahçeye girse; bahçedeki bütün ağaçlar, ağaçlardaki bütün kuşlar, açık bir lisanla 'Esselâmü aleyke ya veliyyellah' diye kendisine selâm verseler; velî üzerine vacip olan, Allah'tan korkusunun daha da da artmasıdır. Eğer korkusu çoğalmaz, sürur ve gurura kapılırsa; bu hal onun için istidrac ve felâket olur.» (53)

Bayezid-i Bistamî'nin arkadaşları anlatıyor:

«Muhitimizde velâyet ve keramet sahibi bir kimsenin ismi duyulmaya başlamıştı. Dilden dile bu kimsenin zahitliği dolaşıyordu. Bir gün Bayezid, bize 'kalkın gidelim; şu velâyet ve zühtle meşhurlaşmış olan zatı birlikte görelim' dedi. Kalktık ve bu kimsenin bulunduğu yere vardık. Aradığımız zat da, evinden çıkmış mescide girmişti. Mescide girerken kıbleye doğru tükürerek o mübarek makama saygısızlıkta bulunmuştu. Bunun üzerine Bayezid, o şeyhe selâm vermeden ve konuşmadan geri döndü. Biz, bu durumdan bir şey anlayamamıştık. Bize dönerek dedi ki:

'Bu adam ki, Resulüllah'ın (S.A.S.) âdaplarından birisini muhafaza etmede emin olamıyor. Nasıl olur da, iddia ettiği velâyet ve kerametlerde emin olabilir ve kendisine güvenebilir. Siz, kendisine harikalar verilmiş bir kimseyi gördüğünüz zaman, velevki bu kimse, havaya bağdaş kurup oturmuş olsun; o kimsenin bu harikasına aldanmayın. Velâyetine ve Allah'a yakınlığına itikad etmeyin. Zira, bu bir istidrac da olabilir. Ancak, siz, onun emir ve nehiylere karşı nasıl davrandığına; Allah'ın kulları için çimiş olduğu hudutları nasıl muhafaza ettiğine; İslâm'la nasıl amel

(52) Zira, bir kimse, İslâm'da haram olan şeyleri irtikap ederken, kendisinden zuhur eden harikalar keramet olmaz; aksine istidrac olur.

(53) Muhammed Hadimî, *Şerhü Berîka*, C. I, s. 146.

ettiğine bakın, ve o kimseye buna göre itibar edin. Kıbleye, mescide karşı tükürmek yasaktır. Bu yasağa riayet ise, İslâm'ın âdaplarındandır. İslâm'ın herhangi bir edebine riayetsizlik ise keramet ve velâyete manidir.'»

Ebu Süleyman ed-Daranî der ki:

«Çoğu zaman, feyiz yoluyla kalbime birtakım sırlar ve tecelliler vaki olurdu. Fakat ben bunları kitap ve sünnetten iki âdil şahit olmadan kabul etmezdim.» (54)

Cüneyd-i Bağdadî der ki:

«Allah'a ulaştıran yolların hepsi kapalıdır. Ancak Rasulallah'ın yoluna uyanlara yollar açıktır.

İtikatta, amelde, bütün hareket ve konuşmalarda Resulüllahın yolu ve sünnetleri üzerinde olanlar ancak Allah'ın rızasını kazanabilirler.

Evliyanın, İslâmî prensiplere bağlı olmasının gerekliliği hususunda İmam Rabbanî (Rh. A.), Mektubat'ında şöyle demektedir:

«İslâm'ın hükümlerini isbatta muteber olan, kitap ve sünnettir. Müctehitlerin kıyası ve ümmetin icmaı da, ahkâmı isbat ederler. Bu dört şer'î delilden başka hiç bir şey, dinî ahkâmı isbat edemez. Ne ilham, ne de keşif ve velâyet sahibi kimseler, haram-helâl, farz ve sünnetten hiç bir hüküm koyamazlar. Velâyet sahipleri de, müctehitleri taklitte diğer mü'minler gibidirler. Bunların ilhamları ve keşifleri, müctehidi taklitte, bunların başkaları üzerine daha meziyetli olmalarını gerektirmez. Bu büyük zevatın meziyetleri başka hususlardadır. Zira bunlar, keşif ve müşahede sahibidirler. Yaşayınca Allah için yaşarlar, ölünce Allah için ölürler.

«İslâm'ın hükümleri bir ağaçtır. Marifet de bu ağacın meyveleridir. Ağaç, yaşadığı ve iyi bakıldığı müddetçe meyve beklenir ve güzel olur. Ağacı kesip

---

(54) *A.g.e.*, C. I, s. 144-150.

de meyve bekleyen kimseden daha ahmak kim olabilir? Ağacın kökünde hastalıklar, sakatlıklar olunca meyveler de yok olur.

«Bu halde Islâm'a bağlı olan kimse, marifet sahibidir. İslâm'a bağlı ve müdavim olmayan kimsenin marifetten nasibi yoktur. Eğer bu kimseden herhangi bir keşif olursa; istidractır. İslâm'ın reddettiği her şey zındıklıktır, küfürdür.» (55)

Seyyid Ahmed Rufaî (Ah. A.) de, **«El-Bürhanü'l-Müeyyed»** isimli kitabında şöyle der.

«Tarikat, şeriatın aynıdır. Aralarındaki fark, lâfızdadır. Maddeten ve mânen netice birdir. Şeriatın reddettiği her şey zındıklıktır. Efendiler!. 'Ebu Yezid böyle dedi', 'Haris şöyle söyledi', 'Hallaç bu sözlerde bulundu' deniliyor. Bu nasıl sözdür? Bu lâkırdılardan önce İmam Numan, İmam Şafiî, Imam Malik, İmam Ahmet, bunlar ne dedi? Bunlara bakmalısınız. Kulluk işlerinizi bunların sözleriyle tashih etmelisiniz. Bundan sonra, fazla sözlerle menfaatlenebilirsiniz. Ebu Yezid'in, Ebu Haris'in sözleriyle bir şey çoğalıp azalmaz. Ama Şafiî, Malik, Numan ve Ahmed'in sözleri en güzel yollardır. İlim ve amel ile şeriatın temellerini muhkem kıldıktan sonra; ilim ve amelin kapalı olanlarına himmetinizi yürütünüz.» (56)

Peygamberlerin, Allah tarafından verilmiş, üstün sıfatları vardır.

İslâm'ı bilmeyen sapıklardan bazıları, velîlik mertebesinin, peygamberlik mertebesinden efdal olduğunu iddia ederler. Böyle bir iddia, kim ve nereden gelirse gelsin; buna inanan kâfirdir.

Yukarıda da dediğimiz gibi; itikatta, amelde, bütün hareket ve konuşmalarda Resulullahın yolu ve sünneti üzerinde olanlar ancak Allah'ın rızasını kazanabilecek, ve onlar ilâhî lûtuflara erişeceklerdir.

---

(55) Rabbanî, *a.g.e.*, C. II, s. 96-96. (55. mektup)
(56) Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, s. 42.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Hilâfet ve İmamet

HİLÂFET VE İMAMET NEDİR?

Hilâfet; lügatte, **«birinin yerini alma ve ona vekillik etme»** mânâlarına gelir. İslâm ıstılahında ise; **«Hz. Muhammed'e (S.A.V.) vekil olarak, Müslümanları ve İslâm'ı koruma ödevini yerine getirme»** demektir. Bu vazifeyi üzerine alan kimseye de **«Halife»** adı verilir. Halifelere aynı zamanda **«İmam»** ve **«Emîr»** de denilmektedir. Bu son tabirler, daha çok **«Hulafa-i Raşidîn»** (Dört Halife) devrinden sonraki İslâm reisleri için kullanılmıştır. Bu hususta bir hadis-i şerifte şöyl ebuyurulmaktadır:

> «Hilâfet otuz senedir. Ondan sonra melik ve emîrler gelir.» (1)

İslâm âlimlerine göre, hilâfet veya imamet;

> «Muhammed'e (S.A.S.) vekil olarak umuma riyaset edip din ve dünya siyasetini korumaktır.» (2)

Seyyid Şerif Cürcanî'ye göre ise;imamet bahsi, dinin ve akaidin asıl meselelerinden değil, tâlî derecedeki meselelerindendir. (3)

Saadeddin Teftazanî'ye göre de, imamet, itikadî değil; amelî hükümlerdendir. (4)

---

(1) Suyutî, *a.g.e.*, C. II, s. 13. (*Tirmizî, Müsned, İbnü Hibban ve Ebu Ya'lâ*'dan naklen)

(2) Maverdî, *El-Ahkâmü's-Sultaniyye ve Vel-Vilâyetü'd Diniyye.* Kahire, 1386, s. 5; Teftazanî, *a.g.e*, C. II, s. 271.

(3) Cürcanî, *a.g.e.*, C. II, s. 261.

(4) Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 271.

BİR İMAM SEÇME MECBURİYETİ

«Müslümanların bir imam (reis) seçmeleri şarttır.»

«İmam seçme», bir kısım İslâm bilginlerine göre aklen, bazılarına göre de şer'an vaciptir. (5)

İmam Teftazanî'ye göre ise; belirtilen vasıflara sahip bir imam seçmek, farz-ı kifayedir. (6)

Müslümanların, başlarına bir imam seçme mecburiyetleri hususunda, ehl-i sünnet âlimlerinin ileri sürdükleri deliller şunlardır:

1 — Kur'an-ı Kerim'den:

«Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ülü'l-emre (emir sahiplerine) de itaat edin...» (7)

2 — Sünnet'ten:

«Bir kimse, bîat etmeden ölürse, cahiliyyet ölümü ile ölmüş demektir.» (8)

Cahiliyye devrinin insanları, hiç bir peygamber ve imam tanımadan, kendi heva ve heveslerine göre yaşarlar ve öylece ölürlerdi. Zamanlarının imamını tanıyıp bîat etmeyenler de, bu insanlara benzetiliyor ki; bu ağır tehdit, zamanın imamına bîat etmenin dinen vacip olduğunu beyan etmektedir.

---

(5) Maverdî, *a.g.e.*, s. 5.
(6) Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 271.
(7) *En-Nisa Sûresi*, âyet: 59.
(8) *Müslim.*

3 — İcma'dan :

Tevatüren sabittir ki, Hz. Muhammed'in (S.A.V.) vefatından sonra imamsız bir vaktin geçmediği hususunda bütün sahabe ittifak etmişlerdir. Sahabenin İttifakı ise, dört aslî delilden icma olur.

Hatta Resulüllah'ın (S.A.V.) vefatı üzerine, Hz. Ebu Bekir, meşhur hutbesinde şöyle demişti.

> «Dikkat edin; ey mü'minler!.. Şüphesiz ki, Muhammed (S.A.S.) öldü. Bu dini ayakta tutacak bir kimse mutlaka lâzımdır.» (9)

Sahabenin hepsi, bu sözü hemen kabul etti. Hiç birisi **«imama ihtiyaç yoktur»** demedi. Resulüllah'ın defni meselesini bile tehir ederek, Benî Saide'nin sofasında toplandı ve bir halîfe seçti. (10)

4 — Kıyas'tan:

Yapılması gereken pek çok dinî ve dünyevî işler, imamın mevcudiyetine bağlıdır. Cenab-ı Hak'ın muamelât, mücâzât, münâkehat, cihat vs. hakkındaki hükümleri, kulların dünya ve ahiret menfaatleri içindir. Bütün bunları yürütmek ise bir imam ile mümkündür. Yukarıda sayılan hükümlerin yerine getirilmesi vaciptir. İslâm fıkhındaki umumî kaideye göre, **«Vaciplere vesile olan şey de vaciptir.»** Bu sebepten, mü'minlerin bir imam seçmeleri, kendi selâmetleri ve dinin devamı için şarttır.

---

(9) *Buharî.* 86/31; *Müsned.* 1/5; *Tabakatü İbni Sa'd* 3/129; *Siretü İbni Hişam.* 1019.

(10) Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 272; Cürcanî, *a.g.e.*, s. 263.

Bir kimse halîfe olarak seçildiğinde, bütün mü'minlere düşen vazife ise; imametin lâyık olan bir kimseye verildiğini bilmek ve kısaca halîfeliğin vasıflarını öğrenmektedir. Bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

«Zamanının imamını bilmeden ölen kimse, cahiliyyet ölümü ile ölmüş gibidir.» (11)

Bütün müîminlerin imam hakkında çok tafsilâtlı bilgiye sahip olmaları şart değildir. Tafsilâtlı bilgiyi, imamı seçecek olanlar bileceklerdir. Müslümanlar ise, hiç değilse, başlarındaki imamın kim olduğunu bileceklerdir. Hatta Süleyman b. Cerîr'e göre:

«Halkın, Allah'ın (C.C.) ve Resulünü (S.A.S.) bilmeleri nasıl vacip ise, imamı da bilmeleri vaciptir.» (12)

İMAMA İTAAT ŞARTTIR

Mü'minlerin, kendi aralarından, liyakatli görerek seçmiş oldukları reise itaat etmeleri vaciptir. Bu hususta, şu âyeti kerime açık emirdir:

Peygamberimizin, «İmama itaat» hususunda söylemiş olduğu hadis-i şeriflerden bazıları şunlardır:

«Üzerinize imam olarak tayin edilen kimse, başı kuru üzüm tanesine benzeyen Habeşli bir köle dahi olsa, onu dinleyiniz ve itaat ediniz.» (14)

---

(11) *Müsned ve Taberanî.*
(12) Maverdî, *a.g.e.*, s. 17.
(13) *En-Nisa Sûresi*, âyet. 59.
(14) *Buharî*, 93/4.

«Kim bana itaat ederse; Allah'a itat etmiş demektir. Kim, bana isyan edefse; Allah'a isyan etmiş olur. Kim, benim emîrime itaat ederse; bana itat etmiş demektir. Kim de benim emîrlerime isyan ederse bana isyan etmiş olur.» (15)

Maverdî'ye göre; halîfe, vazifelerini yapıp Müslümanların haklarını yerine getirince, Allah'ın hakkını da eda etmiş olur. Bunun üzerine, Müslümanların şu iki vazifeyi yerine getirmeleri, üzerlerine vacip olur.

a) İmama itaat etmek, b) İmama yardımcı olmak. Meğer ki, imamın hali değişsin. (16)

Şu halde; imama itaat, imam dinin kesin hükümlerine uygun hareket ettiği müddetçe şarttır. Çünkü, Allah'ın emirlerini çiğnemek pahasına bir şahsa tâbi olmak, İslâm dininde yasaktır. Bunun için Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«Üzerinize imam seçilen kimse, size, dinin kötü ve haram saydığı şeyleri emretmedikçe, ona itaat etmek vaciptir.» (17)

«Benden sonra sizi velîler takip edecek. İyiler iyiliğiyle, kötüler de kötülüğüyle size dost olur. Hakka uygun olan yerde onları dinleyin ve itaat edin. Eğer onlar iyilik ederlerse, hem sizin hem de kendilerinin menfaatinedir. Kötülük ederlerse, sizin lehinize; kendilerinin ise aleyhlerinedir.» (18)

İmam Teftazanî de bu hususta şöyle demektedir:

---

(15) *Buharî, 93/1; Müslim.* 33/32; *Nesâî.* 39/23.
(16) Maverdî, *a.g.e.*, s. 17.
(17) *Müslim.* 33/49; *Tirmizî.* 31/30; *Ebu Davud*, 89/26.
(18) *Buharî,* 56/108; *Müslim.* 33/38; *Ebu Davud.* 15/87; *Tirmizî.* 21/28; *Nesâî.* 39/35; *İbnü Mace.* 24/39.

«Dinin hükümlerine aykırı olmadıkça, imama itaat vaciptir.» (19)

İmamın emri, ancak İslâm'a uygun olursa yerine getirilir; aksi halde bu emre uyulmaz. (20)

İMAMİ NASIL SEÇİLİR?

Ehl-i Sünnet inancına göre bir zatın, imametin bütün şartlarına sahip ve yetkili olması, onun imam olması için kâfi sebep değildir. İmam olabilme şartlarına sahip olan zatın, aynı zamanda bu vazifeye seçilmesi gerekir. Bir kimsenin imam tayin edilmesi ise, üç şekilde olur:

1 — Bizzat Resulüllah (S.A.V.) tarafından seçilmekle. Hz. Ebu Bekir'in imameti, bir bakıma böyle olmuştur.

2 — Bir önceki imamın tayin etmesiyle. Hz. Ebu Bekir'in, kendi yerine Hz. Ömer'i tayin etmesi böyledir. Bu tarz imam tayin etmenin meşru olduğu hususunda icma-ı ümmet vardır. Zira; Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'i imam olarak tayin ettiğinde, ve Hz. Ömer de kendisinden sonra seçilecek imam meselesini şûra'ya havale ettiğinde, Müslümanların bunları itirazsız kabul etmeleri icmadır.

3 — Mü'minlerin tasvibini ve güvenini kazanan ve imam seçebilmeye ehil olan kimselerin seçmesiyle.

İmam seçmeye herkesin iştirak etmesi doğru değildir. İslâm âlimleri, imam seçecek olan Müs-

---

(19) Harputî, *a.g.e.*, s. 438.

(20) İbnü Nüceym, *Kitabü'l-Eşbah ve'n-Nezahir Alâ Mezhebi'l-İmami'l-Azam Ebî Hanifeti'n-Numan*. Kahire, 1322, s. 157.

lümanlarda bulunması gereken vasıfları üç gurupta toplamışlardır. O vasıflar şunlardır: (21)

a) Adaletin bütün şartlarına sahip olmak. Bu şartlar şöyle sıralanabilir:

I. Büyük günahlardan sakınmak.

II. Küçük günahlarda ısrardan kaçınmak.

III. Hırsızlık vs. gibi, insanı küçük düşüren fiillerden sakınmak.

IV. İnsan vakarı ile mütenasip olmayan şeylerden kaçınmak.

b) İmamete ehil olmanın şartlarını ve kimin bu işe daha müstehak olduğunu ayırdedebilecek kadar bilgi sahibi olmak.

c) Millet ve din işlerini düzenleyip idare etmede kimin daha salâhiyetli olduğu hakkında görüş ve bilgiye sahip olmak.

İmamı seçecek kimselerin kaç kişi olması gerektiği hususunda İslâm bilginleri ihtilâf etmişlerdir. Bu hususta iki görüş vardır:

Bir kısım âlimler, imamı seçecek olanların her beldede çoğunluğu bulmasının şart olduğunu ileri sürerler. Fakat Hz. Ebu Bekir'in imam seçilmesi, sadece Benî Saide'nin sofasında bulunanlar tarafından yapılmıştır.

Bir kısım âlimlere göre de; imamın seçilmiş olabilmesi için; en az dört veya beş kişinin rızası ile bir kişinin seçimi yapması yeterlidir. Bu fikirde olanların delili şudur. Hz. Ebu Bekir'e önce Hz. Ömer, Hz. Ebu Ubeyde, Hz. Üseyd, Hz. Bişr b. Sa'd ve Hz. Sâlim biat etmiştir. Bu beş kişinin

---

(21) Maverdi, *a.g.e.*, s. 6.

bîatı ile Hz. Ebu Bekir halife seçilmiş, sonra da ashabın hepsi bîat etmişlerdir. Hz. Osman'ı ise, dört kişinin rızası ile Hz. Abdurrahman b. Avf seçmiştir. Bundan sonra da diğer Müslümanlar bîat etmişlerdir.

İmamı seçecek kimselerin sayısı meselesinde fıkıh âlimlerinin ekserisi bu ikinci görüşü kabul ederler. (22)

İmam seçme ehliyetine sahip olanlar, bir imam seçmek için toplandıkları zaman, imam olabilecek vasıftaki insanların hallerini ve özelliklerini tetkik ederler. Bunlardan en faziletlisi ve vasıfları en mükemmel olanı hangisi ise; ona bîat ederler.

Meselâ; imamete ehil olanlardan birisi daha âlim, diğeri de daha cesur olsa; zamanın icaplarına göre seçim yapılır. Eğer fitneyi, asileri ve düşmanları önlemeye ihtiyaç varsa; şecaat ve cesaret sahibi olanı seçmek lâzımdır. Memlekette sükûnetin devam ettiği bir zaman ise; âlim olanı seçmek daha münasiptir. (23)

Bir görüşe göre; imamı seçecek kimselerin imama bîatları, adalet sahibi bir cemaatin huzurunda ve açık olmalıdır ki; başka birisi kalkıp kendisine bîat edildiği iddiasında bulunmasın. Çünkü böyle bir hal, fitne sebebidir. İmam seçenlerin bîatları kesinleşip, bunun haberi İslâm ülkelerine ulaştıktan sonra imamlık iddiasında bulunan kimse asi olur. Böyle kimselerle, onları Allah'ın (C.C.) emrine döndürünceye kadar muka-

---

(22) *A.g.e.*, s. 15.
(23) *A.g.e.*, s. 16.

tele etmek vaciptir. (24) Çünkü bu konuda Peygamber Efendimiz (S.A.V.), şöyle buyurmuşlardır:

«Eğer iki halifeye biat edilmişse onlardan birini katlediniz.» (25)

İMAMETE EHİL OLMANIN ŞARTLARI

Ömer Nesefî (Rh. A.), İmametin şartlarını şöyle sıralamıştır.

«1. İmamın zahir (açık) olması gerekir.»

Korku sebebiyle de olsa, imam gizli olamaz.

«2. Muntazar (gelmesi beklenilen) bir imam da kabul edilemez.»

Bazı sapık yoldaki gurupların, bir imamın geleceğini beklemeleri yanlıştır.

«3. İmam, Kureyş'ten olmalılıdır. Ancak imamlık, Hâşim ve Ali oğullarına mahsus değildir.

4. İmamın, zamanının en faziletlisi olması şart değildir.

5. İmam, kâmil ve tam bir idareci olmalıdır.

6. İmam, siyasî (siyaset ilim ve sanatını bilir) olmalıdır.

7. Ahkâmı tenfize (İslâm nizamının yürürlükte kalmasını temine), İslâm memleketlerinin hudut-

---

(24) Cürcanî, *a.g.e.*, C. III, s. 26.
(25) *Müslim*, 33/61.

larını muhafazaya ve mazlumun hakkını zalimden almaya kadir olmalıdır.»

İslâm âleminin muteber ve kaynak kitaplarında, imamete ehil olmanın bu şartları birbirine yakın farklarla zikredilmiştir. (26)

İmam Âmidî'nin beyanına göre, İslâm âlimleri, bu meselede sekiz şart üzerinde ittifak, dört şartta da ihtilâf etmişlerdir. (27)

İttifak edilen şartlar şunlardır:

1 — Müctehid olmak.

2 — Harpte ve askerî mesafelerde basîret sahibi olmak.

3 — Cezaları tatbike, suçlara cezalarını vermeye ve mazlumun hakkını zalimden almaya güç yetirebilmek.

4 — Âdil olmak.

5 — Mükellef (âkıl ve bâliğ) olmak.

6 — Erkek olmak.

7 — Hür olmak.

8 — Hükmünü geçirmeye ve emrinden çıkanı yenmeye gücü yetmek.

İhtilâf edilen şartlar ise, şunlardır.

a) Kureyşten olmak.

b) Hâşimî olmak.

c) Masum olmak.

d) Zamanın en faziletlisi olmak.

Bunlardan başka, İmam Maverdî, şu şartları da ilâve etmiştir: (28)

---

(26) Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 274; Cürcanî, *a.g.e.*, s. 268.

(27) İbnü Nüceym, *a.g.e.*, s. 151-156.

(28) Maverdî, *a.g.e.*, s. 7.

I. Göz, kulak, dil gibi hislerinin sağlam olması.

II. Vücut sakatlığı veya akıl hastalığı ile ma'lûl olmaması.

III. Milleti idare etmekte ve tedbir almakta mahir olması.

İMAMIN KUREYŞ'TEN OLMASI

«İmamın Kureyş'ten olması» meselesi üzerinde İslâm âlimleri ayrıca durmuşlardır. Çünkü bu meselede, Kütübü Sitte'de mevcut olmayan bir hadis-i şerif rivayet edilmektedir. Buna göre Peygamberimiz (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır: **«İmam Kureyş'tendir.»** (29)

Zamanla şartların değişmesi bu imkânı ortadan kaldırınca, İslâm âlimleri şöyle içtihadda bulunmuşlardır:

> «Münasip olan, imamın Kureyş'ten olmasıdır. Fakat bulunmazsa âdil, emîn ve hâkimliğin şartlarını bilen bir kimseyi seçmek daha evlâdır.» (30)
>
> «Eğer Kureyş'ten, muteber şartları üzerinde toplayan bir kimse bulunmazsa, Kenânî'lerden birisi imam olur. Bu da olmazsa, İsmâil evlâdından birisi tayin edilir. Bu dahi mümkün olmazsa, başka ırktan birisi imamete tayin edilir.» (31)

Bu meselede, İmam Teftazanî, ayrıca, şu izahatı vermektedir: (32)

---

(29) Ebu Davud Tayalisî, *Müsned*. s. 926.

(30) Şeyh Nizam v.d., *Feteva-i Hindiyye*. C. III, Mısır, 1310, s. 317.

(31) Teftazanî, *a.g.e.*, C. II, s. 317.

(32) Harputî, *a.g.e.*, s. 425-427.

Gerçekte hilâfetin Allah'a (C.C.) vekillik olduğu, şu âyet-i kerimelerle sabittir:

«Hani Rabbin meleklere: 'Muhakkak ben yer yüzünde (benim emirlerimi tebliğ ve infaza memur) bir halife yaratacağım' demişti...» (33)

«Ve hatırlayın o zamanı ki, Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan edip de o, bunları tamamen yerine getirince: 'Seni insanlara imam yapacağım' buyurmuş, (İbrahim): 'Zürriyetimden de' demiş. Allah ise: 'Zalimler ahdime (rahmetime, imametime ve taatıma) eremez' demişti.» (34)

«Hakikat, sana bîat edenler, ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların elleri üstündedir. Şu halde kim (bu bağı) çözerse kendi aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah ile sözleştiği şeye vefa ederse, o da ona büyük bir ecir verecektir.» (35)

Peygamber Efendimiz, bir hadis-i şeriflerinde; **«Allah'ın (kudret ve yardım) eli cemaat ile beraberdir.»** (36) buyurmuşlardır. Şu halde Allah'ın kudret ve yardım eli, Müslümanlardan rey ve tedbir sahibi olan bir cemaatle beraberdir. Yani bu cemaatin bir imam seçip ona bîat etmeleri, Allah (C.C.) ile biat mesabesindedir. Böyle cemaatlerin bîatları ile imamlar, ilahî hükümleri tebliğ ve infazda Allah'ın ve Resulü'nün halîfesi olurlar.

İMAMIN VAZİFELERİ

Ömer Nesefî'ye göre; imamın vazifeleri şunlardır:

---

(33) *El-Bakara Sûresi*, âyet. 30.
(34) *El-Bakara Sûresi*, âyet. 124.
(35) *El-Fetih Sûresi*, âyet. 10.
(36) Suyutî, *a.g.e.*, C. II, s. 205. (*Tirmizî*'den naklen)

«1. Ahkâmı tenfiz.»

İslâm nizâmının emirlerini tatbik etmek.

«2. Hadleri ikame.»

Allah'ın hududunu (bir mü'minin dinden çıkması, içki içmesi, zina etmesi, birisine zina isnat etmesi, insanların haklarını gasbetmesi, katl ve yaralama suçları) ve İslâm Hükûmetinin emirlerini çiğneyenleri cezalandırmak.

«3. Askerî teçhiz.»

Topyekün millî müdafaa vazifeleri.

«4. Sadakaları toplamak.»

İslâm devletinde mü'minlerden ve gayri müslimlerden alınan vergileri toplamak.

«5. Mütegallibeyi, hırsızları ve yol kesenleri kahretmek.

6. Cuma ve bayram namazlarını kıldırmak.

7. İnsanlar arasında vuku bulan ihtilâfları halletmek.

8. Hakların isbatına vesile olan şahadetleri (ve sair isbat vasıtalarını tetkik ve) kabul etmek.

9. Velisi olmayan küçükleri evlendirmek.»

Bu ve benzeri vazifelerle sosyal emniyeti ve huzuru temin etmek.

«10. Ganimetleri (harp neticesinde husule gelen kazançları, adalete uygun olarak) taksim etmek.

Ve bunlara benzer diğer vazifeler.»

İMAMIN AZLEDİLMESİ

İmamın değiştirilmesini gerektiren bir hal ortaya çıkarsa, Müslümanların imamı azletmeleri lâzımdır. (37)

İmamın, fasıklığı sebebiyle azledilip edilmiyeceği meselesinde İslâm âlimleri ihtilâf etmişlerse de; Hanefî ve Şafiî Mezheplerinde muhtar olan kavle göre, imam fasıklığı sebebiyle azledilemez. (38)

İmamın azledilmesi meselesinde, Maverdî'nin izahlarını ehemmiyetine binaen aşağıya alıyoruz. İmamın, halinin değişmesi ile, imamlıktan çıkarılmasını gerektiren iki husus vardır.

1 — İmamın bedenine noksanlık arız olması.

İmamın adaleti bırakması fıska girmesi demektir. Bu ise iki şekilde olur:

a) Şehvete dalmak.

b) İtikadında şüphelerin doğması.

İmamın şehveti, azalarının fiillerine taalluk ediyorsa, yani imam haram olan şeyleri yapmak, şehvetini artırmak ve kötü arzularına teslim olmak gibi dinin yasak ettiği şeylere devam ediyorsa; bu hal, o kimsenin imam seçilebilmesine de ve imamlığının devamına da mânidir. Bu kimse derhal, imamlıktan çıkarılır.

---

(37) Cürcanî *a.g.e.*, C. III. s. 265.

(38) Harputî, *a.g.e.*, s. 431.

(39) Maverdî, *a.g.e.*, s. 18-20.

Bu sebeple imamlıktan azledilen kimse, tekrar adalete dönse bile artık imamete dönemez. Ancak yeniden seçilirse, o zaman tekrar imam olabilir. Kelâm âlimlerinden bir kısmı ise; **«böyle bir durumda, imam, adalete dönünce imamete de dönebilir, yeniden seçime ve biate lüzum yoktur»** derler.

İtikadında meydana gelen şüphe sebebiyle adaletten ayrılmış olan imamın bu şüphesi te'vil edilebilir ise; bu imamın, imamlıktan çıkarılıp çıkarılamıyacağı hususunda ihtilâf edilmiştir. Bir kısım âlimler; **«İmam seçilmeye de, imamete devam etmeye de bu şüphe mânidir. Bu kimse, hemen imametten çıkarılır. Zira, te'vil edilebilen ve te'vil edilemeyen küfrün hükmü nasıl birbirine müsavi ise; fıskın da te'vili ve te'vilsiz hali eşittir»** derler. Basra âlimlerinin çoğu da; **«Te'vil edilebilen şüphe, imam seçilebilmeye mâni olmadığı gibi bu kimse imametten de çıkarılamaz.»** derler.

Bedenindeki noksanlıktan dolayı bir kimsenin imametten çıkarılmasını gerektiren haller ise üçtür:

a) Hislerin noksanlığı,
b) Uzuvların noksanlığı,
c) Tasarrufta noksanlık.

Hislerin noksanlığı

Akıl zâil olmuş ise ve aklın zevali devamlı ise, veya delilik arız olmuş da devam ediyorsa, yahut deli olduğu zamanlar, ayık ve akıllı olduğu zamanlardan daha çoksa, bu kimse hemen imametten çıkarılır.

Gözleri tamamen görmeyen kimse de imametten çıkarılır. Eğer gözlerde zayıflık var da gündüzleri görüp geceleri görmüyorsa bu hal, imam seçilmeye ve imamete devama mani değildir.

Burnun koku almaması ve dilin lezzet duymaması, hem imam seçilmeye, hem de imamete devama mâni haller değildir. Zira, bu noksanlıklar, karar vermeye ve harekete tesir etmezler.

Sağırlık ve dilsizlik gibi noksanlıklar, başlangıçta imam seçilmeye mâni hallerdir. Fakat imam seçildikten sonra arız olurlarsa; bir kısım âlimlere göre bu kimse imametten çıkarılır. Âlimlerden bir kısmı ise; **«Bu kimse imametten çıkarılmaz. Zira işaretle muameleleri yürütebilir»** derler. Diğer bir kısmı ise, bu hale düşen imamın, güzel yazı bildiği halde imametten çıkarılmayacağı, yazı bilmezse çıkarılacağı kanaatindedirler. Bu meselede sahih olan, birinci gurubun görüşüdür.

Organların noksanlığı

Bu noksanlıklar, karar vermeye ve harekete tesir etmez, görünüşte de çirkin olmazsa ve tamamen ayıp görünmezse imam seçilmeye ve imamete devama mâni değildir. İğdiş olmak, kulakların kesik olması gibi.

İki elin veya iki ayağın noksan olması harekete ve iş yapmaya mâni olacağı için hem imam seçilmeye hem de imametin devamına mânidir. Bir elin veya bir ayağın yok olması, başlangıçta imam seçilmeye mâni ise de, bu hal sonradan arız olmuş ise, imametin devamına mâni olup olmayacağı hususunda ihtilâf edilmiştir.

Tasarrufta meydana gelen noksanlık ise iki türlüdür:

1. Hıcr: İmamın yardımcılarından birisinin, bütün işleri müstebidce yürüterek imama tamamen hâkim olması halidir. Eğer, imamı tesiri altına alan bu kimse, dinin hükümlerine göre hareket ediyorsa ve adaletle iş görüyorsa, bu kimsenin valiliğini ikrar ile verdiği hükümleri imza etmek câiz olur. İmamı tesiri altına alan bu kimse, dinin hükümlerinden çıkmış ve adaleti bırakmışsa, İmamın yardımcılarını toplayıp, bu kimsenin hâkimiyetini izale etmesi lâzımdır.

Hıcr hali, imametin devamına mâni değildir.

2. Kahr: İmamın, düşmanlar veya asiler elinde esir olmasıdır. Eğer esir olan imamın kurtulma ümitleri mevcutsa, imamet devam eder. Kurtuluş ümidi kesilmişse, seçim ehli, yeni bir imam seçer. Yeni imam seçildikten sonra, eski imam esaretten kurtulmuş olsa, imamete tekrar dönemez.

ALTINCI BÖLÜM

İnsanı Küfre Götüren Haller

İNSANI KÜFRE GÖTÜREN HALLER

Meşhur alim Ömer Nesefî (Rh. A.), «Akaid» risalesinde insanı küfre götüren hallerden yedi tanesini zikretmiştir:

> *«1 — Naslar (Kitap ve Sünnet'in hükümleri), zahirleri üzerine hamlolunurlar. Bunların zahirlerinden vazgeçip, batın ehlinin iddia ettiği mânâlara sapmak, İslâm'dan çıkıp küfürle vasıflanmak demektir.»*

«Kur'an ve Sünnet'in mânâsı gizlidir. Bu gizli mânâyı ancak ÜSTAD bilir» demek yanlıştır, sapıklıktır.

> *«2 — Nasları reddetmek, küfürdür.»*

Yani kitap ve sünnetin hükümlerini yalanlamak küfürdür.

> *«3 — İster büyük, ister küçük olsun; (haram ve) günahı helâl saymak, küfürdür.*
>
> *4 — Şeriat ile alay etmek, küfürdür.»*

Çünkü bu hal tekzip alâmetidir.

«5 — Allahü Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmek, küfürdür.»

Çünkü Cenâb-ı Hak, bu hususta, şöyle buyurur:

«...Hakikat şudur ki, kâfirler güruhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.» (1)

«6 — Allah'ın azabından emin olmak küfürdür.

Zira Allahü Teâlâ buyurmaktadır ki:

«...Büyük zararı göze alan(kâfir)lar gürûhundan başkası, Allah'ın (kulları hakkındaki azabını) imhal (ve tehir)inden emin olmaz.» (2)

«7 — Gaybdan haber verdiği (iddia edilen adamın) haberini kabul) ile o kâhini tasdik etmek, küfürdür.»

Bu hususta Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

«Kim, bir kâhine gelir ve onun söylediklerini tasdik ederse; Allah'ın (C.C.), Hz. Muhammed'e (S.A.S.) indirmiş olduklarını inkâr ile küfre girmiş olur.» (3)

---

(1) Yusuf Sûresi, 87.
(2) *El-A'raf Sûresi*, Ayet. 99.
(3) *Müslim. 39/35; Ebu Davud. 22/21.*

YEDİNCİ BÖLÜM

Mi'raç

Mİ'RAÇ NEDİR?

«Allah'ın elçisi Muhammed (S. A.S.)'in, uyanıkken, şahsı ile semaya ve sonra yüce makamlardan Allah'ın dilediği yere mi'racı (çıkması) haktır.»

Mi'raç; lügatte, yükseğe çıkmak ve merdiven mânâlarındadır. İslâm ıstılahında ise, Peygamber Efendimizin yüce makamlara çıkartılmasının vasıtasıdır. Sonraları, bu vakıanın özel ismi olarak kullanılır olmuştur. Mi'raç, Hicret'ten bir buçuk sene evvel Recep ayının 27. gecesi vuku bulmuştur.

Konunun daha iyi anlaşılması için; Mi'raçla ilgili bazı terimlerin üzerinde duralım:

İsrâ : Yürümek demektir. Geçişli fiil olduğu için **«geceleyin yürüttü»** mânâsına gelir.

Mescid-i Haram: Kâbeyi çevreleyen ve Harem-i Şerif denilen mesciddir. Yer yüzünde ilk defa inşa edilen mabet budur.

Mescid-i Aksa: Kudüs'deki Beytü'l-Makdis'tir. Kâbe'den sonra yer yüzünde yapılan ikinci mabettir. **«Aksa»** denilmesi, Kâbe'ye bir aylık mesafede bulunmasındandır. Mescid-i Aksa, Peygamberlerin toplandığı, ilâhi vahiylerin indiği mübarek bir yer olduğu için, Mi'raçta Peygamberimizin yol uğrağı olmuştur.

Beytü'l-Ma'mur: 7. kat gökteki melekler tarafından tavaf edilen mabettir.

Sidretü'l-Münteha: Arşın sağında bir ağaçtır ki, ne melek, ne saire, ondan ötesine asla geçemezler.

Refref: Mahiyetini aklımızın kavrayamayacağı bir vasıtadır.

Kabe Kavseyn: İki yay miktarı kadar bir mesafedir.

Mİ'RAÇ NE ŞEKİLDE VUKU BULMUŞTUR?

Mi'raç hakkında Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerimindе şöyle buyurmaktadır:

> «Kulunu (Muhammed (S.A.S.) bir gece, Mescid-i Haram'dan (alıp) Mescid-i Aksa'ya kadar götüren (Zat-ı ecelle ve a'lâ, her türlü noksan sıfatlardan) münezehtir. (O Mescid-i Aksa ki) biz onun etrafına (feyz ve) bereket verdik (ve bu gece yolculuğunu) ona (o peygambere) âyetlerimizden bazısını gösterelim diye (yaptırdık). Şüphesiz ki O, (her şeyi) hakkıyla işiten, (her şeyi) kemaliyle görendir.» (1)

Mi'raç vakıasını Ebu Hüreyre, Ebu Zer, Ebu Said-i Hudrî, Enes b. Malik, Malik b. Sa'saa, bizzat Resulüllah (S.A.V.)'den rivayet etmişlerdir. Bu rivayetler Buharî, Müslim ve Nesâî gibi Kütübü Sitte'nin meşhur kitaplarında mevcuttur. Biz, bu değişik rivayetleri birleştirerek nakledeceğiz.

Peygamberimiz (S.A.V.), şöyle buyurmuşlardır.

---

(1) İsra Sûresi, ayet, 1.

«Bir gece, halam Ümmühânî'nin evinde (bir rivayete göre Kâbe'de) iken Cebrail (A.S.) geldi. *'Ey muhterem nebî! Yarlığayıcı olan Rabbin huzuruna varmak için kalk, melekler seni bekliyor'* dedi. Göğsümü göbeğime kadar yardı. Kalbimi çıkarıp, iman dolu bir altın tasta yıkadı. Tekrar yerine koydu. Bundan sonra katırdan küçük ve merkepten büyük, beyaz renkte BURAK isminde bir hayvana bindirildim. Bu hayvan, her adımını, gözün görebildiği son noktaya atıyordu. Bir anda Mescid-i Aksa'ya geldik Cebrail, Burak'ı, bütün peygamberlerin, hayvanlarını bağladıkları bir halkaya bağladı. Mescidde diğer peygamberlerin ruhları temessül etti. Bize selâm verdiler. Ben de selâmlarına karşılık verdim. Cebrail bana, *'Öne geç ve nebîlere iki rekât namaz kıldır'* dedi. Ben de imam olup namazı kıldırdım. Cebrail bana biri süt, biri şarap dolu iki kap getirdi. Ben sütü içince, *'Yaratılışına uygun olanı seçtin'* dedi.»

Ebu Said-i Hudrî'nin rivayetine göre, Peygamber Efendimiz şöyle devam ettiler :

«Bundan sonra bir Mi'raç (merdiven) getirildi ki, ben ondan güzel bir şey görmedim. O Mi'raç, ölülerinizin, ölürken gözlerini dikdikleri şeydir. Ölülerin ruhları bu merdivenden yukarı çıkar. Cebrail, beni bu merdivenden HAFAZA kapısına kadar çıkardı. Yani dünya semasına kadar bir anda geldik. Burada Cebrail, semanın açılmasını istedi ve orada şöyle bir muhavere geçti. Içerden soruldu:

— Sen kimsin?

— Ben Cebrailim.

— Yanındaki kim?

— Muhammed (S.A.S.)

— Ya! O, Resul olarak gönderildi mi?

— Evet.

Hemen kapıyı açtılar ve beni selâmladılar. Bir de ne göreyim. Semayı muhafaza eden İSMAİL isminde müvekkel büyük bir melek, yanında yetmiş bin melek ve o meleklerden her birinin yanında da yüz bin melek var.

«Bunlardan ayrılınca; bünyesi, yaratılışından be-

ri hiç değişmemiş bir adamın yanına geldim. Kendisine zürriyetinin ruhları arzedilince; mü'min ruhu ise, *'Ne güzel, ne hoştur!.. Bunun kitabını İLLİYYİN'de kılın!* diyor; kâfir ruhu ise, *'Ne kötü ruh, ne fena rayiha!.. Bunun kitabını SİCCİL'de kılın'* diyor.

«...*'Ya Cebrail, bu kimdir?'* diye sorduğumda, *'Baban Âdem'dir'* diye cevap verdi. O, bana selâm verdi ve *'Hoş geldin ey salih nebî, ey salih evlat'* diye karşıladı.

«Burada bana cehennem gösterildi. Orada, çeşitli şekillerde azap gören kavimler gördüm. Dudakları deve dudağı gibi bir kavim gördüm ki, başlarına bir takım memurlar konmuş, dudaklarını keşiyorlar. Bunların kim olduklarını sorunca Cebrail, yetim malı yiyenler olduklarını söyledi. Yine orada cife (pislik) yiyen zinakârlar, kendi etlerini yiyen gıybetçiler, yerlerde ve Firavun hanedanının ayakları altında çiğnenen faizciler, baş aşağı ayaklarından asılmış, zina eden ve çocuklarını öldüren kadınlar gördüm.

«Sonra, ikinci semaya çıktık. Orada Yusuf (A.S.) ile buluştuk. Yanında, ümmetinden kendisine tâbi olanlar da vardı. Yüzü ondördüncü gecedeki ay gibi idi. Onunla da selâmlaştık.»

Peygamber Efendimiz, üçüncü semada iki teyzezade Yahya ve İsa (A.S.) ile; dördüncü semada İdris (A.S.) ile, beşinci semada Harun (A.S.) ile ve altıncı semada Hz. Musa ile görüştü. Onların da hepsi, **«Hoş geldin ey salih kardeş, salih nebî»** dediler.

Resulü Ekrem, anlatmaya devam ediyor:

«Daha sonra yedinci semaya geçtik. Orada İbrahim (A.S.) ile buluştum. Sırtını Beytü'l-Ma'mûr'a dayamış; beni selâmladı. *'Hoş geldin ey salih nebi!.. Hoş geldin ey salih evlât'*, dedi. Burada bana denildi ki, *'İşte senin ve ümmetinin mekânı.'* Sonra Beytü'l-Ma'mur'a girdim, içinde namaz kıldım. Bu beyti her gün yetmiş bin melek tavaf eder ve bir daha kıyamete kadar tavaf için bunlara sıra gelmez.»

Peygamber Efendimiz, burayı anlatırken, şu âyet-i kerimeyi okudular:

«Rabbinin askerlerinin (adedini) ancak Rabbin bilir.» (2)

Peygamberimiz, yedinci semada gördüklerini anlatmaya devam ediyor:

«Burayı gezerken bir ağaç gördüm ki, bir yaprağı bu ümmeti bürür. Ağacın kökünden bir menba akıyor ve ikiye ayrılıyordu. Cebraile bunu sorduğumda dedi ki: *'Şu rahmet nehri, şu da Allah (C.C.)'ın sana verdiği Kevser Havuzıdır.'* Rahmet nehrinde yıkandım. Geçmiş ve gelecek günahlarım affedildi. Sonra, Kevser yolunu tutarak cennete girdim. Orada göz görmedik, kulak işitmedik, beşerin hayal ve hatırına gelemeyecek olan şeyler gördüm.

«Bundan sonra Sidretü'l-Münteha'ya kadar çıktık. Sidre'den yükselince Cebrail durakladı ve *'Ya Muhammed, yemin ederim ki, ben buradan bir karış ileriye geçersem yanarım. Benim buradan ileriye geçersem yanarım. Benim buradan ileriye geçmeye takatim yoktur'* dedi.»

Resulü Ekrem, lâhut âleminin bu en yüksek yerinde REFREF denilen bir vasıtayla Allah'ın dilediği yere geldi. Bir rivayette, Peygamberimiz şöyle buyururlar:

«Sidre'den sonra öyle bir yere yükseldim ki, kaza ve kaderi yazan kalemlerin çıkardıkları sesleri duydum. Arş'ın altına geldiğimde, Arş'ın üstüne baktım; ne zaman var, ne mekân, ne de cihet. Rabbimin şu lâhutî sesini işittim; «*Yaklaş ey Muhammed! Ben de* Kabe Kavseyn miktarı yaklaştım. Rabbimin ilhamı ile şunları okudum: *'Ettahiyyatü lillahi, vessalavatü, vettayyibatü'* (En güzel tahiyye Allah'a mahsustur. Bedenî ve malî ibadetler de O'na lâyık ve mahsustur.) Bu-

---

(2) *El-Müddessir Sûresi*, âyet, 31.

nun üzerine Allah (C.C.), şu mukabelede bulundu: *«Es-selâmü aleyke eyyühen-nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühü.'* (Ey nebî, selâm sana olsun. Allah'ın rahmeti ve bereketi de sana olsun.) Ben tekrar; *'Es-selâmü aleynâ ve alâ ibadillahissalihîne. Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne muhammeden abdühu ve resulühu.'* (Selâm bizim ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun. Ben şehadet ederim ki, Allah birdir. Ondan başka ilâh yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed, Allah'ın kulu ve elçisidir.) dedim.»

Resulüllah Efendimiz, Rabbinden birçok vahiyler alarak, aynı yollardan geri döndü. Hz. Musa'nın yanına gelince; Hz. Musa, **«Allah sana neler emretti?»** diye sordu. Peygamberimiz de, elli vakit namazla emrolunduğunu söyledi. Hz. Musa, **«Ya Resulallah, elli vakit namaz, çoktur. Bu, senin ümmetine ağır gelir, yapamazlar. Rabbine iltica et de hafifletsin.»** dedi. Bunun üzerine, Hz. Muhammed tekrar geri dönüp, namazın hafiflemesini diledi. Önce on vakit kaldırdı. Peygamberimiz, Hz. Musa'nın yanına gelip durumu bildirince; Hz. Musa, bunun da çok olacağını söyledi. Bu minval üzere Peygamberimiz birkaç kere geri dönerek Rabbine iltica etti. Böylece; namaz beş vakte kadar indirildi.

Mİ'RAÇ HADİSESİNİN MEKKE'DEKİ AKİSLERİ

Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.) Mekke'ye döndüğünde, müşahedelerini anlatmaya başlayınca, Kureyşliler fitne krizlerine tutulup deli divane oldular. Kimi, Ebu Bekir'e (R.A.) koşuyor; kimi, ellerini çırpıyor; imanı zayıf olanlardan irtidat edenler oluyor, bu tabiatüstü mucizeyi bir

türlü akıllarına sığdıramıyorlardı. Hz. Ebu Bekir gibi iman sahipleri ise, **«Evet Mi'raç haktır. Eğer Muhammed (S.A.V.) bunları demişse, doğru söylüyor ve ben bundan daha büyüklerini de kabul ederim»** diyorlardı. Hz. Ebu Bekir, Peygamberimizin yanına gelmiş, Mi'racı bizzat kendisinden dinlemiş; Allah'ın Resulü anlattıkça, **«Doğru söylüyorsun, ya Resulallah»** diyerek tasdik etmiştir. Peygamberimiz de, **«Sen sıddıksın ya Ebâ Bekir»** diyerek; ona **«Sıddik»** ünvanını vermiştir.

Cabir ve Ebu Hüreyre (R.A.) nin, Resulüllah (S.A.V.)'den rivayet ettiklerine göre Peygamberimiz bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

> «Ben, sabahleyin İsra ve Mi'racı anlatınca Kureyşliler beni tekzip etti. Bana, gidip geldiğim yerlerden ve Mescid-i Akşa'dan sorular sordular. Halbuki ben Mescid-i Aksa'nın hiç bir özelliğini tesbit etmemiştim. Bu sebepten müşkil durumda kalıyordum. Allah (C.C.), bana Mescid-i Aksa'yı gösterdi. Ben de, Kureyşlilerin bütün sorularına cevap verdim.» (3)

Sahih rivayetlere göre; Kureyşliler, Mescid-i Aksa'nın kapı, pencere ve cihet gibi her özelliğini soruyorlar; Peygamberimiz de teker teker cevap veriyordu. Buna da inanmadılar. **«Biz sana Şam'dan gelmekte olan develerimizi soracağız; bize onlardan haber ver»** dediler. Peygamberimiz şöyle cevap verdi: **«Evet, falan kimselerin kervanına rastladım. 'Revha' isimli mevkide idi. Bir deve yitirmişler, onu arıyorlardı. Yükleri arasında bir su kabı vardı. Susadım, o kabı alıp su içtim ve kabı yerine koydum. Geldiklerinde sorun bakalım, suyu**

---

(3) *Müslim.* 21/278; *Tacü'l-Usûl Fî Ahadisi'r-Resul.* C. III, s. 261.

bulabilmişler mi?» O anda kervan, Peygamberimize gösterildi. O da, kervanın kemiyet ve keyfiyetine dair haber verdi ve şöyle buyurdu: **«İçlerinden 'Cemel-i Evrak' (yani karamtırak beyaz bir deve) önde olarak, falan gün güneşin doğmasıyla beraber gelecekler.»** Peygamberimizin haber vermiş olduğu o gün; müşrikler sabahın erken saatlerinde **«Seniyye»** tepesine doğru çıktılar. Güneş ne zaman doğacak da Muhammed'i (S.A.V.) yalancı çıkaracağız diye, bekliyorlardı. Derken; içlerinden birisi, **«güneş doğdu»** diye haykırdı. Tam o sırada bir diğeri de, **«İşte kervan geliyor, önlerinde Cemel-i Evrak, tıpkı söylediği gibi»** diye bağırdı. Bu ayrı bir mucize daha olmuştu. Hal böyle iken, müşrikler yine iman etmediler. **«Bu açık bir sihirdir»** dediler. (4)

RESULÜLLAH'IN Mİ'RAÇDAKİ BİNİTLERİ

Kütübü Sitte ve diğer hadis kitaplarında mi'raç hadislerinin çeşitli rivayetleri vardır. Bu hadislerde Peygamberimizin mi'raç esnasındaki binitleri anlatılır. Âlâmî Tefsirinde Âlûsî'nin nakline göre, Resulüllah'ın mi'raç gecesindeki binitleri beş tanedir.

1. **BURAK:** Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya kadar.

2. **Mİ'RAÇ** (Merdiven): Mescid-i Aksa'dan semayı dünyaya kadar.

3. **MELEKLERİN KANADI:** Dünya semasından yedinci semaya kadar.

---

(4) Hamdi Yazır,*a.g.e.*, C. IV, s. 3146; Davudu'l-Karsî; *a.g.e.*, s. 73.

4. **CİBRİL:** Yedinci semadan, Sidre-i Münteha'ya kadar.

5. **REFREF:** Sidre-i Münteha'dan, Kabe Kavseyn'e kadar.

PEYGAMBERİMİZE Mİ'RAÇDA VERİLEN İHSANLAR

Müslim'in rivayetine göre, mi'raçta Resulüllaha üç şey verildi:

a. Her gün, elli vakit sevabına denk, beş vakit namaz.

b. Bakara Sûresinin son âyetleri.

c. Ummetinden, hiç bir şeyi Allah'a eş koşmayanlara cennet.

Bunlardan başka mi'raç hadisesini anlatan E-İsra Sûresiyle itikad, ahlâk, iktisad gibi cemiyet nizamının belkemiği olan, milletleri huzur içinde yaşatıp mihnet, zillet ve buhrandan kurtaran şu esaslar vahiy ve tebliğ edilmiştir:

1 — «Allah ile beraber diğer bir Tanrı edinme. Sonra kınanmış ve kendi başına bırakılmış olursun.» (5)

2 — «Rabbin kendinden başkasına kulluk etmeyin, ana-babaya iyi muamele edin, diye hükmetti.» (6)

3 — «Hısıma, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver.» (7)

4 — «İsraf ile saçıp savurma! Çünkü, saçıp savuranlar, şeytanların biraderi olmuşlardır. Elini boynuna bağlı olarak asma! Onu büsbütün de açıp saçma!

---

(5) *El-İsra Sûresi*, âyet. 22.
(6) *El-İsra Sûresi*, âyet. 23.
(7) *El-İsra Sûresi*, âyet. 26.

Sonra kınanmış, pişman bir halde oturup kalırsın.» (8)

5 — «Evlâtlarımızı, fakirlik korkusuyla öldürmeyin. Onları da, sizi de, biz rızıklandırırız. Hakikat onları öldürmek büyük bir suçtur.» (9)

6 — «Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, şüphesiz bir hayasızlıktır, kötü bir yoldur.» (10)

7 — «Allah'ın haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça kıymayın. Kim mazlum olarak öldürülürse, biz onun velisine (maktulün hakkını talep hususunda) bir salâhiyet vermişizdir. O da, katilde ileri gitmesin Çünkü o, cidden (ve zaten) yardıma mazhar edilmiştir.» (11)

8 — «Yetimin, erginlik çağına erişinceye kadar, malına yaklaşmayın. Meğer ki bu, en iyi bir suretle ola.» (12)

9 — «Ölçtüğünüz vakit de, ölçeği tam yapın. Bu, hem daha hayırlıdır. Akıbeti itibariyle de daha güzeldir.» (13)

10 — «Senin için hakkında bilgi hasıl olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, kalp; bunların her biri bundan mesuldür.» (14)

11 — «Yerde kibir ve azametle yürüme. Çünkü arzı cidden yaramazsın, boyca da asla dağlara eremezsin.» (15)

Mİ'RACIN HİKMETİ

Allah (C.C.), mekân ve zamandan münezzeh ve cismaniyetten beri olduğundan, Hz. Peygam-

---

(8) *El-İsra Sûresi.* âyet. 27, 29.
(9) *El-İsra Sûresi.* âyet. 31.
(10) *El-İsra Sûresi.* âyet. 32.
(11) *El-İsra Sûresi.* âyet. 33.
(12) *El-İsra Sûresi.* âyet. 34.
(13) *El-İsra Sûresi.* âyet. 35.
(14) *El-İsra Sûresi.* âyet. 36.
(15) *El-İsra Sûresi.* âyet. 37.

berin (S.A.V.) semalara çıkarılması; (hâşâ) Allah ile bir makam-ı muallâda buluşup şereflenmesi değildir. Böyle bir inanç yanlıştır.

«Ancak, Resulü Ekrem'in böyle bir yüce makama çıkarılması; mücerret melekût-i ilâhiyyeyi temâşâ etmek, birtakım hakikat ve sırlara muttali olmak ve kendisine has müstesna bir atıfet-i sübhaniyeye mazhar olmak hikmetine müstenittir.» (16)

Mi'raçla, Resulüllah (S.A.V.) Efendimize birçok şeyler gösterilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır.

Burak'a bindirilmesi, Mescid-i Aksa'yı görmesi, burada enbiyanın temessül etmesi, nebîlerin makamlarını görmesi, her biriyle konuşması, Cennet ve Cehennem'in ahvaline muttali olması, Sidre'yi geçip Melekût-i İlâhiye'den nice hayret verici şeyleri müşahede etmesi. Ve bu mi'raç; hadisesi ile, imanı sağlam olanlarla imanı zayıf olanlar birbirinden ayırt edilmiştir. (17)

«... (Ve bu gece yolculuğunu) Ona (o peygambere), âyetlerimizden bazısını gösterelim diye (yaptırdık)...» (18) âyetini izah ederken Fahrüddin Razi, Tefsir-i Kebir'inde (19) şu hususları serdetmektedir:

1. Cennetin mükâfatları çok büyük, cehennemin ateşi ise pek şiddetlidir. Allah (C.C.), dünyada iken Resulüne (S.A.V.) bunları gösterdi ki, kıyamet günü bunları ilk görüşü olmasın ve kıyamet günü kalbi cennetin rağbeti, cehennemin deh-

---

(16) Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, s. 255.

(17) *Tefsir-i Allâme Ebu's-Suud* (Tefsir-i Kebir'in kenarında), C. V, s. 544.

(18) *El-İsra Sûresi*, âyet. 1.

(19) Fahrüddin Er-Razi, *a.g.e.*, C.V, s. 545.

şeti ile meşgul bulunmasın. Ancak kalbi şefaatle meşgul olsun.

2. Resulüllah'ın (S.A.V.), mi'raç gecesi peygamberleri ve melekleri müşahedesi, hem kendisinin, hem de onların yükselmelerinin sebebidir.

3. Peygamberimiz, semavatın, Arş ve Kürs'ün ahvalini müşahede edince, bu âlemin ahvali ve korkuları onun gözünde küçülür. Bu itibarla, Allah yoluna daveti ve İslâm dâvâsına çalışması, kalbinde daha da kuvvetlenir. Allah'ın düşmanlarına iltifatı kalmaz. Bütün zorluklara rağmen, cihadda sebatı sonsuz olur.

İbnü Atıyye gibi bazı müfessirler ise, bu âyet-i kerimeyi şöyle tefsir etmişlerdir:

> «Mi'raç, sadece Peygambere âyet ve ibret göstermekten ibaret değil; aynı zamanda, peygamberin kendini kâinata bir delil olarak göstermektir.» (20)

Mİ'RAÇ RUH İLE Mİ, BEDEN İLE Mİ OLMUŞTUR?

Mi'racın vukuu hakkında selef ve halef ittifak etmiş oldukları halde, mi'racın keyfiyeti, yani ne şekilde olduğu hususunda aralarında bazı ihtilâflar mevcuttur.

Seleften Hz. Ayşe ve Hz. Muaviye, tâbiundan Hasanü'l-Basrî ve Muhammed ibnü İshak gibi zatlar, mi'racın yalnız ruhanî olduğuna kail olmuşlardır. Hz. Ayşe (R.A.), **«Muhammed (S.A.V.)'in cesedi, mi'raç gecesi ayrılır olmadı»** diyor. Muaviye (R.A.) de kendisine mi'raç sorulunca, **«Salih bir rüyadır»** demiştir.

---

(20) Hamdi Yazır, *a.g.e.*, C.V, s. 3152.

Selef ve halef'in ekserisi ile cumhur-u ulema ise, mi'racın «ruh-maal cesed» olduğunu kabul etmişler ve bu hususta kuvvetli deliller getirmişlerdir. Hz. Muaviye'nin sözünü, **«Baş gözüyle görüştür»**; Hz. Ayşe'nin sözünü de **«Ceset ruhtan ayrılmadı, beraber mi'raç etti»** diye te'vil etmişlerdir.

Gerçi, mi'racın ruh ile olduğuna delâlet eden hadisler vardır. Cesetle olduğuna delâlet eden hadisler de vardır ve ikinci şıkkı takviye eden vesikalar daha fazladır. Bu hadisler arasında çelişme (tearuz) bulunmadığını belirtmek için, Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından Âlim Hızır Bey, Akaid manzumesinde şöyle demektedir:

> «Mi'raç, birkaç defa vuku bulmuştur. Âlimlere göre, bu tekrar sebebiyle, hadisler arasındaki tearuz ortadan kalkar.» (21)

Yani Peygamberimizin mi'racı bir kere değildir. Ruhanî olarak, nice kereler vaki olmuştur. Cismanî olarak ise bir kere vuku bulmuştur ki, El-İsra Sûresindeki âyetin delâlet ettiği mi'raç budur. Böylece hadisler arasındaki ihtilâf bertaraf olmuş olur.

Mİ'RACIN SÜBUT DELİLLERİ

Mi'racın vukuunu gösteren deliller hususunda Hızır Bey, şöyle demektedir:

> «Peygamberin mi'racının, bedeni ile ve uyanıkken olduğu keyfiyeti âyetle, Meşhur Hadis ve Haber-i Âhad ile sabittir.» (22)

---

(21) Hızır Bey, *a.g.e.*, Beyit. 56.
(22) *A.g.e.*, Beyit. 55.

Meşhur âlim Aliyyülkarî ise bu hususta şöyle demektedir:

> «Mi'racın Mekke'den Mescid-i Aksa'ya kadarki kısmı kitapla sabittir. Bunu inkâr eden kâfir olur. Mescid-i Akşa'dan Sema'ya kadarki kısmı Meşhur Hadislerle sabittir. Bunu inkâr eden kimse bid'atçı olur. Semâ'dan Cennete, Arşa ve mâverâyı âleme çıkış ise Haber-i Âhad ile sabittir. Bunu inkâr eden ise muhtî (hata etmiş) olur.» (23)

Allâme-i Sâni Saadeddin Teftazanî ise, şöyle demektedir:

> «Resulüllahın mi'racı, uyanık halinde ve bedeni ile olmuştur. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya kadar olan kısmı kitapla sabittir. Delili kesindir. Sema'ya kadar mi'raç ise, Meşhurdur. Sema'dan Arş'a ve diğer yerlere gitmesi ise, Haber-i Âhad ile sabittir.» (24)

---

(23) Aliyyülkarî, *Şerhü'l-Emali*, s. 20.
(24) Teftzanî, *Şerhü'l-Akaid*, s. 174.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İçtihat ve Taklit

İ Ç T İ H A D

İçtihad, lügatte: **«meşakkate tahammül ve bütün gayretini sarfederek zahmete katlanmak»** demektir. İslâm ıstılahında ise; **«fer'î olan dinî bir hükmü, delilinden çıkarmak hususunda bütün gayretini sarfetmek»** demektir.

Müçtehid de; fer'i olan dinî hükümleri delillerinden çıkarmaya muktedir olabilecek dinî bilgilerle mücehhez, meleke sahibi ve âkıl-bâliğ olan Müslüman bir kimsedir. Müçtehid, kudretini öylesine sarfeder ki, daha fazla sarfetmeye gücü yetmez.

İÇTİHADIN ŞARTLARI

Bir kimsenin, müçtehid derecesine vasıl olabilmesi için şu vasıflara sahip olması gerekir:

1. Kur'an'a ait bilgileri, Kur'an'ın bütün mânâlarını ve vecihlerini bilmelidir. Kur'an'ın ahkâma taallûk eden âyetlerinin lügat ve ıstılah mânâlarını bilmelidir. Kitab'ın hâs-âmm mücmel-müfesser, nâsih-mensuh, hakikat - mecaz, sarih - kinaye, zahir, nass ve muhkem gibi bütün kısımlarını bilmelidir.

2. Hadis ilmini tamamen bilmek. Ahkâma taallûk eden hadislerin tevatür, meşhur ve âhad yollarını; hadislerin metinlerini; bizlere ne suretle

rivayet edildiğini; mânâlarının vecihlerini yani lügat ve ıstılah mânâlarını; Kitap'la müşterek olan hâs, âmm, mücmel, müteşabih; bütün kısımları lâyıkıyla bilmelidir.

3. Müçtehid, icmâ'ın varid olduğu yerleri bilmelidir ki, icmâa muhalif içtihadda bulunmasın.

4. Kıyas'ın şartlarıyla, hükümleriyle ve kısımlarıyla vecihlerini, makbul veya merdut olan şekillerini, **«Usûl»** ilminde olduğu gibi bilmelidir.

İçtihadın şartları yukarıda sayılanlardan ibaret olmakla beraber, İslâm âleminde umum tarafından kabul olunmuş ve yaşayan dört Ehl-i Sünnet Mezhebi'nden başka mezhep tesis olunmamıştır. İslâm âlimleri, yeni mezhepler kurmak yerine, yaşayan dört Ehl-i Sünnet Mezhebi'nden birine iltihak etmişler ve halkı da bunlardan birini taklide çağırmışlardır. Ayrıca mezhepleri birbirine eklemenin de yanlış olduğunu beyan ederek sakınmaya davet etmişlerdir.

İÇTİHADIN HÜKMÜ

«Müçtehid bazen hata, bazen isabet eder.»

Çünkü Allahü Teâlâ'nın içtihad meselelerinde hükmü birdir ve tayin edilmiştir. Ve bu hususta zannî bir delil vardır.

Eğer müçtehid, bu zannî delili bulursa isabet etmiş; bulamazsa hata etmiş olur.

İçtihadın hükmü, zann-ı galiple isabettir. Müçtehid, bir meselede isabet edebileceği gibi hata da edebilir. O meselede kat'î olarak isabet ettiğini iddia edemez. Bilâkis, büyük bir ihtimalle isabet ettiğine kani bulunur.

Mûtezile Mezhebi'ne göre; her müçtehid hakka isabet eder. Çünkü hukuk müteaddittir ve dolasıyla her müçtehid hakkı bulur. Hüküm, Allah indinde, müçtehidin içtihadına tâbidir. Müçtehid, hakkı bulmakla mükelleftir. Eğer hakka isabet edemeyecek olsa idi; içtihad, güç yetmeyecek şeyi teklif etmek olurdu ki, bu da muhaldir.

Ehl-i Sünnet'e göre ise; hak birdir. Verilecek hüküm, müçtehidin içtihadına tâbi değildir. Müçtehid, hakka isabetle mükellef değil, içtihad etmekle mükelleftir. Bunun için müçtehide, muhali teklif gibi bir durum yoktur. Mûtezile'nin görüşü sakattır.

Allah indinde her hadisenin hükmü birdir. Yani hak birdir. Her müçtehid hakka isabet etmiş olsa, bir hadisede verilen çeşitli hükümlerin hepsinin hak olması lâzım gelir. Bu ise, birleşmesi imkânsız olan zıtlıkların bir arada bulunması demektir.

Meselâ; eşek ve tilki gibi hayvanların, bir kısım müçtehidlere göre etkilerinin yenmesinin helâl olması, bize göre ise haram olması böyledir. Bir şeyin aynı anda hem helâl, hem de haram olması ise tenâkuzdur. Dolayısıyla Mûtezile'nin görüşü yanlıştır.

Sahih olan kavle göre; her Müçtehid, bir meseleyi araştırırken, bütün gücünü sarfettiği için başlangıçta isabet eder. Eğer o meselede doğruyu bulursa, sonunda da isabet etmiş olur. Hakka isabet edebilmiş olduğu için de on sevap kazanır. Eğer müçtehid, o meselenin sonunda isabet kaydedemezse, hata etmiş olur. Fakat, başlangıçta gayret göstermiş ve isabet etmiş olduğu için günahkâr olmaz. Bilâkis, bir sevap kazanır. Yani

her müçtehid, başlangıçta haklıdır. Neticede ise haklı la olabilir, hatalı da. Bu hususta Resulüllah (S.A.V.), Amr İbnü'l-As (R.A.)'a şöyle buyurmuşlardır:

«Sen hükmet. Eğer isabet edersen senin için on sevap vardır. Hata edersen bir sevap vardır.»

Ancak, doğru yol ve bu yola ulaştıran deliller açık ve belli iken, müçtehid fazla gayret sarfetmez de kusur kendinden olursa, sorumludur.

İçtihad; itikadî, kat'î ve açık olan şeylerle sarih olan nass'larda cereyan etmez.

Sahih olaon kavle göre içtihad, tecezzi kabul etmez. Yani, bir müçtehidin, bir kısım meseleler hakkında, içtihadın şartları ile içtihad edip de diğer bazı meseleler hakkında içtihad edememesi doğru değildir. Bu halde, onun önceki içtihadlarına da güvenilemez. Bir müçtehidin, bazı yerde müçtehid, bazı yerde mukallit olması yanlıştır. Bir müçtehid, kendisi içtihad edebilecekken, başka bir müçtehidi taklid edemez.

TAKLİD

Taklid, lügatte; **«bir kimsenin boynuna gerdanlık takmak»** mânâsınadır. İslâm ıstılahında ise; **«başkasının sözünü ve hükmünü, hüccet ve delile bakmaksızın, kabul etmek»** demektir. (1)

İçtihad derecesinde olmayan; dinî hükümleri delillerinden çıkarmaya, bu hükümleri birbirinden ayırmaya ve rivayetlerin bir kısmını diğerine tercih etmeye muktedir olmayan fakihlere de **«Mukallid»** denir.

---

(1) İbnü'l-Hacib, *Muhtasaru'l-Müntehâ*, C. II, s. 305.

Taklid, iki çeşittir. Birincisi amelî meselelerdeki taklittir ki, mü'minin yapacağı işlerle ilgilidir. İkincisi de, itikad meselelerine ait takliddir. Bu da, mü'minin inanması gerekli hususlarla alâkalıdır.

AMELDE TAKLİD

İçtihad bölümünde izah edildiği gibi; **«Bir müçtehid, başka bir müçtehidi taklid edemez.»** Fakat, bir meselede sahabenin ittifak veya ihtilâf ettiği bilinmiyorsa, bu meselede sahabenin sözünün veya fiilinin taklid edilip edilmeyeceği konusunda müçtehidler ihtilâf etmişlerdir:

Müçtehidlerden İmam-ı Kerhî'ye göre eğer o mesele kıyas yolu ile bilinemiyorsa taklid vaciptir. Aksi halde vacip değildir.

Ebu Sadî-i Berdeî'ye göre ise; sahabeyi mutlaka taklid vaciptir.

İmam-ı Şafiî'ye göre de ;sahabeyi mutlaka taklid etmek, vacip olmaz.

İmam-ı Azam, İmam-ı Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise; eğer o mesele kıyasla idrak edilemeyen bir husus ise sahabeyi taklid vacip olur. Eğer kıyas yolu ile mesele bilinebiliyorsa, bu durumda İmam-ı Azam, sahabeyi taklid etmeyi, imameyn ise kıyası tercih ederler.

Bir rivayette İmam-ı Azam der ki:

«Sahabe'den gelen, başımın üstündedir. Tabiûn'dan gelene ise tâbi olmam. Çünkü, onlar da bizim gibidirler ve içtihad ederler. Bizim de onlardan farkımız yoktur ve biz de içtihad ederiz.»

Eğer sahabe, bir meselede ittifak etmişse, onları taklid etmek, bil-ittifak vaciptir. Sahabe bir meselede ihtilâf etmişse onları taklit caiz olmaz. Kişi, ihtilâflı taraflardan birini tercih ederek onunla amel eder. Tercih mümkün değilse, kalbinin şahadetiyle amel eder.

Müçtehid derecesinde olmayan insanlar ise, bir müçtehidi taklid ederler. Çünkü, halkın vazifesi müçtehidlerin sözü ile amel etmektir; kitap, sünnet ve sahabenin sözleriyle değil. Zira halk, kitabın ve sünnetin delâlet ettikleri mânâları, hükümleri, nâsih ve mensuh gibi meseleleri anlayamaz. Müçtehidler, bunları halktan daha güzel anlar ve hüküm olarak çıkarırlar. Bu hususta **«Müçtehid, bu âyeti veya hadisi görmemiş olabilir»** şeklinde bir söz de söylenemez. Çünkü bir kimse âyet ve hadisleri, sahabenin sözlerini bilmiyorsa, zaten müçtehid değildir.

Buradan çıkan netice şudur ki; bir meselede, müçtehidin içtihadı ve fakihin fetvası; o hustaki bütün nass'ları bilmesine imkân olmayan halk için, nassa, yani âyet, hadis ve sahabe sözüne tercih edilir.

«Diyanet'ül - Mültekid» kitabından Hadimî'nin nakline göre;

> «Halk, geçmiş devrin âlimlerinden işittikleri sözlerle değil, kendi zamanlarında bulunan güvenilir âlimlerin sözleri ile amel etmeyi tercih etmelidir.» (2)

---

(2) Ebu Saidi'l-Hadimî, *Mecmau'l-Hakaik*, s. 305.

Bir mukallidin, önceden taklid etmiş olduğu mezhebinden başka bir mezhebi; yahut, bir meselede bir müçtehidi diğer meselede de başka bir müçtehidi taklid edip edemeyeceği hususunda İslâm âlimleri ihtilâf etmişlerdir:

Fakihlerin ekserisi: **«Kişi, kendi mezhebinden başkasını taklid edemez. Kendi mezhebinde devamı vaciptir. Zira bu kimse, mezhebini seçmiş ve kendi mezhebinin haklılığına inanmıştır. Şu halde itikadının gereğini yerine getirmesi vaciptir»** derler. Musannıfların ekserisine göre de, sahih olan budur.

Fukahadan İbnü'l-Hümam, **«Usûl»** kitabında ve **«Hidaye»** şerhi **«Fethü'l - Kadir»**in **«Kadı»** bahsinde der ki:

> «Bir kimsenin, her meselede kendisine kolay gelen, ayrı ayrı müçtehidlerin sözlerini almasında mahzur yoktur. Ben, bir kimsenin her mezhebden veya her müçtehidden kolay olan meseleleri almasına mâni; ne aklî ve ne de naklî bir delil göremiyorum. Bir insanın, herhangi müçtehidin içtihadından, kendisi için kolay olanı almasında ve o müçtehide uymasında bir mâni görmüyorum. Resulüllah (S.A.S.) de, ümmeti için kolaylaştırılan şeyleri severdi.» (3)

İbnü'l-Hümam'ın talebesi olan İbnü'l-Emiri'l-Hac da, **«Bu görüş doğrudur»** demektedir.

Bu meselede Hadimî ve İbnü'l-Hacib de şu beyanda bulunuyorlar:

> «İnsanların halk tabakasından birisi, bir meselede bir müçtehidin sözü ile amel etse, bu kimse veri-

(3) İbnü'l-Hümam, *Fethu'l-Kadir Alâ Şerhi'l-Hidaye*, C. VI. s. 360.

len bu hükümden başka bir zamanda diğer bir müçtehidin sözüne dönemez. Bu hususta ittifak vardır. Fakat bu kimsenin, ayrı bir meselede başka bir müçtehidin sözüne tâbi olması, muhtar olan kavle göre, caizdir.» (4)

Yine, Hadimî, mezhep değiştirme hususunda şöyle der:

«Bir mezhepten diğer bir mezhebe geçme şu şekillerde olabilir:

«1. Bir kimse, diğer bir mezhebe de inanıyorsa, kuvvetli olanla amel etmesi caizdir.

«2. Bir kimse, bir mezhebin, diğerine tercihini kabul etmiyorsa, mezhebini değiştirmesi caizdir.

«3. Bir kimsenin, kendisine arız olan bir zaruretten veya bir ihtiyaçtan dolayı, ruhsatı kastederek, mezhep değiştirmesi caizdir.

«4. Kişi, zarurî bir ihtiyacı olmadan *'mezhep değiştirmek caizmiş'* diye mezhebini değiştirirse doğru olmaz. Çünkü, o kimse, dini için değil, de nefsi için mezhebinden dönmüş olur.

«5. İslâm'ın ruhsatlarına uymayı âdet haline getirmek ve nefsine uydurmak için mezhep değiştirmek de caiz olmaz.

«6. Birinci müçtehidin hükmü ile epeyce amel ettikten sonra, aynı hükümdeki menfaati için, başka bir mezhebe geçmek de caiz değildir.» (5)

İTİKADDA TAKLİD

İtikadda taklid mevzuunda da ihtilâf edilmiştir:

Ehl-i Sünnet âlimlerinin cumhuru; **«Mukallidin imanı sahihtir. Ona dünya ve ahiret hükümleri uygulanır. Taklidî imanı ile sevap kazanır ve**

---

(4) Ebu Saidi'l-Hadimî, *a.g.e.*, s. 304; İbnü'l-Hacib, *a.g.e.*, C. II, s. 309.

(5) Ebu Saidi'l-Hadimî, *El-Berika*, C. I, s. 103.

cennete girer.» derler. Bu hükmün delili şudur: Nebi (S.A.V.) sahabe ve tâbiun, Arapların cahillerinin imanını kabul ettiler. Halbuki cahil olan bu Arap'ların Allah'ı bilme hususunda ilmî delilleri yoktu. Buna rağmen Resulüllah (S.A.V.), onlara delilleri öğretmekle meşgul olmadılar. Yalnız tasdik ile onların Müslümanlığını kabul ettiler. Çünkü iman, kalbin tasdikidir. Mukallidde de tasdik mevcuttur ve küfür icabeden bir hal yoktur. O halde, kalbinde kat'î bir inanış vardır. Bu da onun imanına yeter.

Yalnız, mukallid, Allah'ı bilmedeki yakîn delilleri ve bu delillerin Allah'ın varlığına delâlet keyfiyetini terkettiği için günahtan hâli olmaz. Zira, insan, başıboş yaratılmamıştır. Fakat, **«Mukallid»** dediğimiz kimse şu göklere, güneşe, aya, yıldızlara, dağlara, canlılara; hülâsa, kâinata bakar da **«muhakkak bunların bir yaratanı ve sahibi vardır, o da Allah'tır»** şeklinde düşünerek tasdik ederse, bu düşündüklerini dili ile ifade etmese dahi, bu kimse taklitten kurtulmuş ve günahtan sıyrılmış olur.

Bu hususu, Fatih'in hocası Hızır Bey, **«Nûniye»** ismindeki akaid manzumesinde şöyle ifade eder:

> «Mukallidin imanı vardır ve bu imanı ile sevap kazanır. Fakat, delilleri aramayı terkettiği için günahkârdır.»

Osman Üveysî de, «Emâli» manzumesinde şöyle der:

> «Mukallidin imanı muteberdir. Kılıç gibi çeşitli delilleri vardır.»

Ehl-i Sünnet'ten Ebu'l-Haseni'l-Eş'ari, Kadı Ebu Bekri'l-Bakıllânî ve İmamü'l-Haremeyn; **«Akaid-i diniyyede taklid yoktur. O halde mukalli-**

din imanı sahih olmaz» fikrindedirler. Bu hususta-ki delilleri de şudur:

> «Tasdik, ilimsiz ve ma'rifetsiz olmaz. Tasdik için, ilim asıldır ve şarttır. Mukallid için ise ilim bahis konusu değildir. O halde, tasdik de yoktur. Tasdik olmayınca da iman olmaz.»

Bu izahın cevabı şudur: Evet, ilimsiz tasdik olmaz. Fakat tasdik, yani kabul için geniş bir ilme de ihtiyaç yoktur. Kabul ve tasdiki bilecek kadar bir ilim kâfidir. Nitekim, cahil Arabın, Peygamberimizin Kelime-i Tevhid emrini yerine getirmesiyle imanı kabul edilmiştir.

Ebu'l-Haseni'l-Eş'arî, mukallidin kâfir olduğunu söylemiş ise de, bu meselede Abdü'l-Kahir Bağdadî şöyle demektedir:

> «Mukallid her ne kadar, mutlak olarak mü'min değilse de kâfir de değildir. Çünkü onda tasdik mevcuttur. Fakat, delilleri araştırmayı terkettiği için âsidir. Allah onu ya affeder, yahut da günahı miktarınca cezalandırır. Sonunda yine cennete girer. İşte Eş'arî'nin söylemek istediği budur.» (6)

Bu hale göre; Eş'arî, **«mukallid, mü'min-i Kâmil olamaz»** demek istiyor. Nitekim, amel etmeyen kimseye de böyle diyordu. Bu durumda Eş'arî ile aramızda lafzî bir ayrılık vardır. Mânâda birleşmiş oluyoruz.

Mûtezile Mezhebi'ndekiler ise; **«Mukallid, yakînen delilleri bilmedikçe ve hasmını delillerle ilzam etmedikçe mü'min olamaz, cennete de giremez»** demektedirler. Bu görüş, tamamen yanlıştır. Zira bu durumda kimse kolay kolay mü'min sayılamaz.

---

(6) Teftazanî, Teftazanî, *Şerhü'l-Mekasıd.* C. II, s. 365.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Lügatçe

— A —

ABDÜ'L-KAHİR BAĞDADÎ : Abdü'l-Kahir b, Tahir b. Muhammed. Bağdad'da doğmuş ve yetişmiş, hicrî 427'de İsferâyin'de vefat etmiştir. «Nefyü Halkı'l-Kur'an», «El-Milel ve'n-Nihal», «Fedaihu'l-Mu'tezile» gibi eserleri vardır.

İMAM AHMED İBNÜ HANBEL : Dört büyük İmamın dördüncüsüdür. Bağdad'da yetişmiş, İslâm âleminin önemli merkezlerini dolaşmıştır. İmam Şafiî, Süfyan İbnü Uyeyne, İbrahim İbnü Sa'd, Cerîr İbnü Abdilhamit, İmam Ebu Yusuf, Yahya'l-Kattan, El-Velid İbnü Müslim, Veki', Yezid İbnü Harun; İsmail İbnü Uleyye ve Abdürrezzak gibi büyük âlimlerden hadis ve fıkıh okumuştur. Kendisinden de İmam Buharî, İmam Müslim, Ebu Davud, Ebu Hatim Râzi, Hasen İbnü Musa, Bağavî, İbnü Ebi'd-Dünya, Ebu Zür'ate'r-Râzî, Osman İbnü Saidi'd-Dârimî gibi meşhur zatlar ve kendi oğulları Salih ile Abdullah rivayette bulunmuşlardır.

İmam Ahmed İbnü Hanbel, hem büyük bir müfessir, hem de yüksek bir muhaddistir. Kendi zamanına kadar toplanmış olan bütün hadisleri tetkik etmiş, bunlardan binlercesini ezberlemiş ve «Müsned» isimli kitabını yazmıştır. Bu kitaba 700.000 hadis arasından seçtiği 30.000 hadis-i şerifi almıştır.

İmam Ahmed b. Hanbel, fıkhî hükümlerde azîmet yolunu seçmişti. İçtihatlarını Kur'an'a, sahih ve merfu hadislere, sahabenin fikirlerine istinat ettirmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel, dört büyük mezhepten «Hanbelî» mezhebinin kurucusudur. Onun ne kadar büyük ve kudretli bir müçtehid olduğunu anlamak için, «El-Muğnî» isimli esere bakmak kâfidir.

İmam Ahmed, âbid, zahid, yüksek bir seciyeye ve çok temiz bir yaşayışa sahip idi. Hicrî 164 senesinde doğmuş ve 241 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir.

ALİYYÜ'L-KARİ : Hanefî fakihlerinden, ilmî kudreti yüksek ve fazilet sahibi bir zattır. Ebulhaseni'l-Bekrî ve Ahmed b. Haceri'l Mekkî gibi âlimlerden ders okumuştur. Herat'ta doğmuş, Hicrî 1014 tarihinde Mekke'de vefat etmiştir. Mühim eserlerinden bazıları şunlardır: «Şerhü Mişkât», «Şerhü'ş-Şifa», «Şerhü'ş-Şemail», «Şerhü'l-Ekber», «Şerhü Muvatta-i Muhammed», «Şerhü Emalî», «El-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Mevzû.»

ÂLÛSİ : Ebu's-Sena Şihabü'd-Dîn Mahmud Efendi. Hicrî 1217 senesinde Bağdad'da doğmuş ve 1270'de vefat etmiştir. Bir ilim ailesi olan Âlûsî ailesine mensuptur. Daha genç yaşta eser yazmaya başlamış, birçok medreselerde hocalık etmiştir. «Ruhu'l-Meânî» isimli tefsir kitabı pek meşhurdur. Bu tefsirinin ilk kısmını Osmanlı padişahı Sultan Mahmud'a, ikinci kısmını Sultan Mecid'e ithaf etmiş, son üç cildini ise bizzat İstanbul'a getirmiştir. Bu seyahati hakkında «Neşvetü'ş-Şümûl fi' s-Seferi ile'l-İslâmbol» isimli bir de eser yazmıştır.

İMAM ÂMİDİ : Seyfüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Bekr. Bağdad'da Ebu'l-Feth Nasr Hanbelî'den ders almış, daha sonra Şam'a giderek aklî ve naklî ilimlerle meşgul olmuştur. Hicrî 551 tarihinde doğup, 631 senesinde vefat eden imamın, «El-İhkâm Fî-Usûli'l-Ahkâm», «Müntehe's-Süûl» gibi eserleri vardır.

— B —

EBU BEKR MUHAMMED EL BAKILLÂNİ: Vefat tarihi, milâdî 1013'tür. Kelâmcılar arasında «El-Kadî» ünvanı ile anılır. İslâm'ın çok zekî ve kabiliyetli bir kelâmcısıdır. Tahsilini Basra Mektebi âlimlerinden tamamlanmış, bilhassa İmam Eş'arî'nin talebeleri ibnü Mücahid et-Taî, Ebu İshak İsferayînî'den ve Ebu Bekr b. Fevrek'ten ders okumuştur. Daha sonra Bağdad'a giderek meşhur muhaddislerden ders almıştır. Bakıllânî'nin en şöhretli olduğu saha, Kelâm'dır. Bundan sonra şöhreti, bilhassa Usûl-i Fıkıh'ta idi.

BATINİYYE : Mülhid (dinden çıkmış)lerden olan Batıniyye; «Şerîat ve dinimizin her zahirinin bir batını vardır, bu da başkalarına üstün olan kimselerce bilinir» derler. İleri sürdükleri her iddianın peşine şunu ilâve eder-

ler: «Bu öyle bir ilimdir ki, ancak masum olan imam anlatabilir.»

Batınîlerce; zahirin batına nisbeti; bir meyvenin kabuğunun, özüne nisbeti gibidir. Batıniyye fırkası, hakikatte, gayr-i İslâmî unsurların tesiriyle vücut bulmuştur. Batınîliğin doğmasına sebep olan bu unsurlar arasında Mecûsî, Sâbiî, Yeni Eflatuncu ve Pythagorcuların rolü mühimdir.

HAFIZÜDDİN BEZZÂZÎ : Muhammed b. Muhammedi'l-Kederî, Hanefî fakihlerinden, Harzemli muhterem bir âlimdir. Bir ara Kırım'a gidip orada iki sene kalmış, sonra vatanına dönmüş, daha sonra da Osmanlı ülkesine gelerek Molla Fenârî ile mübahesede bulunmuştur. Hicrî 827'de vefat etmiştir. «Bezzaziyye» adındaki fetva kitabı, çok meşhurdur. Ayrıca «Menâkıbü'l-İmam Ebu Hanîfe» adında bir eseri daha vardır.

İMAM BİRGİVÎ : Birgili Muhammed b. Pîr Ali. Şöhreti halka kadar yayılmış bir Türk âlimi olup, milâdî 1522 tarihinde Balıkesir'de doğmuş ve 1573 senesinde Birgi'de vefat etmiştir. Babasının yanında tahsiline başlamış, bilâhare İstanbul'a gelerek önce Ahîzâde Mehmed Efendi'ye, daha sonra da Kazasker Abdurrahman Efendi'ye intisap etmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul medreselerinde ders vermiştir.

Birgivî'nin ilmî kudretini takdir eden hemşerisi ve aynı zamanda II. Selim'in hocası Atâullah Efendi, Birgi'de yaptırdığı medresenin müderrisliğini Mehmet Efendi'ye vermiş, o da Birgi'de tedris, te'lif ve va'z ile meşgul olmuştur. Birgivî, dini korumak için her bid'atin şiddetle aleyhinde bulunmuş, mevki hatırı için dine karşı olan hareketlere göz yummamış, hatta son zamanlarda, müşahede ettiği yolsuzlukları ıslah maksadıyla, Birgi'den İstanbul'a kadar gelerek Sadrazam Mehmet Paşa'ya nasihat etmiştir. Dinî meselelerde son derece titiz ve dikatli olan Birgivi, İslâm'dan kıl kadar inhirafa bile tahammül edemezdi.

Birgivî'nin eserleri arasında, bugüne kadar yaşayan şöhretini temin edeni «Vasiyetname» adı ile anılan, Türkçe İlmühalidir. «İzhar» ve «Avamil» isimli nahiv kitapları da Birgivî'nin olup, Arapça tahsilini, devrin usullerine nisbetle, hayli kolaylaştırmıştır. İmam Birgivî'nin va'z ve irşatlarını ihtiva eden «Et-Tarikatü'l-Muhammediye isimli Arap-

ça eseri, âlimler arasında büyük bir rağbete mazhar olmuş, Hadimli Muhammed Efendi ile Abdülgani En-Nablusî tarafından da şerhedilmiştir. Meşhur âlim Aliyyülkari, uzun bir kaside ile Birgivî'nin İslâm âlimleri arasındaki mevkiini belirtmiştir.

İMAM BUHARÎ : Ebu Abdillâh b. İsmail b. İbrahîm İbni'l-Muğîreti'l Cûfî. Muhaddislerin en büyüklerindendir. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim-i ve İbnü'l-Mübarek'in eserlerini ezberlemiş, daha sonra İslâm âlemini gezerek pek çok âlimlerle görüşmüş ve istifade etmiştir. Hicrî 210 senesinden itibaren, hadis bilgisini genişletmek ve hadis-i şerif toplamak için binden fazla âlimle tanışmış ve kendilerinden hadis öğrenmiştir. Bu arada sekiz defa Bağdad'a gidip gelmiş ve her defasında İmam Ahmed b. Hanbel ile konuşmuştur.

İmam Buharî, 100.000 sahih ve 200.000 sahih olmayan hadis ezberlemiştir. «El-Câmiül's-Sahih» isimli hadis kitabını, 600.000 hadis arasından seçtiği 7.275 hadis ile 16 senede vücuda getirmiştir. Bu hadislerdeki mükerrerler sayılmazsa Buharî'nin kitabındaki hadislerin sayısı 4.000'dir. Zeynüddîn Ahmed Zebîdî, bu 4.000 hadîs-i şerifi alarak «Sahihü Buharî Muhtasarı» olan «Tecrîdi Sarih» adındaki eseri yazmıştır. İmam Buharî'nin eseri, İslâm âleminde, Kur'an-ı Kerim'den sonra en muteber kaynak kitap kabul edilir. Meşhur hadis kitaplarının birincisidir.

İmam Buharî, hicrî 194 senesinde Buhara'da doğmuş, 256'da Semerkand'ın Hartenk köyünde vefat etmiştir.

ABDÜLAZİZ BUHARÎ : Amcası Muhammed'den ve ayrıca Muhammedü'l-Buharî'den fıkıh öğrenmiştir. Kudretli Usûl-i Fıkıh âlimlerinden olup, bu konuda «Gâyetü't-Tahkîk» adında bir eseri vardır. «Keşfü'l-Esrar» adındaki eseri, Usûl-i Pezdevî'nin en kıymetli şerhlerindendir. Hicrî 730 tarihinde vefat etmiştir.

CEBRİYYE : Bunlara Mürcie ve Neccariyye de denilir. İddialarının aslı şudur: Kulun fiili yoktur. Kula fiil izafe etmek, cansızlara izafe etmek, yani; 'duvar eğrildi, nehir aktı, rüzgâr esti' demek gibidir. Bu, doğru yoldan sapmışların iddialarına göre; Allah (C.C.), bir kulu, yaptığı günah sebebiyle cezalandırırsa, Allah (C.C.) onu kendi fiilinden dolayı cezalandırmış olur, çünkü kulun fiili yoktur. Sevap için de durum aynıdır. İnsanın, kendi yaptığı işler-

de hiç bir iradesi yoktur. Bu gayri İslâmî düşünceleri ilk defa ortaya atan şahıs Cehm bin Safvan olduğu için; bu fırkaya «Cehmiyye» de denilir.

CELÂLÜDDİN İBNÜ'L — BELKAYNÎ : Abdurrahman b. Ömer El-Askalânî. Mısır'da yetişmiş büyük muhaddislerdendir. Hicrî 763-824 tarihleri arasında yaşamıştır. «Et-Tefsir», «El-Fıkıh», «Mecâlisü'l-Va'z» ve «El-İfham» gibi eserleri vardır.

— D —

DAABBETÜ'L-ARZ: Cenâb-ı Hak, en-Neml Suresinin 82. âyet-i kerimesinde şöyle buyurur: «O söz kendilerinin aleyhinde vukua geldiği (ve kıyamet yaklaştığı) zaman, yerden bunlar için bir Daabbe çıkarız ki, bu, onlara, insanların âyetlerimize kat'î bir kanaat beslemezler idiğini söyler.»

Tirmizî, İbnü Mâce, A. b. Hanbel ve daha bir çok muhaddislerin Ebu Hüreyre (R.A.)'den tahric ettikleri bir Hadisde Resulüllah (S.A.S.), buyurmuşlardır ki:

«Daabbetü'l-Arz, Musa'nın asası ve Süleyman'ın mühürü beraberinde olarak çıkacak. Mühür ile mü'minin yüzünü parlatacak; asa ile kâfirin burnunu kıracak; insanlar sofraya toplanacak, mü'min ve kâfir tanınacak.»

Bu hadis'e nazaran Daabbe, maddî ve manevî harikulâde bir kuvvet ve saltanat ile zuhur edip, büyük bir İslâm devleti teşkil edecek bir insan olmuş oluyor. Ona Daabbe ismi verilmesinin sebebi; Kâfirlere karşı haşin olacağını ve Allahü Teâlâ'ya nazaran, onun çıkarılmasının zor bir şey değil, yerden âdi bir yaratık çıkarmak gibi kolay olduğunu anlatmak içindir.

İslâm âlimlerinden birçokları, bu arada İbnü Ömer (R.A.); «Daabbe'nin çıkması, emrü bil-ma'ruf ve neyhü anil-münker terk olunduğu vakittir» demişlerdir.

DECCÂL : Hadislerde, kıyamet alâmetlerinlerin olmak üzere iki mesih zikrolunur:

1 — Mesih İsa, 2 — Mesih Deccâl.

Mesih Deccâl «Yalancı Mesih» demektir. Varit olan haberlere göre Deccâl; bir yalancı, insanları aldatmakta mahir bir sahtekârdır ki: kâfirliği, sahtekârlığı yüzünden belli olduğu halde, birtakım harikalar göstererek, (hâşâ) Allah'lık iddia edecek ve en büyük fitne olması da bundan olacaktır.

DAMAD ABDURRAHMAN : Kendisine Şeyhîzâde de denilir. Rumeli Kazaskerliğinde bulunmuştur. Hicrî 1078 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. «Mecmaü'l-Enhür Şerhü Mülteka'l-Ebhür» adındaki meşhur eserini 1077 tarihinde Edirne'de tamamlamıştır. Mâtürîdilerle Eş'arîler arasında ihtilâflı olan meselelere dair «Nazmü'l-Ferâid» adında bir eseri vardır.

DARWİNİSTLER: Charles Darwin'in ortaya attığı gayri ilmî nazariyyeye inananlar.

Ömrünün son kırk yılını hasta olarak geçiren ve 1882'de Londra'da ölen Darwin, hayatı madde ile izah etmiş, evrimle bütün maddelerin canlı olabileceğini ileri sürmüştür. «Basit bir canlıdan, mükemmel bir canlı meydana gelebilir» diyerek, canlılar âleminde tekâmülü ileri sürmüş, insanın maymundan geldiğini iddia etmiştir. Darwinizm, bu gayri ilmî görüşüyle İslâm'la çatışma halindedir. Ve zaten Darwinizmin, ilim bakımından tutar tarafı da kalmamıştır.

DİALEKTİK MATERYALİZM : Her şeyin esasının madde olduğunu iddia eden materyalist inanca, dialektik metodun tatbikinden doğan düşünce sistemidir.

Materyalist tefekkür, bu sebeple ikiye ayrılır: a) Mekanik Materyalizm, b) Dialektik Materyalizm.

Dialektik Materyalizm, maddenin ve cemiyetin hadiselerini yaratan hususun madde olduğunu ileri sürer ve izahlarında zıddiyet (çelişme) kanunundan istifade eder. Bu metod, insan cemiyetlerine tatbik edilirse Tarihî Materyalizm adını alır. Tarihî Materyalizm, beşerî hadiseleri (maddenin) iktisadın gölgeleri olarak görür. İhtilâller, inkılaplar, din, aile, hukuk, ahlâk, devlet, vs... hepsi iktisadın gölgeleridir. Beşerî hadiseler, istihsal vasıtaları ile istihsalin dağılımı arasındaki zıddıyetle izah edilir. Dialektik düşünüş, maddenin değişikliklerine de tatbik edilir. Maddedeki keyfiyet değişiklikleri, kemiyet değişikliklerinin bir neticesi olarak izah edilir. Buna göre; nicelikçe birikmenin bir anında, yeni nitelikte bir nesne yaratılmış olur. Böylece, nicelik, niteliğe inkılâp eder.

Atomların birleşmesi ve ayrılması, pozitif ve negatif elektrik maddenin izahında ele alınan tezatlardır.

EBU DAVUDİ'S-SİCİSTANÎ : Süleyman İbnü'l-Eş'as. Muhaddis fakihlerden, meşhur bir âlimdir. İslâm merkezlerinde dolaşmış; Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main ve Ebu Davud Tayâlisî gibi zatlardan hadis okumuştur. Kendisinden de Nesâî ve Tirmizi gibi meşhur muhaddisler hadis okumuşlardır. Ebu Dâvud, 500.000 hadis ezberlemiş, bunlardan 4.800 tanesi ile «Sünenü Ebî Davud» denilen meşhur eserini vücuda getirmiştir. Bu kitap, bilhassa fıkıh ahkâmı için, pek muteber bir müracaat kaynağıdır ve «Kütübü Sitte» denilen en meşhur ve muteber hadis kitaplarının üçüncüsü sayılmaktadır. Ebu Davud, hicrî 202'de doğmuş, 275 tarihinde Basra'da vefat etmiştir.

IMAM EBU'L HASENI'L-EŞ'ARI : Ali b. İsmaili'l-Basrî, Ehl-i sünnet'in büyük imamlarından biridir. Büyük dedesi, ashâb-ı kiramdan Ebu Musa'l-Eş'arî hazretleridir. İmam Eş'ari, Imam Matüridî gibi, selef mezhebini takrir ve tavzih edip kelâm ilmini geliştirmiştir. Fıkhen, Şâfiî Mezhebi'nde idi. Ebu İshak Mervezî'den fıkıh, üvey babası Ebu Ali Cübâî'den de itizal mezhebine ait bilgi edinmişti. Sonra Mütezile Mezhebi'ne büyük bir darbe vurmuştur. Basra'da minbere çıkarak binlerce kişiye karşı Mutezile Mezhebi'nden ayrıldığını ve doğru itikadın nasıl olduğunu bildiriyor ve bu hususta yazmış olduklarını okuyordu. Vefatına Islâm âleminde türemiş olan sapık mezheplere karşı mücadeleye girişmiş ve muvaffak da olmuştur.

İmam Eş'arî'nin yüzden fazla eseri vardır. Eserlerinden bir kısmı şunlardır: «Tefsîru'l-Kur'an», «El-Esma ve'l-Ahkâm», «El-Mukaddime», «Makalâtü'l-Müslimîn», «Et-Tebyîn alâ Usûli'd-Din», «El-İnâbe fî Usûli'd-Diyane». İmam Eş'arî hicrî 250 tarihinde Basra'da doğmuş, takriben 324 senesinde Bağdad'da vefat etmiştir.

EBU'S-SUUDİ'L-İMADÎ : Muhammed b. Muhyiddin Muhammed. Osmanlı Devleti'nin en meşhur şeyhülislâmlarındandır. Müeyyitzade ve İbnü Kemal gibi büyük âlimlerden ders almış, Bursa ve İstanbul'da kadılık, yine İstanbul'da müderrislik yapmış, 26 sene şeyhülislâmlık makamında bulunmuştur. «İrşadü'l-Akli's-Selîm» adındaki tefsiri çok meşhurdur. Hicrî 928 tarihinde vefat etmiş olup kabri Eyüp'tedir.

İMAM EBU YUSUF : Ya'kub b. İbrahim el-Ensarî. İmam Âzam'ın birinci derecede talebesinden ve Hanefî fakihlerin en büyüklerindendir. Milâdî 722 tarihinde Kûfe'de doğmuş. 789'da Bağdad'da vefat etmiştir.

Fıkıhta «İmameyn» denilince İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed anlaşılır. «Kadı'l-Kuzât» ünvânı, ilk defa bu zata verilmiştir. Hanefî Mezhebi'ni İslâm âleminin her tarafına yayan da, Ebu Yusuf hazretleridir. İmam Ebu Yusuf, Fıkıh ilmine olduğu gibi tefsir ve hadis ilimlerine de bihakkın vakıf bir müçtehid idi.

Eserlerinin en meşhurları şunlardır: «El-Mealî», En-Nevâdir», «Kitabü'l-Harac...»

— F —

FAHRÜDDİN RAZÎ : Şafiî fakihlerinden meşhur bir âlimdir ve İmam Bağavî'nin talebelerindendir. Tefsir, kelâm, fıkıh, ve usûl-i fıkıh gibi dinî ilimlerde otorite olduğu kadar edebiyat, matematik, kimya, tıp gibi ilimlerde de söz sahibi idi. Bid'atçilere ve felsefecilere karşı mücadele etmiştir. Hicrî 543 tarihinde Rey şehrinde doğmuş, 606 senesinde Herat'ta vefat etmiştir. Kıymetli eserlerinden bazıları şunlardır: «Mefatihü'l-Gayb» «Mealimü Usûli'd-Din», «Kitabü'l-Erbaîn», «Menâkıbü İmami'ş-Şafiî».

FATALİST : Fatalizme inanan.

Fatalizm: Maddî olaylar serisine insan iradesinin hiç bir şekilde müessir olamıyacağı nazariyesini ileri süren gayri ilmî bir felsefî cereyan. Buna göre insan iradesi diye bir şey yoktur. Fikirleri, sapık Cebriyye ile aynıdır.

— H —

İMAM HADİMÎ : Ebu Said Muhammed el-Hadimî. Hicrî 1113 senesinde Hadim'de doğmuş ve 1176 tarihinde vefat etmiştir. Babasından ve Tarsuslu Ahmet Efendi'den hadis okumuş, İstanbul'a gelerek Kazabâdî Ahmed Efendi'den icazet almıştır. Sultan tarafından yapılan davet üzerine, ikinci ikinci kere İstanbul'a gelmiş, Ayasofya Camii'nde Fatiha tefsirini takrir etmiş ve herkesin takdirine mazhar olmuştur.

Eserlerinin en meşhurları şunlardır: «12 fenne tatbiken

Besmele Şerhi», «Dürer Haşiyesi», «Tarikatü Muhammediye Şerhi», «Mecâmiu'l-Hakaik...»

HARİCİYYE : Sıffîn savaşından sonra Ali b. Talib'e karşı huruc edenlerdir. Ehl-i sünnet'den ayrıldıkları noktalar; hakemlik, imamet, kime mü'min, kime kâfir deneceği gibi hususlardır.

İddialarına göre, Hz. Ali -haşa-, dinsizin biridir. Yine inançlarına göre, küçük bir günah işleyen, imandan çıkmış olur. Bu fikirleri dolayısıyle «Hariciyye» diye isimlendirildiler. Keza iddialarına göre, amelde kusur ve taatı ihlâl edenler de dinsizdir.

Bunların bir zümresi olan Meymuniyye, Yusuf Suresini Kur'an-ı Kerimden saymaz, yeni bir peygamber, yeni bir şeriat ve yeni bir kitabın gelmesini beklerler.

HAŞEVİYYE : Bunlara göre; şer'î hükümlerde kıyasın kullanılması caiz değildir. Çünkü, ilk kıyası yapan İblis'tir. Bundan bir hayır ve iyilik bulmamıştır. Kıyas yapan herkesin durumu İblis'in durumu gibidir. Bu görüş, tabiatıyle yanlıştır. Zira ehl-i sünnet âlimlerinin hepsi, hakkında nass, sünnet ve icma olmayan olaylarda kıyas'ın kullanılmasının caiz olduğu hususunda müttefiktirler.

HIZIR BEY : Kadı Celâlüddin'in oğludur. Hicrî 810 tarihinde Sivrihisar'da doğmuş, 863 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri, Zeyrek civarındadır. Önce Bursa'da müderrislik yapmış, İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'un ilk kadısı olmuştur. Molla Fenârî'den fıkıh okumuş, kendisinden de Hocazâde Muslihuddin ve Hatipzâde Şemsüddin gibi meşhurlar ders almışlardır. Akaid'e dair «Kaside-i Nûniyye» denilen bir manzumesi vardır.

HULÛL : Allah'ın —haşa— bir mahlûka, bilhassa güzel yüz ve güzel şekle girmesi ve onda yayılması. Bu gayri İslâmî fikirde olanlara «Hulûliyye» denir ki, bunlar, güzel çocuk ve erkekler arasında eğlenmeye ve raksa, hulûl dolayısıyla, cevaz verirler ve rağbet ederler.

— İ —

İBADİYYE : Abdullah b. İbad'a mensup olan insanlardır. İleri sürdükleri başlıca iddia ve görüşleri şudur: «Biz, hiç kimse için; o mü'mindir veya kâfirdir demeyiz. Zira, artık vahy gelmemektedir. Ebu Bekir ve Ömer, bu dün-

yadan ayrılmışlardır. Bugün, bize hakikatleri açıklayacak ve mü'mini kâfirden ayırdedecek bir kimse kalmamıştır. Büyük günah işleyen insana mü'min de, müşrik de demeyiz.» Bunlar, anne ve kız kardeşlerle evlenmeğe cevaz verirler. Bunun içindir ki, ibadiyyeye «Bu ümmetin mecusileri» denmiştir.

İBAHİYYE : Her şeyi mübah ve helâl gören insanlar. Bunlar, şarap içmeyi, kız kardeşlerle cinsî münasebette bulunmayı helâl sayarlar. Kadınları bir yere toplarlar, sonra hep birden üzerlerine hücum ederler. Her erkek, kadınlardan birini yakalar ve bu yapılana «avlanma» adını vererek, «av helâldir» derler.

İBNÜ ABDİ'S-SELÂM : Abdü'l-Aziz b. Abdis-Selâm b. Ebi'l-Kasım es-Sülemî. Hicrî 577'de dünyaya gelmiş. 660 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. İbnü Asâkir ve İmam Âmidî gibi meşhurlardan ders görmüş olup büyük bir Şafiî âlimi idi. Zamanın hükümdar ve devlet adamlarına karşı «Emrü bi'l-Ma'ruf, Neyhü ani'l-Münker» hususunda asla müsamaha göstermezdi. Eserlerinden başlıcaları şunlardır: «Tefsirü'l-Kur'an», «Mecazü'l-Kur'an», «Muhtasaru Sahihi Müslim», «El-İmam fî Edilleti'l-Ahkâm».

İBNÜ HACİB : Cemalüddin Ebu Amar Osman b. Ömer. Malikî fakihlerinden meşhur bir âlimdir. Tahsilini Kahire'de yapmış, daha sonra Şam'a giderek Zaviyatü Malikiyye Medresesi'nde hocalık etmiş, sonra tekrar Mısır'a dönmüştür. Hicrî 570'te doğan İbnü Hacib, 646'da İskenderiye'de vefat etmiştir. «Muhtasarü'-Münteha», «Münteha'l-Vusul», «Şafiye» gibi kitapları vardır.

İBNÜ HÜMAM : Hanefî fakihlerinden meşhur bir âlimdir. Bir müddet müftülük yapmış sonra sırasıyla Mansûriyye, Eşrefiyye, Şeyhûniyye Medreselerinde fıkıh okutmuştur. Eserlerinden meşhurları : «Tahrir Fi'l-Usûl» ve «El-Müsayere» isimlerini taşır. Ayrıca «Hidaye» kitabına, «Fethü'l-Kadir adıyla çok kıymetli bir şerh yazmıştır. Hicrî 788 tarihinde Sivas'ta doğmuş, 861 senesinde Kahire'de vefat etmiştir.

İBNÜ KAYYİM CEVZİYYE : Hanbelî fakihlerinden meşhur bir âlimdir. İbnü Teymiyye'nin talebelerindendir. Hocasına çok bağlı olup onun eserlerini tehzip ve tevrice çalışmıştır. İbnü Teymiyye ile beraber hapsedilmiş, hocası-

nın ölümüyle hapisten kurtulmuştur. İbnü Kayyim, fıkıh ve ahlâka dair birçok eser yazmıştır. Eserlerinin en mühimleri şunlardır: «Tefsirü'l-Fatiha», «Tehzîbü Süneni Ebî Davud», «İ'lâmü'l-Muvakkîn», «Hidayetü'l-Hayarâ Fi'r-Reddi Ale'l-Yahudi ve'n-Nasara», Zâdü'l-Meâd.»

İBNÜ KESİR : Hafız İmadü'd-Din Ebu'l-Feda İsmail b. Ömer b. Kesîr. Hicrî 703 tarihinde Şam'da doğmuş, 774 senesinde yine orada vefat etmiştir. Tefsir, hadis ve tarih ilimlerinde zamanın en kudretlisi idi. İbnü Şıhne ve İshak Âmidî'den hadis, Burhan Fezârî ve İbnü Teymiyye'den de fıkıh ve diğer ilimleri öğrenmiştir. Kendisinden de İbnü Hacerî'l-Askalânî gibi meşhurlar ders almışlardır. Eserlerinden bazıları şunlardır: «Tefsîrü İbni Kesîr», «Câmiu'l-Mesânîd», «Et-Tekmîl fî Ma'rifeti's-Sikati ve'd-Duafâi ve'l-Mecâhil», «El-Bidâye ve'n-Nihâye», «Şerhü Sahîhi'l-Buharî.»

İBNÜ MACE : Muhaddis ve fakihlerden meşhur bir âlimdir. İlim tahsili için uzun zaman İslâm âlemini gezmiştir. Leys, İbrahim b. Münzir ve İmam Mâlik'in yakınlarından hadis rivayet etmiştir. «Sünenü İbni Mace» denilen eseri 4.000 hadis-i şerifi ihtiva eder ve «Kütübü Sitte» denilen büyük hadis kitaplarının altıncısıdır. Bu kitaptaki zayıf senetli hadislerin 30 kadar olduğu rivayet edilir.

İBNÜ SİRİN : Tâbiun'un büyüklerindendir. Babası Sîrîn, Enes İbnü Mâlik'in kölesiydi. Annesi Safiyye de, Hazreti Ebu Bekir'in azatlısıydı. Sahabeden otuz zata yetişmiş, Hz. Ayşe, Ebu Hüreyre, İmran b. Husayn, İbnü Abbas ve İbnü Ömer'den hadis rivayet etmiştir. Tefsir, hadis ve fıkıhta otorite idi. Rüya tabiri hususunda da müdekkik bir âlimdi. Hicrî 32 senesinde doğmuş, 110 tarihinde Basra'da vefat etmiştir.

İMAMÜ'L-HAREMEYN : Abdülmelik İbnü Abdillâh b. Yusuf'l-Cüveynî, Şafiî fakihlerinden meşhur bir âlimdir. İlk hocası, babası Muhammed Cüveynî'dir. Sonra, Ebu Kasım İsferayînî'den, Ebu Hasan Muhammed Müzekkâ'-dan, Ebu Abdillâh Habbâzî'den ders okumuştur. İmamü'l-Haremeyn, fıkıh, usûlü fıkıh ve kelâm ilminde kendisine mahsus bir yol takip etmiştir. Henüz yirmi yaşındayken, babasının vefatıyla onun yerine müderris olmuş, bir taraftan yüzlerce talebeye ders verirken bir taraftan da Ebu Kasım'ın derslerinde hazır bulunmuştur.

İma'mü'l-Haremeyn'nin kıymetli eserlerinden bazıları şunlardır: «Tefsir», «Eş-Şamil Fî Usûli'd-Din», «El-Bürhan Fî Usûli'l-Fıkh», «Telhîsü't-Takrîb», «El-İrşad Fi'İrşad Fi'l-Kelâm», «El-İrşad Fî Usûli'l-Fıkh», «El-Gıyasî», İmamü'l-Haremeyn, hicrî 419 tarihinde doğmuş, 478 senesinde Nişâbur'da vefat etmiştir.

— K —

KADERİYYE : Bunların iddialarının aslı; «her kulun, kendi fiilinin yaratıcısı olduğu» gibi sapık bir görüşe dayanır. Küfür ve isyanın Allah'ın, takdir, meşiyet ve iradesiyle olduğunu kabul etmezler. Allah'ın bütün sıfatlarını, ahirette Allah'ın görüleceğini, taat ve ma'siyet işlemekle sevap ve cezaya nail olunacağını inkâr ile, bunu muhal sayarlar. Katledilen bir kimsenin ecelinden önce öldüğünü söylerler. Bunların bu görüşleri saçmadır ve gayri İslâmîdir. Buna rağmen kendilerini «Tevhid ve adl ehli» olarak isimlendirirler. Peygamberimizden, bunların «bu ümmetin mecusileri» olduğuna dair bir hadis rivayet edilmektedir. Bunlara «Mûtezile» de denir.

KADI IYAZ . Malikî fakihlerindendir. Hadis ve fıkıh ilimlerinde imam idi. Çeşitli ilimlere dair eserleri vardır. En meşhur eseri; «Kitabü'ş-Şifa bi Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa»dır. Bu zat, bir müddet kendi memleketi olan Endülüs'ün Sebte bölgesinde, daha sonra da Gırnata'da kadılık yapmıştır. Hicrî 496'da doğmuş, 544 senesinde Merakeş'te vefat etmiştir.

İMAM KERHİ : Hanefî fakihlerinin meşhurlarındandır. «Müctehid Fi'l-Mesail» sayılmaktadır. Fıkhı, İmam Azam'ın torunu İsmail'in talebesi olan Ebu Said Berdeî'den okumuştur. Kendisinden de Ebu Bekir Cessas, Ebu Aliyyi'ş-Şâsî ve Ebu-l-Haseni'l-Kudûrî gibi zatlar ders almışlardır. «El-Muhtasar», «Şerhü'l-Camii's-Sağîr», «Şerhü'l-Camii'l-Kebir» gibi eserleri vardır. Hicrî 260 senesinde Irak'ın nahiyelerinden olan Kerh'de doğmuş, 340 tarihinde vefat etmiştir.

KERRAMİYYE : Kurucusu, Sicistanlı Muhammed b. Kerram'dır. Bu adam, «İman, lisan iledir. Kişi kalben kâfir olsa bile Allah indinde mü'mindir ve cennete girer» der.

Bunlar da, tıpkı Müşebbihe gibi, Allah'ı yaratıklarına

benzetirler. O'nun cisimler gibi olmayan bir cisim olduğunu iddia; ve O'na, inmek, çıkmak, oturmak, kalkmak gibi fiiller nisbet ederler.

— M —

İMAM MALİK İBNÜ ENES : Medine'de doğmuş ve yine orada vefat etmiştir. Tebeü Tâbiin'den olan İmam Malik, Tabiun'dan birçok fakihe yetişmiş, gençliğinden itibaren ilim sahasına atılmış, üç yüzü Tâbiun'dan, altı yüzü de Tebeü Tabiinden olmak üzere dokuz yüz âlimden hadis-i şerif okumuştur. İmam Malik, ayni zamanda büyük bir müfessirdir. Kur'an-ı Kerimin âyetlerinden binlerce dinî hüküm çıkaran İmam Malik, tefsir hususunda da büyük bir otoritedir. Kendisinin «Tefsirü Garibi'l-Kur'an» isimli bir eseri vardır. İmam Malik, aynı zamanda yüksek bir muhaddistir. Yazmış olduğu «El-Muvatta» kitabı, hadis âleminde pek muteber bir eserdir. Bin kadar hadis-i şeriften ibaret olan bu kitap İmam Malik tarafından, kırk senede vücuda getirilmiştir.

İmam Malik, hadis-i şerif rivayet edeceği zaman abdest alır, yıkanır, temiz elbise giyer, güzel kokular sürünür, saçına, sakalına intizam verir, vakar ve heybetle yerine oturur; başka hiç bir şeyle meşgul olmaksızın, büyük bir hürmetle hadis-i şerifleri anlatırdı.

İmam Malik, fıkhî içtihatlarını Kur'an'a, sünnete, icmâ-ı ümmete, kıyas-ı fukahaya, Medine ahalisinin ittifaklarına ve maslahat-ı mürsele, sedd-i zerayî denilen diğer esaslara istinat ettirmiştir.

İmam Malik, çok büyük bir müçtehiddir. Ehl-i Sünnet Mezheplerinden «Malikî» Mezhebinin imamıdır.

İmam Malik, fetva vermekte acele etmeyi kerih görür, çok kere «Lâ edrî» (bilmiyorum) derdi. «İlmin siperi (kalkanı), bilmiyorum demektir» derdi. İlmen bu kadar yüksek olan İmam Malik ahlâk, zühd, takva, fazl, kerem yönünden de o derece yüksekti. Doğum tarihi hicrî 93 veya 95 olup 179 senesinde vefat etmiş ve Medine'de «Cennetü'l-Bakî» mezarlığına defnedilmiştir.

MANTIKÎ MUHAKEME: Rasyonelistlerin bilgi metodu. Onlarca en büyük hâkim olan aklın koyduğu mantıkî kaidelerle düşünmenin hakikatı bulmak için kâfi geldiğine

inanmak. Deney ve müşahedeye istinat etmeyen düşünüş tarzı.

MATERYALİZM : Kâinatı ve hayatı maddenin eseri ve tezahürleri olarak gören hurafeci ve ilim dışı bir nazariye. Bu sapık inanca göre, kâinat yaratılmıştır, kendi kendine vardır ve ebediyyen var olmakta devam edecektir. Madde, ezelî ve ebedîdir. Kendi kendine, herhangi bir yaratıcıya ve yardıma muhtaç olmaksızın, vardır.

Tabiatıyle bu telâkki, ahiret, öldükten sonra dirilme, melâike, Allah, kitap inançlarını inkâr eden kâfirâne bir bir telâkkidir. Komünizmin, temelde dayandığı ve hayatın her alanında müesseseler olarak yaşatmaya çalıştığı materyalizm, tarihin hiç bir devrinde Hak ve ilim tarafından tasvip görmemiştir. Bu bakımdan İslâm'ın en eski ve bugün için en tehlikeli bir düşmanıdır.

İMAM MÂVERDÎ : Şafiî fakihlerindendir. Basra ve Bağdad'da senelerce tefsir, fıkıh, uslü fıkıh ve edebiyat okutmuştur. Hicrî 364 tarihinde Basra'da doğmuş, 450 senesinde Bağdad'da vefat etmiştir. eserlerinin en mühimleri şunlardır: «Tefsir», «El-Hâvi'l-Kebîr», «El-İknâ», «Nasihatü'l-Mülûk», «Kanûnü'l Vezâre», «El-Ahkâmü's-Sultaniyye».

MOLLA HÜSREV : Büyük bir Türk âlimidir. Tokat civarındaki Türkmenlerden, «İrsak» kabilesindendir. Zamanın en büyük fakihi idi. Hocası, Burhanüddin Herevî'dir. Edirne'de müderrislik yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in hürmetini kazanmış, İstanbul'un fethinden sonra Kadı Hızır Bey'i müteakip İstanbul kadılığına ve Ayasofya müderrisliğine tayin edilmiştir. Fatih, kendisi ile iftihar eder, vezirlerine hitaben «Bakınız bu zat, bu zamanın Ebu Hanifesidir» derdi. Hanefî olan Molla Hüsrev heybetli, vakarlı ve mütevazi bir zat idi. Birçok hizmetçileri olduğu halde, çalışma odasında kendi işlerini kendisi görürdü. Kıymetli eserlerinden bazıları : «Haşiye-i Beyzavî», «Haşiye-i Telvih», «Dürer», «Mir'âtü'l-Usûl»dür.

İMAM MUHAMMED : Ebu Adillah b. Hasen eş-Şeybanî. İmam Azam'ın talebelerinden müçtehid bir zattır. Ayrıca İmam Mâlik, Evzai, Süfyan Sevrî ve Ebu Yusuf gibi âlimlerden de hadis ve fıkıh okumuştur. İmam Azam'ın içtihadlarını tamamen zapt ve kaydetmiştir.

Doksandokuz kadar olduğu söylenen eserlerinden en mühimleri şunlardır: «Zahihru'r-Rivaye», «Cürcaniyyat», «Haruniyyat», «El-Âsar», «En-Nevadir», «El-Muvatta», «Kitabu Usûli'l-Fıkıh»...

İmam Muhammed, hicrî 132 tarihinde Vasıt'ta doğmuş ve 189 senesinde Rey şehrinde vefat etmiştir.

MÜTEZİLE : Vasıl b. Ata ve eniştesi Amr b. Ubeyd'in yolunda giden sapıklar. Başlıca görüşleri, şunlardır :

1 — Büyük günah işleyen ne kâfirdir, ne de mü'mindir.

2 — Allah'ın sıfatları, zatının aynıdır. Allah'ın Kıdem sıfatından gayri, ezelî sıfatı yoktur. Allah'ı görmek mümkün değildir.

3 — İnsan, kendi fiillerinin halikıdır.

4 — Fasıkların cezalandırılması ve mü'min olup taat üzere bulunanların mükâfatlandırılması, Allah için vaciptir.

5 — Emrü bil-ma'ruf ve nehyü anil-münker, akıl yolu ile vaciptir.

İMAM MÜSLİM : Ebu'l-Hüseyn İbnü'l-Haccac b. Müslimi'l-Kuşeyrî. Nişaburlu meşhur bir muhaddis ve fakihtir. Hadis toplamak için İslâm âlemini gezmiş; İmam Buharî Nişabur'a geldiğinde onunla da görüşmüştür. Binlerce hadis-i şerif ezberlemiş; «Sahih-i Müslim» denilen meşhur kitabını 300.000 hadis arasından seçtiği 4.000 hadisle meydana getirmiştir. Bu eser «Kütübü Sitte»nin ikincisidir. «Es-Sahihayn» denilince; Sahih-i Buharî ile Sahih-i Müslim kastedilir. İmam Müslim, hicrî 204 tarihinde Nişabur'da doğmuş, 261 senesinde vefat etmiştir.

MÜCESSİME : Allah'ı bir cisim olarak düşünürler. «O, şeylere benzemeyen bir şeydir. Nefislere benzemeyen bir nefistir. Âlimlere benzemeyen bir âlimdir. Cisimlere benzemeyen bir cisimdir» diyen mezhebin sâlikleridir. Tabiatıyla bu inanç, İslâm dışı bir inançtır.

MÜRCİE : Bunlar, inanç, bakımından; Haricîlerin karşı kutbunu teşkil ederler. Hariciler, büyük günah işleyenleri kâfir sayarken; Mürcie fırkası, «küfürle ibadetin faydası olmadığı gibi, İman olduktan sonra günahın da hiç bir zararı yoktur» derler. Bu gayri İslâmî fırkanın çıkışı hususunda çeşitli rivayetler vardır. Mürcie'nin görüşleri,

Hariciyye, Kaderiyye ve Cebriyye'nin görüşleriyle karışmıştır.

— N —

NATÜRALİZM : Tabiatçılık, tabiatta rastlanan kuvvet ve varlıkların tanrılaştırılması. Tabiî olay ve varlıklara tapma.

İMAM NESÂÎ : Ebu Abdirrahman b. Ali. Şafiî fakihlerinden olup aynı zamanda meşhur bir muhaddistir. «Süheni Nesâi» denilen hadis kitabı, «Kütübü Sitte» adı verilen meşhur hadis kitaplarının beşincisi sayılır. İmam Nesâî, Horasan'ın Nesâ şehrinde hicrî 225 tarihinde doğmuş, 303 tarihinde vefat etmiştir.

— P —

FAHRÜ'L-İSLÂM EL-PEZDEVÎ : Mâverâünnehir'deki Hanefî fakihlerinin meşhurlarındandır. Hicrî 400-482 tarihleri arasında yaşamıştır. Tefsir, usûl ve fürûda büyük bir bilgindir. Hanefî Mezhebi'ndeki yüksek kudreti, darbımesel olmuştur. «Keşfü'l Esrar» isimli tefsirinin 120 cilt olduğu söylenir. «Mebsut» isimli 11 ciltlik bir eseri ve usûlü fıkha dair meşhur kitabı vardır.

POZİTİVİZM : Hakikatı bulma konusunda, sadece beş duyuya güvenilebileceğine inanan, yanlış ve ilim dışı bir düşünce tarzıdır. Görülmeyen ve beş duyu ile kavranamayan şeyleri ilim ve imanın mevzuu olarak kabul etmez. İslâm'ın temellerine saldırı halinde bulunan bu kısır ve mahdut felsefî görüşün en büyük temsilcisi, meşhur Yahudi düşünürü Auguste Comte'dur.

— R —

RAFIZİLER : Bunlara imamiyye, Gulât ve Zeydiyye de denir. Dünyanın, hiç bir zaman, açık veya gizli bir imamdan mahrup bulunmayacağını iddia ederler. Hz. Ali'den başkasının HAK İMAM olmadığını söyler. Hz. Ali'ye bir taraftan ulûhihyyet bir taraftan nübüvvet ve bir taraftan da nübüvvette ortaklık nisbet etmektedirler. İddialarının esası, Hz. Ebu Bekir ve Ömer'i tekfire dayanır. Onlardan uzaklaşmayı dinî bir vecibe bilirler. Onlar için, tevellî edilecek, yalnız ve yalnız Hz. Ali'dir.

RASYONALİZM : Akılcılık, Bilgiye sadece akıl yolu ile varılabileceğine inanmak. Aklı, hakikatı bulma konusunda, tek vasıta kabul etmek. Dolayısıyla rasyonalizm, aklın dışındaki bütün bilgi vasıtalarını reddeder. Vahyi, tecrübe ve müşahadeyi kıymetsiz bulur.

— S —

ŞEMSÜ'L-EİMMETİ'S-SERAHSİ : Hanefî fakihlerinin ileri gelenlerindendir. «Müçtehid Fi'l Mesail» sayılmaktadır. «Mebsut» adındaki otuz ciltlik ölümsüz fıkıh kitabını yazmıştır. Hakana verdiği bir nasihatten dolayı «Özcent» şehrinde mahpus iken, bu muazzam eseri, imlâ yoluyla hariçten dinleyen talebesine not ettirmiş, sonra Fergana'ya gidip orada tamamlamaya muvaffak olmuştur. Usûlü fıkha dair «El-Usûl» isimli bir eserinden başka, «Abdü'l-Kazî», «Muhtasar-ı Tahâvî» ve «Siyerü Kebîr» isimli eserlere şerhleri vardır. Hicrî 483 tarihinde vefat etmiştir.

SEPTİSİZM : Şüphecilik. Tarihte Sofizmden sonra ve onun mahsulü olarak doğmuş bulunan, eşyayı ve eşya hakkındaki bilgiyi inkâr eden düşünüş sistemi.

Septikler; her yerde mutlak mer'iyyete haiz bir bilginin imkânından şüphe içindedirler.

SEYYİD ŞERİF CÜRCANİ : Çok meşhur bir hanefî âlimdir. Bütün hayatını ilme hasretmiş; tefsir, hadis, kelâm ve fıkha dair kıymetli eserler yazmıştır. Bir ara Anadolu'ya gelmiş, Molla Fenarî ile görüşmüş, onunla beraber Mısır'a gitmiştir. Daha sonra Şiraz'a dönmüştür. Timur, Şiraz'a geldiğinde Seyyid Şerif'i alıp Semerkand'a götürmüştür. Orada Teftazanî ile yaptığı münazara meşhurdur. Eserlerinden bir kısmı şunlardır: «Şerhü Mevakıf», «Haşiyetü Hidaye», «Haşiyetü Muhtasarı İbni Hacib», Seyyid Şerif, hicrî 740 tarihinde doğmuş, 816 senesinde Şiraz'da vefat etmiştir.

SUFRİYYE : Haricilerin, Ziyad İbnü'l-Esfar'a bağlı olan kolu.

İMAM SUYÛTÎ : Ebu'l-Fazl Abdurrahman Celâlüddin b. Kemâlüddin el-Hudayrî. Bu meşhur ve büyük âlim, hicrî 849 senesinde Kahire'de doğmuş ve 911 tarihinde orada vefat etmiştir.

— Ş —

İMAM ŞAFİİ : Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris. Dört büyük imamın üçüncüsüdür. Büyük dedesi Şafiî, gençliğinde peygamberimizi görmüş, onun babası Saib de, Bedir muharebesinde İslâm'ı kabul etmiş muhterem bir sahabidir.

İmam Şafiî, daha dokuz yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, genç yaşında Mekke müftüsü Ebu Halid Müslim b. Halid'den fıkıh okumuştur. Daha sonra İmam Malik'ten fıkıh ve hadis okumuştur. Daha sonra Irak'a giderek İmam Muhammed'den yine fıkıh okumuştur. Süfyan İbnü Uyeyne, Abdülaziz İbnü'l-Macişûn gibi meşhur âlimlerden hadis okumuştur. Kendisinden de İmam Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr İbrahim b. Halid, Ebu İbrahimi'l-Müzeni, Er-Rebî İbnü Süleymani'l-Muradî gibi bir çok zat, hadis rivayet etmişlerdir.

İmam Şafii'nin, Kur'an-ı Kerîm'in âyetlerinden ne büyük bir itina ile hüküm çıkardığını anlamak için «Kitabü'l-Ümm» isimli eserine bakmak kâfidir.

İmam Şafii, içtihadlarında Kur'an'a, sünnete, icmaa, ashabın ittifak ettikleri hususlara ve gerektiğinde kıyasa istinat etmiştir.

Ayrıca İmam Şafiî, tıp, şiir, edebiyat, atıcılık gibi san'atlarda da büyük bir üstad idi. Eserlerinden bazıları şunlardır: «Ahkâmü'l-Kur'an», «Es-Sünen», «İhtilâfü'l-Hadis», «Er-Risale Fi'l-Usûl», «El-Mevaris», «Kitabü'l-Ümm», «Müsnedü'ş-Şafii», «Edebü'l-Kadî», «El-Eşribe», «Fezailü Kureyş», «Es Sebku ve'r-Remy»,

İmam Şafii hicrî 150 senesinde doğmuş, 204 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir.

ŞEHVETPEREST : Hedonizme inanan.

Hedonizm, materyalizmin bir koludur. Öldükten sonra dirilmek bahis konusu olmadığına (hâşâ) göre, yaşanılan hayattan zevk olmak gerekir. Bu felsefeye göre, zevklerin en yükseği maddî ihtiyaçların tatmininden ibarettir.

— T —

TABERÂNÎ : Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, Meşhur bir hadisci olup İslâm âlemini 32 sene dolaşmış pek çok

hadis toplamıştır. «Mu'cemü Kebir» «Mu'cemü Evsat» «Mu'-cemü Sagir» isimlerinde üç hadis kitabı vardır. Hicrî 260 senesinde Şam'ın taberiyye kasabasında doğmuş, 360'da İsfahan'da vefat etmiştir.

İMAM TAHÂVİ : Ebu Cafer Ahmet b. Muhammed. Meşhur bir hanefi fakihidir. «Müçtehid Fi'l-Mezhep» derecesini haiz olduğu söylenmektedir. Mısır'da Hanefilerin liderliğini yapmıştır. Hicri 229 tarihinde Mısır'ın Tahâ nahiyesinde doğmuş, 321 senesinde vefat etmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: «Ahkâmü'l-Kur'an» «İhtilâfü'l-Ulema» «En-Nâsihu ve'l-Mensuh» «Tarihü Kebir» «Kitabü Sagir» «Menakıb-i Ebî Hanıfe» «Şerhü'l-Cami'l-Kebir», «Şerhü'l-Camii's».

EBU DAVUDİ'TAYÂLİSİ : Süleyman İbni Dâvud. Fakih ve muhaddislerden. Horasanlı bir âlimdir. «Müsnedü Tayâlisi» denilen meşhur hadis kitabı, bu zattan Yusuf İbnü Habib'in rivayet ettiği hadis-i şeriflerin toplanıp yazılmasıyla vücuda gelmiştir. Rivayete göre, ilk te'lif edilen «Müsned» kitabı budur. Hicrî 204 tarihinde vefat etmiştir.

TECRÜBE VE MÜŞAHEDE : İlim metodlarından birisidir. Tecrübe; maddî veya beşerî bir hadisenin, şartlarının insanlar tarafından tayin edilerek tekrarlanmasıdır. Müşahede ise; müşahitlerin herhangi bir müdahalesi olmaksızın vakıayı müşahede etmeelrinden ibarettir.

SAADÜDDİN TEFTAZANÎ : İslâm'ın büyük âlimlerindendir. Serahs'ta ikamet ederdi. Bir aralık Timur ile beraber seferlere çıkmış, daha sonra Timur tarafından Semerkand'a gönderilmişti. Türkiye'yi de ziyaret etmiş ve Osmanlı âlimleriyle görüşüp mübahaselerde bulunmuştu. Hicrî 727 tarihinde, Horasan'da Nesâ yakınlarındaki Teftazan köyünde doğmuş, 793'te Semerkand'da vefat etmiştir. Eserlerinin meşhurları şunlardır: «Keşfü'l-Esrar», «Haşiyetü Keşşaf», «Şerhü Hadisi Erbain», «Şerhü Mekasıd», «Şerhü Akaidi'n-Nesefî.»

İMAM TİRMİZÎ : Ebu İsa Muhammed b. İsa. Çok meşhur bir hadis ve fıkıh âlimidir. İslâm âlemini dolaşmış asrının yüksek âlimleri ile görüşmüştür. Kuteybe b. Saîd, Süfyan b. Vekî ve Muhammed Buharî gibi meşhurlardan hadis rivayet etmiştir. «Sünenü Tirmizi» adındaki kitabı, «Kütübü Sitte»nin dördüncüsüdür. Mezheplere, hadislerin

nevilerine ve illetlerine dair ihtiva ettiği malûmat ile, fakihler nezdinde kıymetli bir kitaptır. Tirmizî'nin ayrıca, «Eş-Şemailü'n-Nebeviyye ve'l-Hassailü'l Mustafaviyye», «Kitabü'l-İlel» adındaki eserleri de meşhurdur İmam Tirmizî, Meyhun nahiyelerinden olan Tirmiz'de hicrî 209 tarihinde doğmuş, yine orada 279 senesinde vefat etmiştir.

— Y —

YE'CÜC VE ME'CÜC : Bu hususta Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır :

«... Hakıykat Ye'cüc ve Me'cüc, yer yüzünde fesat çıkaranlardır...» (El-Kehf Sûresi: 94). «Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc (ünseddi) açılıp da her tepeden saldıracakları ve gerçek vaad olan (kıyamet) yaklaştığı vakit, işte o zaman küfredenlerin gözleri hemen belirip kalacak...» (El-Enbiya Sûresi: 96)

Ye'cüc ve Me'cüc, Arapçaya başka lisanlardan geçmiş, yabancı kelimelerdir. Bunların ne olduğu hususunda pek çok ve çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Fakat İslâm'a göre; aslı ve nesebi belirsiz, din ve millet tanımaz yaratıklardır, ki onların ortaya çıkışı kıyamet alâmetlerindendir. Âyet-i kerimede zikredildiğine göre; yer yüzünü fesada verecеklerdir.

واقامة الجُمَعِ والاعياد .
وقطع المنازعاتِ الواقَعة بين العباد .
وقبول الشهاداتَ القائمة على الحقوق .
وتزويج الصغار والصغائر الذين لا اولياء لهم .
وقسمةُ الغنائم ونحو ذلك .
ولا ينعزل الامامِ بالفسق والجور .
والنصوص تحمل على ظواهرها والعدول عنها الى معان يدعيها اهل الباطن الحاد بكفرٍ .
ورد النصوص كفر .
واستحلال المعصية كفرٌ .
والاستهزاء على الشريعة كفرٌ .
واليأسُ مِنَ اللّه تَعالى كُفْرٌ .
والامن منَ عذابَ الله تعالى كفرٌ .
وتصديق الكاهن بمايخبره عن الغيب كفرٌ .
والمعراجُ لرسول الله صلى الله عليه وسلم في اليقظة بشخصه الى السماء ثُمَّ الى ماشاء اللّهُ تعالى من العلى حَقٌ .
والمجتهد قد يخطئ وقد يصيبُ .

تم الكـتاب بعون الوهاب
والله اعلـم بالصـواب

وديانته الاقرار برسالة رسوله .
ولايبلغُ وليٌّ درجة الانبياء اصلاً .
والمسلمونَ لا بد لهم منْ امامٍ .
ثُمَّ لا بد ان يَكونَ الامَامُ ظَاهراً .
لامُخْتَفِياَ والامنتظراً.
ويكونَ من قريشٍ لايجوز من غيرهم ولا يختص ببني هاشم واولاد علي رضى الله عنه .
ولا يشترط في الامام ان يكون معصوما ولا ان يكون افضل من اهل زمانه .
ويشترط ان يكون من اهل الولاية المطلقة الكاملة،
سائساً
قادراً على تنفيذ الاحكام وحفظ حدود دار الاسلام واستخلاص حقٍّ المظلومِ من الَظالم .
يقوم بتنفيذ احكامهم .
واقامة حدودهم .
وتجهيز جيوشهم .
واخذ صدقاتهم .
وقهرالمتغلبة والمتلصصة وقطاع الطريق .

وعذابُ القبر للكافرينَ ولبعضِ عُصاتُ المؤْمنينَ وتنعيمُ اهلِ الطاعةِ فى القبرِ وسؤال منكر ونكَير ثابت بالدلائل السمعية .

والبعث حَقٌ

والوزن حَقٌ

والكتاب حَقٌ

والسُّؤالُ حَقٌ

والحَوضُ حَقٌ

والصِّراطُ حَقٌ

والجنةُ حقٌ والنارُحَقٌ وهمامخلوقتانِ الآن موْجودتان باقيتان لا تفنيانِ ولا يفنى اهلهما.

واهلُ الكبائرُ منَ المؤمنين لايخَلَّدونَ في النار .

وفي دعاءِ الاحْياء للامواتِ وصدَقَتِهمْ عَنهمْ نَفْعٌ لَهُمْ .

واللهُ تعالى يُجيب الدَّعَواتِ ويَقضى الحاجاتِ .

وكرامات الاولياء حقٌ .

ويكون ذلك معجزةً لَلرسول الذى ظهرتْ هذه الكرامة لواحد منْ أُمَّته لانه يظهر بها أَنَّهُ وليٌ .

ولنْ يكونَ ولَياً الاَ اَن يكونَ محقاً في ديانتهِ

والشفاعة ثابتة للرسل والاخيار في حق اهل الكبائر .

ولايصل العبد الى حيث يسقط عنه الامر والنهى . ورسل البشر افضل من رسل الملائكة ورسل الملائكة افضل من عامة البشر وعامة البشر افضل من عامة الملائكة .

وافضل البشر بعد نبينا عليه الصلاة والسلام ابو بكر الصديق ثم عمر الفاروق ثم عثمان ذو النورين ثم على المرتضى رضى الله تعالى عنهم اجمعين .

وخلافتهم على هذاالترتيب ايضاً .

ويكف عن ذكر الصحابة الاّ بخيرٍ .

وتشهد بالجنة للعشرة المبشرة الذين بشرهم النبّىٍّ عليه السلام بالجنة .

وما اخبر به النبي عليه السلام من اشراط الساعة من خروج الدجالِ ودابة الارضِ ويأجوج ومَأجوج ونزول عيسى عليَه السلام من اَلسماء ،طلوع الشمسِ من مغْرِبها فهُوَ حَقٌّ .

والمقتَولُ مَيِّتٌ بَاَجلهِ والموتُ قائمٌ بالُميِّتِ.

والملائكة عبادالله تعالى العاملون بامره ولايوصفون بذكورة ولاأنوثة .

والله تعالى كتب انزلها على انبياء وبين فيها امره ونهيه ووعده ووعيده وفي ارسال الرسل حكمة وقد ارسل الله تعالى رسلا من البشر الى البشر مبشرين ومنذرين ومبينين للناس مايحتاجون اليه من امور الدنيا والدين .

وايدهم بالمعجزات الناقضات للعادات.

واول الانبياء ادم عليه السلام وآخرهم محمد صلى الله عليه وسلم .

وقد روى بيان عددهم في بعض الاحاديث والاولى ان لايقتصر على عدد في التسمية وقد قال الله تعالى* مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ * ولايومن في ذكر العدد ان يدخل فيهم من ليس منهم او يخرج منهم من هو فيهم .

وكلهم كانوا مخبرين مبلغين عن الله تعالى ، صادقين ناصحين ،

وافضل الانبياء محمد عليه السلام .

يكون بها الفعل .

ويقع هذاالاسم على سلامة الاسباب والآلات والجوارح وصحة التكليف وتعتمد هذه الاستطاعة.

ولايكلف العبد بما ليس في وسعه .

وما يوجد من الالم في المضروب عقيب ضرب انسان والانكسار في الزجاج عقيب كسر انسان وما اشبه كل ذلك مخلوق الله تعالى لاصنع للعبد في تخليقه .

والله تعالى يضل من يشاء ويهدي من يشاء .

وماهوالاصلح للعبد فليس ذلك بواجب على الله تعالى .

والله تعالى لايغفر ان يشرك به ويغفر ما دون ذلك لمن يشاء من الصغائر والكبائر .

ويجوز العفو عن الكبيرة اذا لم تكن استحلال كفر .

والحرام رزق .

وكل يستوفى رزق نفسه حلالا كان او حراما ولا يتصوران لايأكل انسان رزقه او يأكل غيره رزقه.

والقرآن كلام الله تعالى غير مخلوق .
وهو مكتوب في مصاحفنا محفوظ في قلوبنا مقروء بالسنتنا مسموع باذاننا غير حال فيها .
والتكوين صفة الله تعالى ازلية وهوتكوينه للعالم ولكل جزءمن اجزائه لوقت وجوده وهوغير المكون عندنا.
والارادة صفةالله تعالى ازلية قائمة بذاته تعالى.
ورؤيةالله تعالى جائزة في العقل واجبة بالنقل فيرى لافي مكان ولاعلى جهة من مقابلة او اتصال شعاء او ثبوت مسافة بين الرائي وبين الله تعالى .
والله تعالى خالق لأ فعال العباد من الكفر والايمان والطاعة والعصيان وهي كلها بارادته ومشيئته وحكمه وقضيته وتقديره .
وللعباد افعال اختيارية يثابون بها ويعاقبون عليها.
والحسن منها برضاء الله تعالى والقبح منها ليس برضائه تعالى .
والاستطاعة مع الفعل وهي حقيقة القدرة التي

والايمان والاسلام واحد .
والسعيد قد يشقى والشقي قديسعد والتغير يكون على السعادة والشقاوة دون الاسعاد والاشقاء وهما من صفات الله تعالى ولاتغير على الله تعالى ولا على صفاته .
والمحدث للعالم هو الله تعالى الواحد القديم الحي القادر العليم السميع البصير الشائى المريد ليس بعرض ولاجسم ولاجوهر ولامصور ولامحدود ولامعدود ولامتبعض ولامتجز ولامتركب ولامتناه ولايوصف بالماهية ولابالكيفية ولايتمكن في مكان ولا يجري عليه زمان ولايشبهه شيئ ولايخرج عن علمه وقدرته شيئ .
وله صفات ازلية قائمة بذاته وهي لاهو ولاغيره.
وهي العلم والقدرة والحيات والقوة والسمع والبصر والارادة والمشيئة والفعل والتخليق والترزيق والكلام .
وهو متكلم بكلام وهو صفة له ازلية ليس من جنس الحروف والاصوات والله تعالى متكلم بها آمر ناه مخبر .

بالبَديهةِ فهوَ ضَروريٌّ كاالعلم بان كل شيء اعظمُ مِنْ جزئه .

وما ثبت بالاسْتدلاَلِ فَهُوَ اكْتسابيٌّ .

والخبرُ الصّادقُ عَلىَ نوْعَينِ :

احدهما الخبر المتواتر وهوالَخبر الثابت على السُنَّة قومٌ لايتصور تواطؤهم على الكذب وهو موجب للعلمِ الضَّروري كالعلم بالملوك الخالية في الازمنة الماضية والبلدان النائية .

والثاني خبر الرسول المؤيَّد بالمعجزة وهو يوجب العلم الاستدلاليِّ والعلْم الثابَت به يضاهي العلمَ الثَّابت بالضَّرورة في التّيَقُّنِ والثبات .

والالهام ليس من اسبابِ المعرفة بصحة الشيء عند اهل حق .

والايمان في الشرع هو التصديق بما جاء من عند الله تعالى والاقرار به .

فاماالاعمال فهي تتزايد في نفسها والايمان لا يزيد ولاينقص واذا وُجد من العبد التصديق والاقرار صح له ان يقول (انا مؤمن) حقاً ولاينبغي ان يقول (انا مُؤمن ان شاء الله)

بسم اللّه الرَّحمَن الرَّحيم

الحمدللّه ربِّ العالمين والصّلاة والسّلاَمُ عَلىَ رسولنا محمّد وآله وصَحْبه اجمَعين

قال اهل الحق حقائق الاشياء ثابتة والعلم بها متحققة والعالم بجميع اجزائه محدث .

اذ هُوَ اَعْيانٌ واعْراضٌ .

فالاعيانُ مالَه قيام بذاته وهُوَ امّا مركّبٌ وهَو الجسْمُ او غَيرُ مُركّبٌ كالجوهر وهُوَاَلجزْءاُلّذي لايتَّجزاُ .

والعَرَضُ مالايَقومُ بذاته ويحدث في الاجسام والجوهرِ كالالوان والاكوان والطعومِ والروائح .

واسبابَ العلم للخلقِ ثلاثَةٌ . الحواس السليمة والخبرالصادق والعقل .

فالحواس خمسٌ : السمعُ والبصر والشم والذوقُ واللمسُ . وبكلحاسة منها يوقفُ على ما وضعت هي له .

واما العقل فهوَ سببٌ للعِلمِ ايضاً وما ثبتَ منهُ

«Akaid» Metni ve Tercümesi

«AKAİD» METNİNİN TERCÜMESİ

İslâm'a göre, eşyanın varlığı bir realitedir. Ve ilîm, bu eşya realitesine nüfuz eder.

Âlem, bütün kısımlarıyla sonradan yaratılmıştır. Âlem, yoktan varedilmiştir, ve zamanı gelince yok olacaktır.

O halde, âlem, âyan ve âraz'dır.

Âyan; zatıyla kaim olan şeydir. Ya mürekkep olur ki, cisimdir. Yahut, cevher gibi, gayri mürekkep olur ki, bölünmez en küçük parçadır.

Âraz; renkler, (kımıldama, durma, birleşme ve ayrılmadan ibaret olan) kevnler, tadlar, kokular gibi kendi zatıyla kaim olmayan, cisimlerde ve cevherlerde sonradan olan şeydir.

Yaratıklar için ilim kaynakları üçtür.

1 — Selim Hisler (Beş Duyu): Bunlar, işitmek, görmek, koklamak, tutmak, dokunmaktır. Bu beş duyu, fonksiyonlarının icabettirdiği hissi duyarlar.

2 — Akıl: Akıl ile ilk bakışta hasıl olan bilgi, zarurî bilgidir. Bir şeyin tamamının, parçasından büyük olduğunu bilmek gibi.

İstidlâlen sabit olan ilim ise, iktisabîdir.

3 — İlim kaynaklarının üçüncüsü, Doğru Haber'dir. Bu da iki çeşitlir.

A. Mütevatir Haber: Mütevatir haber; yalan üzerine ittifakları düşünülmeyen bir top'umun naklettiği haberdir. Bu haber çeşidi de zarurî olarak, bilgiyi icabettirir. Eski zamanlarda yaşamış hükümdarlar ve uzak memleketler hakkındaki bilgi gibi.

B. Mucize ile risaleti sabit olan Resulün Haberi: Bu da, istidlâlî ilmi meydana getirir. Resulün

Haberi ile hasıl olan bilgi, kat'iyyet ve gerçeklik konusunda, tevatürle sabit olan bilgi gibidir.

İslâm'a göre ilham; bir şeyin sıhhatini bilme sebeplerinden değildir.

İman; Allah indinden gelen şeyleri kalp ile tasdik ve dil ile ikrardır.

Ameller artar ama; (inanılması lâzım gelen şeyler bakımından) iman, ne artar ne de eksilir.

Dili ile ikrar ve kalbi ile tasdik etmiş olan kulun, «Ben muhakkak mü'minim» demesi doğrudur. Onun, «Ben inşallah mü'minim» demesi doğru değildir.

İman ve İslâm birdir.

Bir kimse, saîd (günahsız) iken şakî (günahkâr), ve şakî iken de, saîd olabilir. Bu, fertte saadet veya şekavet halinin değişmesidir. Yoksa ferdin saadet veya şekaveti yarattığı mânâsına gelmez. Çünkü, saadet ve şekaveti yaratma, Allah'ın sıfatlarındandır. Allah ve sıfatlarında ise değişme olmaz.

Âlemi yoktan yaratan, Allahü Teâlâdır. O Allah ki, öncesiz diri kadir, âlim, işiten, gören, dileyen, muraddedendir. Allah, âraz değildir, cisim değildir, cevher değildir, suret ve şekil değildir, mahdut değildir bir şeyin parçası veya cüz'ü değildir birleşik değildir sınırlı değildir. Cins ve keyfiyet ile vasıflanmaz, mekândan münezzehtir, üzerinden zaman cereyan etmez. O'na hiç bir şey benzemez. İlminden, kudretinden hiç bir şey hariç değildir.

Allah'ın (C.C.) ezelî ve zatıyla kaim sıfatları vardır. Bu sıfatlar, zatının aynı da değildir, gayrı da değildir.

Allah'ın ezelî sıfatları; ilim, kudret, hayat,

kuvvet, işitmek, görmek, irade, meşiyyet, fiil, halketmek, rızıklandırmak ve kelâmdır.

Allah, kelâm sıfatı ile konuşur. Kelâm, harf ve sesler cinsinden olmayıp Allah'ın ezelî bir sıfatıdır. Allahü Teâlâ, bu kelâm sıfatıyla, kelâmedici, emredici, nehyedici ve haber vericidir.

Allah'ü Teâlânın kelâmı olan Kur'an, mahlûk değildir.

Allahü Teâlânın kelâmı olan Kur'an, mushaflarımızda (harfler ve kitabet şekliyle) yazılır. Kalplerimizde (hayal edilen lafızlarıyla) mahfuzdur. Dillerimizle okunur. Kulaklarımızla duyulur. Fakat bunlara (mushaf, kalp dil ve kulaklara) hulul etmez.

Tekvîn, Allahü Teâlâ'nın ezelî bir sıfatıdır. Tekvîn; Allahü Teâlânın, âlemi ve âlemin parçalarından her birini, tayin ettiği vakitte, icat etmesidir. Tekvîn sıfatı, bize göre, yaratılan şeylerden ayrıdır.

İrade, Allahü Teâlâ'nın zatıyla kaim olan ezelî bir sıfatıdır.

Allahü Teâlâ'yı görmek, aklen caiz, naklen vaciptir. Allahü Teâlâ, görülür. Fakat bu görülme, bir mekânda, bir yönde, bir ışık yardımıyla değildir. Görenle Allah (C.C.) arasında bir mesafe de bahis konusu değildir.

Kulların bu fiillerinin hepsi, Allah'ın iradesi, dilemesi, hükmü, kazası ve takdiri iledir. Ancak, kullar için, ihtiyarî fiiller vardır. Bu fiiller dolayısıyla sevap alırlar veya cezalanırlar.

Kulların yaptığı iyi ve güzel olan fiillere Allah'ın rızası vardır. Fena olan fiillere ise, rızası yoktur.

İstitâat (kulun gücü), ferdin fiili ile başlar ve

fiilin bitmesi ile sona erer. Kula verilen bu güç, fiili yapan kudretin kendisidir.

İstitâat (ferdin, bir şeye gücünün yetmesi); sebeplerin, âletlerin ve azaların salim olmasıyla mümkündür.

Allah, kulun gücünün yetmiyeceği şeyi teklif etmez.

İnsanın darbelenmesinin hemen akabinde; döğülende meydana gelen acı ve elem; insanın vurmasının hemen akabinde camın kırılması, ve buna benzer şeylerin hepsi, Allahü Teâlâ'nın yaratıklarıdır. Bu neticeleri meydana getirmekte, kulun bir yaratma kudreti yoktur.

Allahü Teâlâ, dilediği kimseyi sapıklıkta; dilediği kimseyi hidayette kılar.

«Allah, kul için, sadece hayırlı olanı yaratmalıydı» denemez.

Allahü Teâlâ, kendisine şirk koşanı affetmez.

Şirkten başka, dilediği kimselerin, büyük veya küçük günahlarını affeder.

Helâl olarak kabul edilmediği takdirde, Allah dilerse, büyük günahı da affeder.

Haram edilmiş şeyler de rızıktır.

Helâl olsun, haram olsun; herkes kendi rızkını yer. Bir insanın kendi rızkını yememesi, veya başkasının, onun rızkını yemesi tasavvur edilemez.

Melekler, Allah'ın kulları olup, Allah'ın emri ile hareket ederler.

Onların, erkeklik ve dişilik vasıfları yoktur.

Allah'ın, peygamberlerine inzal etmiş olduğu kitapları vardır. Bu kitaplarda emrini, nehyini, mükâfatını ve azabını beyan edip açıklamıştır.

Resuller gönderilmesinde hikmet vardır. Allahü Teâlâ, beşer içinden bazılarını, beşeriyete müjdele-

yici ve korkutucu resuller olarak göndermiştir. Bu resuller; insanlara, din ve dünya işlerinden, muhtaç oldukları her şeyi açıklamışlardır.

Cenâb-ı Allah, peygamberleri, tabiat kanunlarını yırtan mûcizelerle te'yid etmiştir.

Peygamberlerin ilki, Hz. Âdem; ve sonuncusu Hz. Muhammed (S.A.S.) dir.

Peygamberlerin sayılarının ne olduğu konusunda münâkaşa etmemelidir. Zira, Allahü Teâlâ buyurmuştur ki; «Andolsun ki, senden evvel de peygamber gönderdik. Onların içinden, sana, kıssalarını bildirdiğimiz kimseler de var, sana bildirmediğimiz kimseler de var.» (*) Eğer adet zikredilirse; zikredilen adetten fazla peygamber gelmiş geçmişse onlar inkâr edilmiş; zikredilen adetten az peygamber gelmişse peygamber olmayanlara peygamberlik izafe edilmiş olur.

Peygamberlerin hepsi, Allah'tan aldıklarını tebliğ etmişler ve haber vermişlerdir.

Peygamberler sadıktırlar ve nasihat edicidirler.

Peygamberlerin en efdali, Hz. Muhammed (S. A.S.) dir.

Peygamberin ve hayırlı kimselerin büyük günah işlemiş olanlara da şefaat edecekleri (âyet ve hadislerle) sab'ttir.

Kul, kendisinden emir ve yasaklamaların kalkacağı bir duruma ulaşamaz.

Beşerin resulleri, meleklerin resullerinden daha faziletlidir. Meleklerin resulleri de (peygamberler hariç) bütün beşerden daha efdaldir. Mü'minlerin umumu ise, meleklerin umumundan faziletlidir.

(*) **El-Mü'min Sûresi. âyet. 78.**

İnsanların en efdali, peygamberimizden sonra, Ebu Bekri's-Sıddîk' (R.A.) tır. Ebu Bekir'den sonra Ömerü'l-Faruk' (R.A.) tur. Sonra Osman Zü'n-Nureyn' (R.A.) dir. Sonra da, Aliyyül'-Murtaza (R.A.) dır. Hulefa-i Râşidîn'in hilâfetleri de, bu sıraya göre olmuştur.

Sahabe, ancak hayırla yadedilir.

Peygamber'in (S.A.S.), cennetle müjdelediği aşere-i mübeşşere'nin, cennete gideceklerine şahadet edilir.

Hz. Muhammed'in (S.A.S.), kıyamet alâmetlerinden olarak; Deccâl'ih, Dâbbe-i Arz'ın, Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkması; Hz. İsa'nın gökten inmesi ve güneşin batıdan doğması hakkında verdiği haberler, haktır.

Öldürülen bir kimse, eceli ile ölmüştür. Ölüm de, (hayat gibi) bir varlıktır.

Kâfirlere ve mü'minlerden bazı günahkâr olanlara kabir azabı; itaat edenleri kabirde nimetlendirmek; Münker ve Nekir'in suali (*), kitap ve sünnet ile sabittir (gerçektir):

Öldükten sonra dirilmek haktır.

Amellerin ölçülmesi, haktır.

Ahirette kula verilecek olan kitap, haktır.

Ahirette, Allah'ın kullarına sual sorması, haktır.

Kevser havuzu, haktır.

Sırat köprüsü, haktır.

Cennet ve Cehennem, haktır. Cennet ve Cehennem, yaratılmıştır ve şu anda mevcutturlar.

Cennet ve Cehennem sonsuzdur. Hiç bir za-

(*) Kabirde, ölüye Rabbi, Dini ve Peygamberi hakkında meleklerin sorduğu sorular.

man yok olmazlar ve içindekiler de yok olmayacaklardır.

Dirilerin ölülere dua etmelerinde ve onlar için sadaka vermelerinde ölülere fayda vardır.

Allah (C.C.), dualara icabet eder ve hâcetleri bitirir.

Ümmetinden biri için zahir olan keramet, o ümmetin peygamberinin mucizesi sayılır. Bu kerametle, o mümin'n veli olduğu meydana çıkar.

Velî, ancak, resulün risaletini tasdik eden, tam inanan ve dinin emirlerini harfiyyen tatbik eden kimsedir.

Hiçb'r veli, asla peygamber derecesine ulaşamaz.

Müslümanların bir imam (reis) seçmeleri şarttır.

(İmametin şartları şunlardır:)

1. İmamın zahir (açık) olması gerekir.

2. Muntazar (gelmesi beklenilen) bir imam da kabul edilemez.

3. İmam kureyş'ten olmalıdır. Ancak imamlık, Hâşim ve Ali oğullarına mahsus değildir.

4. İmamın, zamanının en faziletlisi olması şart değildir.

5. İmam, kâmil ve tam bir idareci olmalıdır.

6. İmam, siyasî (siyaset ilim ve sanatını bilir) olmalıdır.

7. Ahkâmı tenfize (İslâm nizamının yürürlükte kalmasını temine), İslâm memleketlerinin hudutlarını muhafazaya ve mazlumun hakkını zalimden almaya kadir olmalıdır.

(İmamın vazifeleri şunlardır:)

1. Ahkâmı tenfiz.

2. Hadleri ikame.

3. Askeri techiz.

4. Sadakaları toplamak.

5. Mütegallibeyi, hırsızları ve yol kesenleri kahretmek.

6. Cuma ve bayram namazlarını kıldırmak.

7. İnsanlar arasında vuku bulan ihtilâfları halletmek.

8. Hakların isbatına vesile olan şahadetleri (ve sair isbat vasıtalarını tetkik ve) kabul etmek.

9. Velisi olmayan küçükleri evermek.

10. Ganimetleri (harp neticesinde husule gelen kazançları, adalete uygun olarak) taksim etmek.

Ve bunlara benzer diğer vazifeler.

İmam, günahkâr oluşu ve zulmü sebebiyle azledilemez.

(İnsanı küfre götüren haller şunlardır:)

1 — Naslar (Kitap ve sünnet'in hükümleri), zahirleri üzerine kamlounurlar. Bunların zahirlerinden vazgeçip, batın ehlinin iddia ettiği mânâlara sapmak, İslâm'dan çıkıp küfürle vasıflanmak demektir.

2 — Nasları reddetmek küfürdür.

3 — İster büyük, ister küçük olsun; (haram ve) günahı helâl saymak küfürdür.

4 — Şeriat ile alay etmek küfürdür.

5 — Allahü Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmek küfürdür.

6 — Allah'ın azabından emin olmak küfürdür.

7 — Gaybdan haber verdiği (iddia edilen adamın) haberi (ni kabul) ile o kâhini tasdik etmek küfürdür.

Allah'ın elçisi Muhammed (S.A.S.)'in uyanıkken, şahsı ile semaya, ve sonra yüce makamlardan Allah'ın dilediği yere mi'racı (çıkması) haktır.

Müçtehid, bazen hata; bazen isabet eder.

İÇİNDEKİLER

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

1. İrşâdü'l-Akli's-Selîm alâ Mezâyâ'l-Kur'ani'l-Azîm, Ebus-Suûdi'l İmâdî, İstanbul, 1307.
2. Mefâtihu'l-Gayb. (Tefsîrü'l-Kebîr) Fahrüddin Râzî, İstanbul, 1307.
3. Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm. İbnü Kesîr.
4. Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm. Hasan Basri Çantay.
5. Hak Dini Kur'an Dili. Hamdi Yazır.
6. Sahihu Buharî. İmam Muhammed Buharî.
7. Sahihu Müslim. İmam İbnü'l-Haccâc b. Müslimi'l-Kuşeyrî.
8. Sünenü Ebî Davud. Ebu Davud Es-Sicistânî.
9. Sünenü Tirmizî. Muhammed b. İsâ Tirmizî.
10. Sünenü Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Ali Nesâî.
11. Sünenü Ibni Mâce, Ebu Abdillah Muhammed ibni Mâce.
12. Müsned. İmam Ahmed b. Hanbel.
13. Muvatta. İmam Malik b. Enes.
14. El-Camiu's-Sağîr. İmam Suyûtî.
15. Mu'cemü Taberânî. Süleyman b. Ahmed Taberânî.
16. Müsnedü Tayâlisî. Ebu Davud Tayâlisî.
17. El-Camiu li'l-Usûl fî Ahâdisi'r-Rasûl. Eş-Şeyh Mansur Ali Nâsıf, Kahire, 1381.
18. Sahihu Buharî Muhtasarı Tecrîdü Sarih Tercemesi. Prof. Kâmil Miras. İstanbul, 1938.
19. Şerhü Makasıd. Saadeddin Teftazanî, İstanbul, 1305.
20. Şerhü Mevakıf. Seyyid Şerif Cürcanî, İstanbul, 1311.
21. Nûniyye. Hızır Bey, İstanbul, 1291.
22. Bed'ul-Emâli, Ebu'l-Hasen Sirâcüddin b. Osman, İstanbul, 1010.
23. Şerhü Emâli. Aliyyü'l-Karî, İstanbul, 1010.
24. Cevheretü't-Tevhîd. İbrahimü'l-Lekkânî, İstanbul, 1326.
25. Tuhfetü'l-Mürîd alâ Cevhereti't-Tevhîd. İbrahimü'l-Beycûrî İstanbul, 1326.
26. El-Fıkhu'l-Ekber, İmam Azam Ebu Hanîfe, İstanbul, 1307.
27. Şerhü'l-Fıkhı'l-Ekber. Ebu'l-Müntehâ, İstanbul, 1308.
28. Şerhü Akaid. Saadeddin Teftazanî, İstanbul, 1297.

29. Şerhü Akaid Haşiyesi. Ramazan Efendi, İstanbul, 1308.
30. Tenkıbü'l-Kelam fi Akaidi Ehli'l İslam. Abdullatif Harputı, İstanbul, 1327.
31. Kitabü'ş-Şifa fi Hukuki'l-Mustafa. Kadı İyaz b. Musa, İstanbul, 1307.
32. Şerhü'ş-Şifa. Aliyyü'l-Karî, İstanbul, 1307.
1310.
34. Fetâvâyı Hindiyye. Şeyh Nizam başkanlığında bir heyet, Mısır, 1310.
35. El-Berikatü'l-Mahmudiyye fî Şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye. Ebu Saîdi'l Hadimî, İstanbul, 1326.
36. El-Vesiletü'l-Ahmediyye ve'z-Zeriatü's-Sermediyye fî Şerhi't-Tarikati'l-Muhammediyye. El Hâcc. Recep b. Ahmed, İstanbul, 1326.
37. Mecmuatül-Maarif Kesiretü'l-Menâfi. Süleyman Vehbi Efendi, Konya, 1327.
38. El-Ahkâmü's-Sultaniyye ve'l-Vilayetü'd-Diniyye. Mâverdî, Kahire, 1386.
39. Kitabü'l-Eşbah ve'n-Nezair alâ Mezhebi'l-İmami'l-Âzam Ebî Hanifeti'n-Nûman. İbnü Nüceym, Kahire, 1322.
40. Mecmaül-Enhür Şerhü Mülteka'l-Ebhür, Abdullah b. Muhammed b. Süleyman, İstanbul, 1317.
41. Muhtasarü'l-Müntcha. İbnü'l-Hacib, Mısır, 1316.
42. Menafiu'd-Dekaik fi Şerhi Mecamii'l-Hakaik, Ebu Saîdi'l-Hadimî, İstanbul, 1308.
43. Fethü'l-Kadir alâ Şerhi'l-Hidaye. İbnü Hümam, Mısır, 1306.
44. Muvazzah İlmü Kelâm. Ömer Nasuhî Bilmen.